UNIVERSAL LIBRARY
OU_206182
UNIVERSAL LIBRARY

శ్రీరస్తు.

అంశుమతి

ఆంధ్ర సాతవాహన సామ్రాజ్య స్థాపన చరిత్రాత్మక నవల.

రచయిత

ఆడివి బాపిరాజు

వెల: ఒక రూపాయి.   ఆంధ్ర [illegible] [illegible], బెజవాడ.

కళాపీఠ గ్రంథమాల : ౧౬.

ప్రథమ ముద్రణము.

సర్వస్వామ్యములు గ్రంథకర్తవి.

[illegible]

ముద్రణము :
కళాపీఠ ముద్రాక్షరశాల,
ఏలూరు.

సూచిక

★

శ్రీ చాళుక్య కుబ్జ విష్ణువర్ధనుఁడు వాతాపి చాళుక్య సమ్రాట్టు పృథ్వీవల్లభ పులకేశి మహారాజునకు రెండవ తమ్ముఁడు.

పులకేశి మహారాజు సకల దక్షిణాపథము దిగ్విజయము చేసి, సురాష్ట్రమునఁ బెద్ద తమ్ముని జయసింహ వల్లభునకుఁ బట్టము గట్టెను.

తూర్పు చాళుక్యాంధ్ర సామ్రాజ్యము స్థాపింపఁ గుబ్జ విష్ణువర్ధనునకుఁ బ్రేమతో ననుమతి నొసంగి, పంపినాఁడు పులకేశి పృథ్వీవల్లభుఁడు.

కుబ్జ విష్ణువర్ధన విషమసిద్ధి ఆంధ్రదేశ రాష్ట్రము లన్నియు జయించి, వేంగీరాష్ట్రాధిపతి విష్ణుకుండిన మంచన భట్టారక మహారాజు ఏకైక పుత్రిక, అంశుమతీ దేవిని పరిణయమై, ఆంధ్ర చాళుక్య సామ్రాజ్యమును సంస్థాపించి, ఆ మహావంశమునకు మూలపురుషుఁ డయ్యెను. ఇది ఈ నవలానిక యందలి యితివృత్తము.

ఈ నవలానిక ఉన్నత పాఠశాల విద్యార్థులకుఁ బఠనీయ గ్రంథమగుటకు సులువుగ రచింపఁబడినది.

అడివి బాపిరాజు.

శ్రీ వరదేవతాయైనమః

— శ్రీ రస్తు —

అంశుమతి

ప్రథమ కిరణము

గోపాదక్షేత్రము.

శ్రీ ఆంధ్ర సామ్రాజ్య వేంగీమహానగర స్వామి, మహారాజ మంచన భట్టారకు దేవుని ఏకైక పుత్రిక అంశుమతీ కుమారి గోపురాగు గోపాద క్షేత్రమునందు స్నానము చేయుచున్నది. ఆ బాలికతోఁ బాటుగ నామె చెలి మాధవీలతా కుమారియు నదియందుఁ గ్రుంకులిడుచున్నది. రాజపురోహితుఁడు "అఖండ గౌతమీ స్నానమహం కరిష్యే" అని పఠించి, "దశాపరేషాం దశపూర్వేషాం" అను మంత్రములతో రాజకుమారికను గోదావరీ స్నానము పూర్తి చేయించెను.

గట్టుపైన తనకై నిర్మించిన శిబిరములోనికిఁ బోయి, యా బాలిక యుచితవేషము ధరించి, యావలకు వచ్చి, చెలు

లు కొలుచుచుండ నక్కడ చేరిన భూదేవు లందరకు సంభావ నలు సమర్పించినది. ఆ వెనుక స్యందన మెక్కి, విడిది చేసి యున్న మహాభవనమునఁ బ్రవేశించినది.

పదునెనిమిది వత్సరముల ఎలప్రాయమున నున్న ఆ బాలిక లోకోత్తరసుందరి యని ప్రసిద్ధిగాంచినది. ఆ నాటి రాజకుమారు లెందరో ఆమెను వివాహమాడ వాంఛించి శ్రీ మంచన భట్టారక మహారాజు కడకు రాయబారము లంపుచుండిరి. కాని యా బాలిక ఏ కారణముననో యా రాయబారములలో నొక్కటి నైనను అంగీకరించ లేదు.

అంతఃపుర కుమారి జాతకమున నేదియో దోషమున్నదని రాజ జ్యోతిష్కులు నారసింహభట్ట పండితులు సెలవిచ్చినారు. అందులకు, గోపూరు గోపాదక్షేత్రమున గోదావరీ స్నానము చేయుచు, సత్బ్రాహ్మణులచే గ్రహజపము ప్రారంభింపఁ జేయుచు, దానాదు లర్పింపవలయునని రాజగురు వైన నారసింహభట్లు నిర్ణయించినారు.

“ఆ దోషము గ్రహచారముల వలన కలిగినది. ఈ దోషము వలన రాజ్యమునకే ముప్పు తెచ్చును. గ్రహశాంతి చేయించినచో నా యుపద్రవము తీరిపోవును.” అని రాజగురు ప్రతిపాదించినారు.

“ఇటుల దోషము తీరిపోయిన అమ్మాయి జాతక మెట్లుండు నందురు గురుదేవా!”

"రాజకుమారి జాతకము శ్రేష్ఠమైనది. ఆమెకు మహారాజు భర్తగా లభించును. ఆమె గర్భమున సామ్రాజ్యము నేలు కాంతిదీప్తమైన వంశమునకు ఉద్ధారకుడైన సుపుత్రుఁ డుద్భవించును."

రాజగురువే గోప్రాయనందు రాజకుమారిచే గోదావరీ స్నానవ్రతము చేయుట కేర్పాటయ్యెను. వ్రతము ను బహు దినము లొనరింపవలసి యున్నది.

సాగరు లపవిత్రము నలిపిన భూమిని పవిత్రము నేయుటకు భగీరథుడు హిమవన్నగమునఁ దప మాచరించి, ఆకాశ గంగను మెప్పించెను. ఆమె భూమి నవతరించుటకు వరమిచ్చెను, ఆమె దిగివచ్చు నురవడి నాపగల వారెవ్వరు? కావున భగీరథుడు మరల నుగ్రతప మొనర్చెను. ఆ తపమ్మునకు మెచ్చి పరమశివుడు ప్రత్యక్షమయ్యెను. ఆమహేశ్వరుడు తన జటాజూటము విప్పి భూమికి మహావేగమున వ్రాలివచ్చు మందాకినీ నదిని తన జడలలోనికి గ్రహించినాడు ఆ దివ్యనదిలో నొకపాయను మాత్రము నా పరమేశ్వరుడు భూమిని పూత మొనరించుటకై వదలినాడట. అప్పటి నుండియు గంగను జటాజూటమున ధరించి శివుడు గంగాధరుడైనాడు. భగీరథుడు గంగను భూమి నవతరింపఁ జేయుటచే నా దివిజనది భాగీరథి యైనది.

ఉత్తర భారతదేశమునందు ఈ మహోత్తమ సంఘటన జరిగిన కొన్నియుగములకు, పరమశివుని యవతార మొకటి

వింధ్యపర్వతము దాటి దక్షిణాపథమునకు వచ్చి, పశ్చిమాద్రి యందు ప్రత్యక్షమయ్యెను. అచ్చట నా శంభుదేవుడు త్ర్యంబకేశ్వరుడై వెలసెను. ఆ దినములందే దండకారణ్యమున నేటి గోవూరు ప్రాంతమున గౌతమమహర్షి తన యాశ్రమము నిర్మించుకొని తపం బాచరించుకొనుచుండెనట. ఆ ప్రదేశమున మాత్రము వర్షమెల్లప్పుడు కురియుచుండెనట. అచ్చట ఎచ్చోటఁ జూచినను జలములు లేవు. వానలే పంటల కాధారములట. కావున ఆ సీమ నాడిమ నివాసులగు యాంధ్రులు పాయమును బన్ని గౌతమ మహర్షి యాశ్రమములోనికి గోవు నొకదానిని తోలిరట. ఏ నాఁటి కా దినమునఁ బండు వరిచేను నాగోవు మేసి పోవుచుండ గౌతమ మహర్షి దానిని తరిమివేయ నొక దర్భపుల్లను విసర, నా తపోబలంబునఁ నా యావు మరణించి నేలఁ గూలినది

గోహత్యా మహాపాతకము గౌతమునిఁ జేరవచ్చినది. ఆ పాపమును నాశనముఁ జేసికొనుటకు నా ఋషిసత్తముడు దీక్షతో తపమ్ము నలుప, బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమైనాడు. అతని త్ర్యంబకేశ్వరమునకు జని యచ్చట వెలసిన పరమశివుని జటలో నున్న గంగను గొనిరా బ్రహ్మ నియమించెనట. గౌతము డాత్రినేత్రుని శరణడిగి యభ్రగంగలో కొంతపాయను గొనివచ్చెను. గోహత్యా పాతకము నాశనముఁ జేసినది గావున గోదావరి యనియు, గౌతముడు గొనివచ్చెను గాన గౌతమియనియు నా దివ్యనదికిఁ బ్రసిద్ధనామములు వచ్చినవి. గోవు చనిపోయిన

ద్వితీయ కిరణము

ఉత్తమ చాళుక్యుడు

ఒక యుత్తమాజానేయము నధిరోహించి బాలకుఁడొకఁడు మహావేగముతో వేంగీనగరమునకుఁ బశ్చిమముగా నిరువది యోజనముల దూరమున 'మధ్యదుర్గ' మను గ్రామమును దాటి వచ్చుచుండెను. ఉత్తమ లక్షణ సమన్వితమై పౌరుషవంతమైన ప్రజ్ఞ గలిగిన యా ధవళ పారసీకాశ్వ మెట్టి రౌతునైనను సరకుఁగొననిది. అజానేయమైనను తన రౌతు తన సధికప్రియముగూర్చువాఁడగునప్పుడా జవ్వనుని మనస్సు గ్రహించి, యనువర్తించు శుభలక్షణములు గలది. గడియకైదు యోజనముల వేగముతో నా యాశ్వికుఁడు మధ్యదుర్గమునకుఁ బదిగోరుసములు ప్రయాణము చేసి వచ్చెను. కొండలు, లోయలు, నగాంతరములు, కొండయేరులు, కొలనులతో నిండిన యా ప్రదేశము గంభీరారణ్యమధ్య దేశము.

బాలకుఁడైన యా యాశ్వికుఁడాగిన మహారాజపథము ప్రక్కను విశాల గిరిపాద ప్రదేశమున్నది. అందు శిబిరము లేర్పరచుకొని మహాసైన్య మొకటి దండు విడిసియున్నది. ఆ బాలకుఁడచటికివచ్చి, యాగునప్పటి కిరువురు సైనికులు పరుగిడి వచ్చి, చేతులు జోడించి వంగి ఆతనికి నమస్కరించిరి. ఒకఁడు గుఱ్ఱము కళ్లెము పట్టుకొనెను. వేరొకఁడు కత్తి దూసి నగారముగా విగ్రహమువలె నిలుచుండిపోయెను. ఆతఁడు గుఱ్ఱము

పైనుండి ఛంగున భూమి కురికి యా శిబిరములోనికి విసవిస నడచి పోసాగెను. చక్కని మార్గములు తీర్చియున్న స్కంధావారములోనికి వేగమునఁ బోవు నా బాలకుని దారిపొడుగునను యోధవీరు లందరు బొమ్మలవలె నిలఁబడి వీరనమస్కారము లర్పించుచుండిరి.

ఇంతలో నాతని గాంచుటకు నా స్కంధావారాధిపతి యైన సేనాధిపతి వేగమున నెదురై వీరనమస్కార మర్పించినాడు. ఏదియో యాలోచించుకొనుచు, నా బాలకుఁడు స్కంధావారమధ్యమున బంగరు గుడారముపైపునకు నడక సాగించినాడు. ఆతని వెనుక సేనాపతియు నా బాలకునిపై భక్తియుతములైన చిరునవ్వులఁ బఱపుచు నాతని ననుసరించినాడు. బాలకుఁడా గుడారము చేఁబోవునటికి నచ్చట బారులు దీరి మాగధులు వందులును "జయ! జయ! ఉత్తమ చాళుక్యా! జయ! జయ! కదంబ మహారాజ గర్వాపహరణ! జయ! జయ! బిరుదాంకభీమ! జయ! జయ! రాష్ట్రకూట గోవిందరాజ గర్వాపహరణ జయ! జయ! శ్రీమహారాష్ట్రక ప్రభూ! జయ! జయ! ఏమఃమ సిద్ధిదివ్యబిరుదాంకా! జయ! జయ! విష్ణువర్ధన మహారాజా!" అని జయఘోషములు పలికిరి.

విష్ణువర్ధనమహారాజైన యా బాలకుఁడును కాలకంపన ప్రభువను పట్టవర్ధనవంశతిలకుఁడైన యాతని సేనాపతియు నా గుడారములోనికిఁబోయినారు. విష్ణువర్ధనమహారాజు సువర్ణాసన మధివసించి, "కాలకంపన ప్రభూ! ఆసన మధిష్ఠింపు" డని గౌరవముట్టిపడు మాటలతో సేనాధిపతికి నాసనముఁజూపినాడు.

విష్ణువర్ధనుఁడు రాజపరమేశ్వర, సర్వసిద్ధివిరుదాంక, సత్యాశ్రయ శ్రీపృథ్వీవల్లభ వాతాపినగర చక్రవర్తికిఁ జిన్న తమ్ముఁడు. అన్నగారి కన్న నెనిమిదేండ్లు చిన్నవాఁడై నేటి కిరువదెనిమిది సంవత్సరముల ప్రాయమువాఁడై యున్నను, విష్ణువర్ధనుని రూపము బాలుని రూపము అగుటచే నాలుగడుగుల పదునొకం డంగుళముల పొడవువాఁడు. వాతాపినగర చాళుక్య చక్రవర్తులందరును నాలుగుమూరల పొడవువారు. చాళుక్య రాజపుత్రులలో నింత పొట్టివాఁడెన్నఁడును బుట్టలేదని ప్రజలనుకొనుచుండిరి. ఆ పొడవునకు సరిపడిన సామ్యములైన యంగములు కలిగి చాళుక్యకీర్తి యుగములనే విష్ణువర్ధనుఁడు బాలునివలె గన్పట్టును. ఈతని పూర్వికులలో విష్ణువర్ధన నామములు గలవారున్నారు. వాతాపినగరపు మహాపురుషుఁడే విష్ణువర్ధనుఁడు. అందుచే బాలీకపురిలో కుబ్జ విష్ణువర్ధనుండని పిలుచుకొందురు.

పదునారేండ్ల [illegible] గా శరీరకాంతి గలవాఁడు. మోమున [illegible]. పచ్చను దేలి యని వారాతని బాలకుఁడనియే యనుకొందురు. పచ్చని బంగరు చాయ అయినను విష్ణువర్ధనుని శరీరాంగకము లుక్కుతో నిర్మించినవి. ఇనుప గుదియునైన నాఁకఁ దుంగరము నలె వంచివేయునంట. పొడగరులై రాక్షసులంటి జెట్టులు విష్ణువర్ధను నవలీలగ నోడించనచ్చునని యూతనితో ముష్టి మల్లయుద్ధములఁ గలపడి మహా సమరములలో ప్రాణములు

దక్క కన్నులులొట్టవోయి బ్రతుకుజీవుఁడా! అని దాసోహ మందురట.

ఆతని బాణములు అశనిపాతములు. ఆతని కత్తివేటులు మెఱుపు వేగములు. శార్ఙ్గకోదండ వినిర్ముక్త బాణములవలె తీవ్రము లాతని బాణములు. విష్ణువర్ధనుఁడు భయమన్న నెఱుఁగఁడు. తా నోడిపోదు నన్న సంశయ మెన్నఁడును నాతనికిఁ బొడమలేదు. సైన్యము నడుపుటలో, వ్యూహమునఁ బన్నుటలో, నెదిరి బలములను దాఁకుటలో కుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁడు ప్రజ్ఞావంతుఁడగు సేనాపతి. తనబలముకన్న శత్రువుల సైన్యమెంత యధికమైనను యుద్ధనిర్వహణమునందుఁ బగతురు తన కెప్పుఁడు తక్కువవారను నమ్మకముచేతనే విష్ణువర్ధనుఁడు మేకల మందపైఁ బడు సింహమువలెఁ బ్రళయ ప్రభంజనమై వైరులపై విరుచుకొని పడును.

కాలకంపనుఁడు :— మహాప్రభూ! సార్వభౌములు తమ చిన్నన్నగారైన సత్యాశ్రయ శ్రీ జయసింహ మహారాజునకు సురాష్ట్ర, కుకర, ఆనర్త, అనూప, అపరాంత దేశములకు మహారాజుగాఁ జేసి పట్టముగట్టినారు. తాము కుంతల దేశమును జయించినారు. అస్మక నడంచినారు. రాష్ట్రకూటులను పాదాక్రాంతులుగఁ జేసినారు. వనవాసి దేశమునకుఁ దాము ప్రతినిధులై యుండిరి. అడుగడుగునకును నడ్డు తగులు పూర్వసముద్రతీర రాజ్యములకు బుద్ధిచెప్పుమని యేల వారు పంపిరో నా కవగత మగుటలేదు మహాప్రభూ!

విష్ణువర్ధనుఁడు:— సేనాధిపతీ! అన్నగారు దివ్యప్రతిభావంతులు. వారి హృదయ మవగతము సేసికొనుటకు మీరు గాదుగదా, బృహస్పతులైన జాలరు. రాజ్యములు సుస్థిరమై ప్రజలు రామరాజ్య మనుభవింపవలెనని ఎప్పుడును వారు గోరుచుందురు.

కాల:— మహాప్రభూ! నాకు సార్వభౌముల హృదయము దిఙ్మాత్ర మవగతమైనది. చిన్నచిన్న రాజ్యములు దురాశచేతను, గర్వముచేతను సంతతము యుద్ధములు సలుపుచుండును. అందువలనఁ బ్రజలకు నష్టములు కలుగును. సార్వభౌముల కెప్పుడును అదిష్టము లేదు. తూర్పుతీర ప్రదేశములందు శాంతి యడుగంటిపోయిన దని చక్రవర్తు లైదేండ్లక్రిందటనే జైత్రయాత్ర సలిపిరిగదా!

విష్ణు:— ఎవరి రాజ్యములు వారు సుఖముగఁ బరిపాలన చేసికొనుచుండినచో నీ యశాంతి దేశమును దుస్స్వప్నమువలె నావరించియుండెడిది కాదు.

కాల:— చిత్తము.

విష్ణు:— అన్నగారు పిష్టపురమునకుం బోయి తిరిగి యా నగర మాక్రమించు మనిరి.

కాల:— మహాప్రభూ! తమతో మనవిచేయవలెనని యుండియు ధైర్యము చాలక యూరకుంటిని. మనము 'మధ్యదుర్గము' కడనే గోదావరీనదీ మధ్యస్థ 'వట్టీశ' ద్వీపమునకుఁ బోవు రాజపథము ననుసరింప వలసియుండినదికదా!

విష్ణు:— సేనాధిపతీ! తాము కొంచెమోపిక పట్టియుండుఁడు. నా రాజ్యము నాక్రమించుటకై యున్న రాజప్రతినిధి పృథ్వీధృవరాజేంద్రవర్మ పిష్టపురముననేయుండెను. అతఁడు పల్లవసైన్యములతోఁ దలపడుటకుఁ గృష్ణాతీరమునందలి ధనకటక నగరమున కేగెనని, మాదుర్గపాలకుఁడచే వేఁగువచ్చినదికదా!

[illegible] మహాప్రభూ! ఏ [illegible] [illegible]నను దాము దీర్ఘముగా నాలోచించి యుద్ధసంధానము నిర్ణయించి యుంటిరి

విష్ణు:— సార్వభౌమప్రభూ! నా చిన్నతనము నుండియుఁ దామే గురువులై, తామే రక్షకులై సంగ్రామవిద్య నాకు నేర్పినారు. కంటికి ఱెప్పవలె నన్ను గాపాడినారు. మా జనకులు శ్రీ సత్యాశ్రయ కీర్తివర్మ వల్లభ చక్రవర్తులు మహేశ్వరసన్నిధానముఁ జేరుకొనునప్పటికి మా పినతండ్రి మేమన్నదమ్ములము చిన్నవారమగుటచే శ్రీ మంగళేశచక్రవర్తి మాపైఁ బ్రయోగించిన కుట్రలనుండి మమ్ము రక్షించి తండ్రివలెఁ గాపాడినారు.

విష్ణువర్ధనుని మాటలు వినుచున్న శాలంకాయనప్రభువు కన్నులు చెమరించినవి.

తృతీయ కిరణము

గోవ్యాదయము.

అంశుమతీ కుమారి శుక్రవారమునాడు దోషాపహరణ స్నానమాచరించిన పిదప దుకూలాంబరధారిణియై సర్వభూషణాలంకృతయై మృష్టాన్నభుక్తయై గొలిచిరా వంగ రక్షక వీరాంగనలు, పరిచారికలు కావలిగాయఁ దాను విడిదిసేయు భవనమునంటి యున్నట్టియు గోదావరీతీరమున కనతి దూరమున నున్నట్టియు గోమాతృ దేవాలయమునకుఁబోయి షోడశోపచారయుక్తమైన యష్టోత్తరనామ గోమాతృదేవీ సమార్చన సలుపుచుండెను.

విష్ణుకుండినులకు గోదేవి కులదైవమైనది. మహారాజులు మహారాణులు రాజకుమారులు రాజకుమారికలును సమస్త విష్ణుకుండిన వంశజులును 'గోపూరు' పుణ్యక్షేత్రమున గోమాతృ దేవాలయమున బూజలు సలుపవలయును. ప్రథమ విష్ణుకుండినచక్రవర్తి యగు మాధవవర్మమహారాజుచే నటులా గోదేవ్యాలయము ప్రతిష్ఠింపఁబడినది. అతఁ డా దివ్యాలయమును బ్రతిష్ఠించుటకొక ప్రబలకారణము సంఘటిల్లినది. మాధవవర్మచక్రవర్తి దిగ్విజయ మొనర్చి, పల్లవుల జయించి, కృష్ణాతీరమున గల మహాక్షేత్రములలో నొకటి యగు విజయవాటిక యందు నమ్మల్లికేశ్వరుని అర్చించుటకై సకుటుంబముగా విడిది చేసి యుండెను. [illegible] రాజన్న నెల[illegible]యును నా నగర

వాసులును పరిసర గ్రామప్రజలును మహోత్సవము లొనరించు కొనుచుండిరి.

ఎచ్చటఁజూచినను వీధినాటకములు, తోలుబొమ్మలు, పుణ్యకథాకాలక్షేపములును జరిగినవి. మహారాజు నగరవాసులకు బరిసరప్రాంతవాసులకునుఁగూడ పంచభక్ష్య పరమాన్నములు పెట్టించుచుండెను. ఇంటింటఁ దోరణములు, వీధివీధుల నూరేగింపులును, దేవాలయముల, జైనాలయముల, బౌద్ధ సంఘారామముల, దేవతల పూజలు, భిక్షుల యర్చనలు వైభవముగ జరుగుచుండెను. పానశాలలయందు వివిధ పరిమళ యుక్తములు రుచ్యములు నగు నాసవములు సారాయములను వివిధమద్యములను సేనాధికారులు, రాజబంధువులు, రాజసభ్యులు సేవించుచు, నర్తకీబృంద నృత్యవినోదముల యందును మధుర సంగీత సమారోహముల యందును గాలము నానంద మయ మొనర్చుకొనుచుండిరి.

యువరాజు బ్రహ్మణ్యుఁడును నుత్తమవ్రతుఁడే అయినను, విధినిర్మితమైన కాఁబోలు, దేవాలయముల జరుగు బూజలఁ బాల్గొనక, విలాసలాలసుఁడై పానగృహములనుండి అనేకవర్ణములచే ధళధళలాడునవియు, వివిధపరిమళములచే ఘుమఘుమలాడుచున్నవియు, చక్కని రుచులచే నోరు లూరించునవియు, మధురమత్తతచే నానందమును గల్గించునవియు నగు నానామద్యములం దన భవనమునకుఁ దెప్పించుకొని యిష్ట జనములఁ గలసి యవి సేవించుచుండెను. రాజకులమర్యాదలను మీఱి యాతఁడు భ్రష్టబుద్ధియయ్యెను.

ఒకనాఁడు దేవవర్మ యువరాజు తీక్ష్ణమైన మద్యమును సేవించి యమితమత్తతతో లోకమును మఱచి, రెండుత్తమాశ్వములఁ బూన్చిన తనవిహారరథ మెక్కి సూతుని వెనుక నుండుమని తానే రథము నడపుచు విహారాయత్తచిత్తుఁడై కన్నుమిన్నులు గానని మహావేగమున విజయవాటికా వీధులఁ బోసాగినాఁడు. అంగరక్షకులు లేరు. త్రోవలందు జనసమ్మర్దమును నర్దు నాశ్వికులు ముందులేరు. సూతుఁడు వెనుక నుండి "భద్రము మహాప్రభూ! భద్రము మహాప్రభూ!" యని యఱచినను దేవవర్మ చెవి కెక్కుటలేదు.

(దేవవర్మ యట్లువాహనము చేయుచు. ప్రజలు భీతచిత్తులై హాహాకారములు సేయుచు బాఱిపోవుచుండ మత్తతతో మఱియు నుప్పొంగి, కశచేఁ జఱుకుక్కుమని యశ్వములకు రెండాఘాతము లంటించెను.) పౌరుషవంతములైన యా యుత్తమాశ్వము లదలించుటయేని నెఱుంగనివి. ఆ కులీనములు క్రోధముచేఁ గట్టుత్రెంపి మహావేగమునఁ బఱుగిడఁ జొచ్చెను. ఆవేగమున కింకను బొంగి, "ఇంకను వేగ మింకను వేగ" మని ఆ యువరాజు జరపఁ జొచ్చెను.

రాజకుమారుని రథము పోవు వీధిలో పుంగిరాష్ట్ర సంజాతియైన పెద్దజాతియావు తన వత్సమునుఁ గలసి ఆలమందలతో నగరబాహ్యదేశమునఁ బచ్చికబీళ్ళ మేసి, తిరిగి యజమాని యింటికిఁ బోవుచుండెను. అందమైన యా కోడెదూడ తెల్లని కాంతులీనుచుఁ గాళ్లకుఁ గట్టిన గజ్జెలు, మెడ నలంక

రించిన చిరుమువ్వలు మ్రోగుచుండ, గంతులిడుచు తల్లి కాళ్ళ సందున దూరుచు, చెంగున ముందు కురుకుచుఁ బ్రక్క కురుకుచుఁ దన చిరుగంగడో లాడిపోవఁ దల్లితో నడుచుచుండెను.

కామధేను వంశమునఁ బుట్టిన యా గోమాత మృకులమైన తన తేనె కన్నులఁ బ్రేమకాంతులు వెలిఁగిపోవ, ముట్టెతో దన వత్సమును బుణుకుచు, మందగమనమున నడచుచుండెను ఇంతలో మహా ప్రళయమువలె రాజకుమారుని రథ మా వీధిఁబడినది. ప్రజల గగ్గోలు, పరుగులు, కొందరు పడి దొరలి ప్రాణములు దక్కించుకొనుట, ఇట్లా వీధియంతయు నల్లకల్లోలమై పోవుచుండెను.

వేయి పిడుగుల పాటువలె ఘర్ఘరారావములతో నా రథము వచ్చి మాయమైపోయెను. "అంబా" యని ఆ కోడె దూడ యరచుచు నేల పడియున్నది. దాని యొడలంతయు రక్తము చిమ్ముకొని వచ్చుచుండెను. వీపును బొట్టయు తెగి మాంసపుఁగండలు పైన పడియుండెను. "అంభా" యని యా వరచుచుఁ గన్నుల నీరుగార నా దూడచుట్టుఁ దిరుగఁ దొడగినది. ఆ గోమాత తన శిశువు గాయములనుండి స్రవించు, రక్తస్రావము నాప యత్నించును. తన బిడ్డను ముట్టెతోఁ బైకెత్తి యథాపూర్వముగ నడిపింపఁజూచును. "అంభా" యని యరచును. తలయెత్తి రథముపోయిన దిక్కుఁ జూచును తన చుట్టును, బడిపోయిన తన దూడచుట్టునుఁ జేరిన జన

సమూహముపై వ్రు దిన[illegible] బరవును. ఆ నోరులేని సాధు జంతువు హృదయమున నేమో పరిశయము వచ్చిపడినది. "నా బిడ్డ యట్లుపడిపోయిన దేమి? నా బిడ్డను లేవనెత్తి మఱల నడిపించువారు లేరా" యన్నట్లు "అంబా అంబా" యని అరుచుచునే యున్నది.

ఆ దూడ యటువు నంతకన్న నంతకన్న నన్నగిలఁ జొచ్చినది. విలవిల కాళ్లు తన్నుకొని, యా లేఁగ ప్రాణములు విడిచినది. గర్భనిర్భేద్యమగు మహారావము నలుపుచు నా గోపురంధ్రి యా లేగప్రక్కనే కూలఁబడిపోయినది.

చతుర్థ కిరణము

ధర్మ సంస్థాపనము

ఆ నాటి సమారాధన లన్నియు నిర్వర్తించి, తాను భోజనాదికము గావించుకొని, యొక ముహూర్తము విశ్రమించి, తృతీయ యామాంతమునఁ దాను నివసించుచున్న సామంతుని కోటలోని సభాభవనమున శ్రీవిష్ణుకుండిన మాధవవర్మ సార్వభౌముఁడు గొలువుదీరినాఁడు. సామంతులు నితరరాష్ట్రముల రాయబారులుపరివేష్టించియున్నారు. వేదపారాయణ, ధర్మార్థ నిర్వచన, పురాణపఠన, కవిప్రశంస లయినపిదప గాయకులు

పాడిరి. ఆటకత్తె లాడిరి. మహామంత్రి యేవియో రాజకీయ విషయములు సార్వభౌమునితో మనవిచేయుచుండిరి.

ఆ సమయమున సభాప్రాంగణ మంటపమునందు ధర్మ ఘంటిక "ఖంగు" "ఖంగు" మని మ్రోగనారంభించెను. ఆ ధర్మఘంటికకుఁ గట్టిన రజ్జువు ధర్మస్తంభము మీాద నుండి, ప్రాకార కుడ్యము మీాదనుండి, సభాభవన గోపురము ప్రక్కగ వ్రేలాడుచుండును. రాజోద్యోగు లెవరైన యన్యా యము చేసినచో, ధర్మమునకు గ్లాని వాటిల్లినపుడు తనకు ధర్మము దయచేయించవలసినదని యెవరైనను ప్రభువునకు [illegible] చేసికొనవచ్చును.

[illegible] నిద్ర [illegible], రాత్రియం [illegible] పగ [illegible] ప్రభువు కొలువుకీరి [illegible] లేకపోయున్నను [illegible] ప్రభువులైనను, [illegible] ఆ గొప్ప రాజ [illegible] పైనను [illegible] విన్నపము చేసికొనుటకు గాను [illegible] మాధవవర్మ మహారాజు ధర్మఘంటిక నిట్లు మోగించుట కేర్పాటు చేసినాడు. తన సామంతులందరును తన వలెనే గూడ [illegible] విధాన మవలంబింప వలయును. తాను ధర్మపాలనమున సంప్రీతుడు. ఈ రీతినిఁ బూర్వప్రభువు లనేకులు ధర్మపాలనఁ జేయుచుండిరట.

నేఁ డా ఘంటానినాద మొక్కసారిగ సభాసంతతిని మారుమోగఁగనే, సభాభవనము చిటుక్కున నిశ్శబ్దత వహించినది, ఘంటమోగుచునే యున్నది. మాధవవర్మ

మహారాజు సింహాసనమునుండి లేచినాడు. సభయంతయు లేచినది. సింహాసనవితర్దిక సోపానములనుండి దిగి, సుగంధాలు విసవిస వెదజల్లు [illegible] సింహద్వారము దాటి ధర్మఘంటికా మంటపమునకు వచ్చినాడు. "ధర్మఘంట [illegible] [illegible]" [illegible] [illegible] ప్రభువువెంట మహా[illegible] [illegible] [illegible] సేనాపతులు, [illegible] రాజకుమారులు; మహారాజున [illegible] [illegible] తులు, వారికిటునటు సంగరక్షకులు, అందరివెనుక తక్కుంగల సభయంతయు నిలబడినది.

మహారాజు గోపురము దాటి భవనముఖస్థలమునకు వచ్చెను. ఆ విశాల ప్రదేశమున వేలకువేలు ప్రజలు, స్త్రీలు, పురుషులు, వృద్ధులు, శిశువులు, కన్నుల నీరు నించుచుం జేతులు జోడించి నిలచియున్నారు. ధర్మఘంటికా రజ్జువును లాగుచు నుత్తమకులజయైన గోవొకటి నిలచియున్నది. ఆగోవు వెనుక రక్తసిక్తాంగమైన కోడెదూడశవమును మోసియున్న ఒక గృహస్థుడు నిలచియున్నాడు. మహాప్రభు వట్లు నిలుచుండి, "ఏమిది! గోమాతయే, త్రాటినిలాగుచుండుట! ఆ తల్లి కేమి ధర్మహాని సంఘటిల్లినది? ఈ త్రాడు లాగ నా గోమాత కెవ్వరు నేర్పిరి?" అని ప్రశ్నపరంపరలం బ్రజల నుద్దేశించి పలికినాడు.

అప్పు డొక పెద్ద ముందుకు వచ్చి, "ఆ త్రాటినిలాగ నీ గోమాత కెవరును నేర్పలేదు మహాప్రభూ! ఈ యావు

ఇచ్చటకు వచ్చునవియేని మే మనుకొనలేదు. ఈ దూడ రథ ముక్రిందఁ బడి ప్రాణము గోల్పోయినది. ఈ యావు పడిన బాధ వర్ణనాతీతము. ఇంతలో నా గోయజమాని వచ్చినాఁడు. ఈ యా పుత్రమజాతిజ యని రోదించినాఁడు. తన కోడె దూడ యుత్తమలక్షణ సమన్వితమఁట. దానినిఁ దమ కుటుంబము వారందరు అల్లారు ముద్దుగఁ బెంచుకొనుచుండిరఁట. ఆ యజమాని పడు వేదనను మేము చూడలేకపోతిమి. అతఁడా దూడ కళేబరము నెత్తికొని తన యింటికిఁ దీసికొనిపోవుచుఁ 'దల్లీ! నందినీ! రా, అమ్మా!' అని పిలచినాఁడు. కాని యాలోచనాధీనవలె కదలినదికాదు యావు. ఇంతలో నీ గోమాత కోట కభిముఖమై రాసాగినది.

"ముందు నీ యావు, వెనుక నా దూడశవమును మోయుచు నా యజమాని, అచ్చటఁ జరిగిన దుర్ఘటన జూడఁ జేరిన మేము, ఇటుల నా యావు దిరిగిన దిక్కునకు నడచుచు వెంట వచ్చితిమి. కోట గుమ్మము దాటి, అంతర్ద్వారము దాటి, యీ గోపురముయొద్ద నున్న ధర్మరజ్జువు కడ కా తల్లి వచ్చి దానిని గ్రహించి లాగనారంభించినది. జరిగిన వృత్తాంత మిది మహాప్రభూ!" యని విన్నవించినాఁడు.

మహారాజాశ్చర్యమును సంభ్రమమును నందినాఁడు. ఇంతలో నాతని మోము గంభీరతఁ దాల్చెను. "ఇదియే ధర్మసభ! ఇచ్చట ధర్మము సంస్థాపింపఁబడుఁగాక!" యని మహారాజనెను.

"ధర్మ మేవ జయతు, ధర్మ మేవ జయతు" అని ప్రశం-
సనమ్ పండితులు, దీర్ఘకంఠములతో పలికినారు. "ధర్మసంస్థాపనాదీక్షిత శ్రీ విష్ణుకుండిన మాధవవర్మ సార్వభౌమా! జయతు జయతు!" అని సభ్యు లందరు జయవాక్యములు నినదించిరి. ప్రాడ్వివాకులు ముందునకు వచ్చి సాక్ష్యవిచారణ ప్రారంభించిరి. ఒక యర్థ ఘటికలో విచారణ పూర్తి యయినది.

యువమహారాజు దేవవర్మ ప్రభువు "దోషి" యని నిర్ధారింపఁబడినది. మహాప్రభువు ధర్మజ్ఞులైన పండితులవైపు చూచినాఁడు.

"యువమహారాజు దేవవర్మ యొనరించిన యీ తప్పిదమునకు మరణమే దండనము. ఈ గోమాత చక్రములకు వాడియంచులుగల యుక్కుచక్రములను తగిలించి శ్రీ యువమహారాజులవారిని బరుండఁబెట్టి, భూమినిఁ బాతిన మేకులకుఁ గట్టి, యీ గోమాతచేఁ దొక్కించి మరణము నర్పించుటయే వారికి శిక్ష!" యని, పండితులు కరుణముగ మనవిచేసి, "తాము దయార్ద్రహృదయులు! యువమహారా జొనరించినది ప్రథమ తప్పిదము. వారికి మహాప్రభువు వేరొక శిక్ష విధించి, యీ యజమానికిఁ దగు పరిహారమిప్పించుట రాజధర్మమును మించిన పరమధర్మ మని మనవిచేయుచున్నాము" అని పండితులు మౌనము వహించిరి.

"మహారాజా! యువమహారాజును క్షమించుటే పరమధర్మమని మే మందరమునుఁ దమకు మనవిచేయుచున్నా" మని అక్కడఁ జేరిన ప్రజ లందరు నైకకంఠమున నరచిరి.

సార్వభౌముడు చలించలేదు. "రేపు ఉదయము విష్ణుకుండిన వంశజులు, దేవశర్మకు మరణశిక్ష పుర బాహ్యస్థలమున విధింపబడును. ఇది నా ఆజ్ఞ! మహాదండనాయకులు [illegible] విధించి, ఈ శిక్ష దేవశర్మ [illegible] [illegible] ర్వహిం[illegible] [illegible]" అని [illegible] ధ్వనుల [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] అంతర మందిరములలోనికి వెడలిపోయినారు.

విజయవాటికా నగర మంతయు నా వార్త వ్యాపింపోయెను. ప్రజ లట్టుడికిపోయిరి.

పంచమ కిరణము

కనకవర్షము.

దేవశర్మప్రభువు నడువకొని పోయిన యా రథ మట్లు వాయువేగమున పరుగిడుచుండ, యువరాజు పూర్ణముగ మత్తెక్కి ఆ రథముపైన వడిపోయినాడు. నూతు దశ్వాద్రద యుతు నెరిగిన ప్రజ్ఞావంతు డగుటచే, యువరాజు జారిగిపోవకనె, ముందున కురికి, యువరాజు చేతులనుండి జారిపోయిన పగ్గముల నందుకొని, తీయని మాటల జెప్పుచు, గుఱ్ఱముల నుసునయించుచు, అశ్వశాంతి మంత్రము పఠించి, వాని వీపులపైన దక్షిణ హస్త తలముచే నిమిరినాడు. నురగలు గ్రక్కుచున్న యా

తురగములు రెండును భయముతీరి వేగము తగ్గించి, నిమ్మదించి, చితర కాగిపోయినవి.

సూతుడు వానిని పూర్తిగ సేద తీర్చి, వెనుకకు తిప్పి రథము కోటలోనికిఁ గొనిపోవును.

రాజకుమారుడు విడిదిచేసిన హర్మ్యము మ్రోల నా రథమాగగనె సర్వసేనాధిపతియు, మహాదండనాయకుడును ఇరువురు రక్షకభటులతో వచ్చి, రాజకుమారుని రథమునుండి దింపి లోనికిఁ గొనిపోయిరి. మహాదండనాయకుడు, మహాసేనాపతియుఁ గత్తులు దూసియేయుండిరి.

ఆరాత్రి వారిరువురు యువరాజును ఆయన భవనముననే బంధించి రాజాజ్ఞను పరిపాలించువారై యప్రమత్తతఁ గావలి కాసిరి.

రాజవైద్యుడు వచ్చి యువరాజునకు శైత్యోపచారములు చేసినాడు. ఆ యుపచారములచే యువరాజునకు మత్తువీడి పూర్తిగ మెలకువ వచ్చినది. తాను పరుండిన పర్యంకముపై లేచి, కూర్చుండి, ఆ దాపునఁ గత్తులు దూసి నిలుచుండిన మహాదండనాయకుని మహాసేనాధిపతిని నాశ్చర్యమున వీక్షించుచు "ఏ, ఏ, ఏమిజరిగినది...జరిగినది .. జరిగినది! మహాసేనాధిపతీ! వైద్యులవారువచ్చిరెందుకు?" అని చేతులును పెదవులును వడంకగ ప్రశ్నించినాఁడు.

రాజకుమారునికి మత్తు వదలిపోయినను, మధుపాన జనిత నీరసము పీడ లేదు. మఱల వైద్యుఁడు నీరసము వదలు

టకుఁ దేనెలో నొక కుప్పె నరఁగనీసి అది తమలపాకున నెత్తి మహారాజకుమారునకు సేవింపనిచ్చెను. మంచు కంఠము దిగిన రాజకుమారునకుఁ గొంచెము సత్తువ వచ్చినట్లయినది. తాను దన యభ్యంతర పానశాలయందు మధువు సేవించిన విషయము స్ఫుటాస్ఫుటముగ గోచరించినది.

రాజకుమారుఁడు:— ఏమి జరిగినది మహాసేనాపతీ!

మహాసేనా:— తాము రథము నెక్కి వీధుల వెంట స్వారిచేయ నారంభించినారు.

రాజవైద్యుఁడు:— తామే స్వయముగ గుఱ్ఱములఁ దోలినారు.

రాజకుమారుడు:— అది నా కేమియును దెలియదు.

మహాసేనా:— గుఱ్ఱము లెవ్వరును పొందని వేగమునఁ దోలినారు.

రాజకుమారుడు:— అయ్యయ్యో! ఎంత తెలివితక్కువ పని! మహారాజు పరమశివారాధన సేయుచుండ నా బుద్ధి పెడదారిసిబట్టి మధువు సేవించితిని. జైత్రోత్సవములఁ దప్ప నెన్నఁడును నట్టి పని చేసి యెరుగను. మహాసేనాపతీ! నా మూర్ఖత వలన నెవరికైనఁ బ్రమాదము వాటిల్లలేదుగదా!

మహాసేనా:— ప్రమాదమే సంభవించినది ప్రభూ!

రాజకు:— ఆఁ! ఏమి టా ప్రమాదము? ఏలాంటి దా ప్రమాదము!

మహాదండ:— ఒక యావుదూడ తమ రథముక్రిందఁ బడి మరణించినది.

రాజకు:- అయ్యయ్యో! ఎంత దోష మెంతదోషము!

రాజవై:— ప్రభువులు కొంచెము శాంతింతురుగాక. తాము ధర్మనిర్వాహణము సేయు సమయ మాసన్నమైనది.

రాజకు:— నే నేమి ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొన్న, యీ దోషము శాంతించును? నేను పశువుకన్న నీచుఁడ నైపోతిని. క్రూరమృగము లాహారమునకై ఇతర జంతువులఁ దినును. నేను రాక్షసుఁడనై నిష్కారణముగ గోవధ చేసినాను.

మహాసేనా:— ప్రభూ! ఎన్నఁడు జరుగని వింత యేమన! నాగోవు న్యాయముగ వచ్చి ధర్మరజ్జువును లాగినది.

రాజకుమారుఁడు చప్పున మంచముగుండి లేచెను. "నే నట్టి దండమునకైనను పాత్రుఁడను. నన్ను మహారాజు కడకుఁ గొనిపొండు. మహాప్రభువును ధర్మ విచారణ సేయుడని కోరవలసియున్నది.

మహాదండ:- ప్రభూ! ధర్మ విచారణ జరిగినది. తమకు......

రాజకు:- ఆ! జరిగినదా? శుభము. శిక్ష నందుకొనుటకుఁ ద్వరపడుచున్నాను.

రాజవై:- శాంతింపుడు ప్రభూ! తమకు నిర్ణయింపఁబడిన శిక్ష యుదయమే నిర్వహింపఁబడును. సర్వప్రజాసమక్ష

మున, తన సుతుని గోల్పోయిన యీ గోవే తమకు శిక్ష విధించును.

మహాదం :- గో సమక్షమున తాము నేర మొనరించుటచే మహారాజు, మహారాణులవారి సమక్షమున, నా గోవు తమకు దండన నిర్వహించును.

రాజకు :- అయ్యయ్యో! నేఁ జేసిన తప్పునకు నాయనగారును, నమ్మగారును గూడ బాధ నొందవలసివచ్చినదే! దీనికి నిష్కృతి లేదు. ఈ పాపమునకు మరణమే దండనము.

మహాసే:- మహాప్రభూ! తమకు... తమకు... అ... అ... దండనమే విధించినారు.

రాకు :- ధన్యోఽస్మి! ధన్యోఽస్మి!

ఆ మఱునా డుదయమున నగర బాహ్యస్థలమున నగరవాసులును పరిసరగ్రామవాసులును వేనకువేలు చేరిరి. అనేకులు రాజభటులు విచ్చుకత్తులతోఁ గావలి గాయుచుండిరి. ఇంతలో రాజకుమారునిఁ దోడ్కొని రథముపై మహాసేనాపతియు, మహాదండనాయకుఁడును, ధర్మాధికారులును వచ్చినారు. ఒకవైపున గోవును, యజమానియు, సాక్ష్యమిచ్చిన వారును గలరు. కింకరులు కొందఱు గోవుడెక్కలకుఁ బదును గల యంచులున్న యినుపడెక్కలఁ దొడుగుచుండిరి. మహారాజు విష్ణుకుండిన మాధవవర్మయు, మహారాణియు రథమెక్కి వచ్చిరి.

మహారాణి వదనమున నెత్తురుచుక్కలేదు. ఆమెకన్నుల నీరు కారిపోవుచుండెను. చక్రవర్తి తన దేవేరినిఁ జేయుపట్టి నడిపించుకొనుచు వధ్యస్థలమునకుఁ జేరినాడు. మహారాణినిఁ జూచి పౌరజనుల కన్నుల శోకాశ్రువులు వరదలు కట్టసాగెను. రాజకుమారుఁడు కనకదుర్గాంబ గుడి మొగమై చేతులు జోడించి "సర్వమంగళ మాంగళ్యే! శివే సర్వార్థసాధికే! శరణ్యే త్ర్యంబకే దేవి! నారాయణి నమోస్తుతే!" అని ప్రార్థించుకొన్నాఁడు.

ఆ గోమాత బెదురుచూపులు చూచుచుఁ దన డెక్కలకు మక్కుడెక్కలఁ దొడిగించుకొనినది. వేల కొలది జనులక్కడఁ జేరినను, గాఢనిశ్శబ్దత యా జనసమూహము నావరించినది. రాజకుమారుఁడు వధ్యస్థలమునఁ బండుకొనినాడు. తలవరులు మహారాజకుమారునిఁ దాళ్లతోఁ గట్టిగఁ గట్టి పెట్టిరి. మాధవవర్మ విష్ణుకుండిన మహారాజు మోము గైలాస శిఖరమువలె స్వచ్ఛమై, ధర్మశాంతులు ప్రసరించుచుండెను. ఒక్కసారి మహారాజు చేయి నెత్తగానే కొమ్ములూది, వీరాంగములు మ్రోగించినారు. భటులా ధేనువును రాజకుమారునిపైకిఁ దోలినారు.

త్వరితగతి నా యావు రాజకుమారునికడకు నడచి వచ్చినది ఒక్క క్షణము మోర నెత్తి చూచినది. మఱుక్షణము రాజకుమారునిఁ జూచి, తలవాల్చినది. "అంభా" యని యఱచుచు నా యావు గదలక నట్లే నిలచిపోయినది.

ఆ గోవును రాజభటులు ముందుకు నెట్టినారు. అదలించుచు దోలినారు ఆ గంగిగో విసుమంతయేని గదలలేదు. ఘంటల "సంబా" యని యరచినది. రాజకుమారు నొడలంతయు ముట్టెతో నాఘ్రాణించినది. ఆ గోమాత కన్నుల గిఱ్ఱున నీరు దిరిగినది. కంటిసీటితో గోమాత నాలుక చాచి రాకొమరుని చేతులు, మోమును నాకఁ జొచ్చినది. రాజభటులు గోవును మఱలఁ గట్టిగఁ దోసినారు. అవు వెనకకుఁ దిరిగి కోపము చూపు చూచి, మెల్లగఁ దన యజమానుని యొద్దకుఁ బోయినది. ప్రజ లందరు హర్షనినాదములు, జయధ్వానములు సేయుచు "మహాప్రభూ! ధర్మసంస్థాపన మైనది. గోమాత దానినిఁ బాలించినది ధర్మ మేవ జయతు! ధర్మమేవ జయతు!" యని యరచుట సాగించినారు.

గంభీరాసనన నిశ్చలుఁడై నిలుచున్న మహారాజు కన్నుల నీరుదిరిగినది. కదలక నిశ్చేష్టయై చేతులు మూని నిలుచున్న మహారాణి, "తల్లీ! కనకదుర్గా! నీవే నమ్మా! గోమాతవు!" అనుచుఁ గుప్పకఁ గూలి పోయినది. పరిచారిక లామె కడకుఁ బరుగిడివచ్చి మోమున నీరు జల్లి, పరిచర్య లొనరించుచుండిరి. గో యజమానియుఁ గొందరు సాక్ష్యమిచ్చినవారును రాజకుమారు నొద్దకుఁ బరుగిడి వచ్చి కట్లు విప్పివేసిరి.

అప్పుడు పరమేశ్వరుఁడు బంగారు వర్షము గురిపించినాఁడని ప్రజలు చెప్పుకొనిరి.

ఆగోవును మాధవవర్మ విష్ణుకుండిన మహారాజు లక్షణము లిచ్చి కొనెను. ఆగోమాతను దమ కులదైవముగ నెంచికొని వేంగీపురమునకుఁ గొంపోయిరి.

ఆ గోదేవి పదునైదు వర్షములు జీవించి పరమపదించిన వెనుక మాధవవర్మ మహారాజు గోపాదక్షేత్ర గోదావరీ తీరమున, దాని కగ్నిసంస్కారమొనర్చి, ధాన్యకటకపుఁ జాల రాతితో నుత్తమశిల్పిచే గో విగ్రహము నొకదానిని విన్యసింపఁజేసినారు.

చక్కని దేవాలయమొక్కటి గోపాదక్షేత్రమున నిర్మించినారు. అందా విగ్రహమునుఁ బ్రతిష్ఠించినారు. రాజకుటుంబపు స్త్రీ పురుషులందరు ప్రతి వర్షమున ఆ గోమాతకు మహోత్సవములతో పూజ లర్పించుచుందురు. ఆ గోమాతకుఁ బుట్టిన వత్సము లన్నియు నా వంశము వారికిఁ బూజనీయములు.

షష్ఠ కిరణము

నాగావిహారము

విష్ణుకుండినమహారాజకుమారి అంశుమతీ బాల ఒక నాటి సాయంకాలము కోటిలింగాల క్షేత్రమునుండి తన రాజనౌకపై నెక్కి, గోపాదక్షేత్రమైన గోవూరు వచ్చుచున్నది. రాజనౌక రాజహంస స్వరూపమున విన్యసింపఁబడినది. పడవ వాండ్రు తెరచాపలను విప్పుటచే నా హంసనౌక రెక్కలనుఁ

జూచివిచ్చుకొన్న రాజహంసవలె గంభీర యానమున మానస సరోవర నీల నిర్మలశాంతజలము గలిగిన గౌతమీ కూలంకషపై తేలికొనుచు వేగమున గోస్తాను వైపునకు వచ్చుచుండెను. సూర్యదేవుఁడును నిరవద్య (నిడదవోలు) పురమువైపునఁ దిగి పశ్చిమాకాశమున మాయమైపోయినాఁడు. కాశ్మీర కుంకుమ వర్ణదీధితు లాకాశ మెల్లెడను గ్రమ్ముకొన్నవి.

నీలవర్ణముగాని రజత గర్భాంతరిక్ష కాలవర్ణముగాని సంధ్యారుణారోచిస్సుగాని, ఏది యీ యాకాశమునకు సహజ వర్ణము? శతసహస్ర కోటిప్రమాణ దూరములుగల యీ మహావధి నచటచట నేవర్ణములు పొదివికొని యుండునో ఎవరు నిర్ణయింపఁగలరు? ఎంత విచిత్ర మీ వర్ణముల మార్పు! మానసగిరి దైవము చిత్రరథస్వామి నిరాలంబన మార్గానువర్తియై, తాను సృష్టించిన కాలములోనే, సర్వదా యానము చేయుచుండవలయును. తన గురువు నారసింహాభట్టులువారు జ్యోతిష పాఠములు చెప్పునప్పుడు తనసంశయముల నెన్నింటినో సయుక్తికముగాఁ జర్చించి తీర్పఁగలిగినారు. సూర్యాస్తమయము! మఱల సూర్యోదయము. నిత్యుఁడై కదలక యేకప్రదేశస్థుఁడైన సూర్యుఁడు కదలుచున్నట్లు గనఁబడుట ఎంత విచిత్రము! ఈ జ్ఞాన మొకజ్యోతిష్కులకే తెలియును.

ఉత్తమ బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వంశము విష్ణుకుండిన వంశము. అయ్యది తనతో సమాప్తమౌనది. దూరస్థులైన జ్ఞాతులెవ్వరో యుండిరట. చిన్నచిన్న సామంతులై వారిని పేరిని

గొల్చుచుండిన విష్ణుకుండిన నగరవాసులైన యా జ్ఞాతులేమాత్రమును బ్రజ్ఞలేనివారఁట. ఈవిధమున నాలోచించుకొనుచున్న అంశుమతిని "ఏమమ్మా! భర్తృదారికా" ఏమాలోచించుచుంటి"వని మాధవీలత రాజకుమారినిఁ బ్రశ్నించెను.

"ఏమని చెప్పుదు మాధవీ! ఒకదానికొకటి పోల్చరాని భావములు! ఒక ఘటిక నొక ఘటిక తరుముకొని వచ్చినట్లు, కాలప్రవాహమువంటి యాలోచనలసంబద్ధములై నా హృదయమునుఁ జొచ్చి వచ్చుచున్నవి."

"ఆలోచనా ముగ్ధస్వుండై ఎవరో యొక యువకమూర్తి నీకు గోచరించుటలేదా!"

"ఓసి వెఱ్ఱిదానా! ఎవరే ఆ యువకమూర్తి? లోకమూర్తి సూర్యుడే నవ్యయుడును వృద్ధుడును! ఈ యనంతగవేషణాలో నేది ప్రాచీన మేది యర్వాచీనము?"

" మహాభాగులైన నారసింహాదేశికుల శుశ్రూష వేదాంతమార్గమును బట్టించుచున్నదా నిన్ను?"

"కాలాంతర లోకాంతర స్థితులు దూరదూరములైన దర్శన మిచ్చిన వారికే వేదాంతము".

"మీ మాట లెప్పుడును నా తలపైనుండియే ప్రవహించిపోవుచుండును."

"గోదావరిలో మునిగిన వారికి జలములు పైనుండి ప్రవహించినట్లు!"

"అమ్మా! ఇందును గూడ నేదైన నర్థము గాని యర్థము లేదుగదా!"

రాజకుమారి నావను వెంబడించి, పరివారమును రక్షకభటులును ఉన్న పడవ లెన్నియో వచ్చుచుండెను. పరిచారకాజన మున్న పడవ రాజకుమారి నౌకను వెన్నంటి యుండెను. ఆ నావనుండి యొక పరిచారిక, జవ్వనియొకర్తు మృదుమధురకంఠమెత్తి

"గోదావరీ మాత
కొండ లెన్నో గడచి
ఆ దాగులా రేవు
లా వనములను నడచి,
ఈ క్షేత్రముల మధ్య
ఈ నీరముల రథ్య
సాక్షాత్కరించినది
సర్వమంగళ రీతి.
పాడవే గాయికా!
ప్రణతు లొసగిన పాట
గాథ రాగమ్ములో
కాకలీ స్వరములో

పాడవే గౌతమికి
ప్రణతు లొనగిన పాట!
ఏ పర్వతోద్భవమొ
ఈ వాహినీ మాత
ఏ జటల విడివడెనొ
ఏ సీమ పుణ్యమున
పాడవే గౌతమికి ప్రణతు లొనగే పాట!
ఏ చెలియఁ గూర్చుకొని
ఏ చెలిమిఁ దలచుకొని
ప్రాచేతనా వేగ
పాథోధికై నడచె
పాడవే గౌతమికి ప్రణతు లొనగే పాట!

ఆ పాట నానందముతో వినుచున్న రాజకుమారి హృదయము హర్షముచేఁ బులకితమైనది ఏవేవో దూరములు, ఏవేవో భావములు, నపారములై యవ్యక్తములై, యా బాలికను దేల్చుకొనిపోయినవి గోదావరిలో స్నానములును, జపములును నాచరించు వారికి గోదావరీమాత రహస్యములెన్నో చెప్పునా? ఆ రహస్యములే యీ బరువైన యాలోచనలై తన్ను దరిసి మొరసికొని పోవుచున్నవా? ఈ నాటిని ఎదురుకొను ఆ నాటిదా గౌతమి! ఆ భావధ్వనిని మనసున నుంచుకొనియే కాదా, తా నా పాట రచించుకొనినది. కొండ పుట్టిల్లు గల నది, కొండలను [illegible] ఛేదించుకొని, మొన్న

సీమలు, దేశములు గడచి 'రండు రం'డని వర్షాకాలమును నావ్యా సము చేయు సముద్రునిలో లీనమైపోవుచున్నది. "భర్తృదారికా! ఈ సాయంతన మంతయు మీ యాలోచనలే మీకు. కాని నేను ప్రక్క నుంటినను మాట మరచిపోవుచున్నారా" యని రాజకుమారిని మాధవి ప్రశ్నించినది. ఆ మాటలకు అంశుమతీ కుమారి పకపక నవ్వినది.

చీకట్లు క్రమ్ముకొని వచ్చుచున్నవి. గోవూ రింకను క్రోశపాద మాత్ర దూరమున్నది. గాలి మందగించుటచే నావికులు తెరచాపలను దింపివేసిరి. వారు తెడ్లను వేయ నారంభించిరి. అనుసరించుచున్న సైనిక నౌకలలోఁ బడవ పాటలు ప్రారంభమై గోదావరిపై నెగురు జలపక్షుల కలకలారావములతో సమ్మిశ్రితము లగుచుండెను. ఇంతలో నెట నుండి తారసిల్లినవో పది పదునైదు పడవలు, రాజకుమారి పడవల కభిముఖములై క్రమ్ముకొని వచ్చినవి. ఒక్కసారిగాఁ బిడుగులు పడ్డట్లు రణగొణ ధ్వని ప్రారంభమైనది. 'కొట్టుడు! పొడువు'డను కేకలు, పడవలు బద్దలైన చప్పుడు, పరిచారికల యాక్రందనములు, గోదావరీగర్భము గగ్గోలై పోయినది.

రాజకుమారిక నావను నాలుగు పడవ లొక్కసారి చుట్టుముట్టినవి. ఎవరో ముష్కరులు పదిమంది యా నావ నెక్కి పైఁబడిరి. "ఏమిది! ఏమిది" యని రాజకుమారి విభ్రమము నొందుచుండగనే యా దుండగీండ్రు అంశుమతీకుమారిని,

మాధవిని నెత్తుకొని, ప్రక్కనున్న యొక పడవలోనికి శాకినుల వంటి యాఁడువాఁడ్రు చేతుల కందిచ్చిరి. రాజకుమారి మాధవీలత నోట నా శాకినులు గుడ్డఁ గుక్కి కాలుసేతులు గట్టివైచి, నౌకాంతర్భాగములోనికిఁ గొంపోయిరి. ఆ పడవ తనతో మఱి మూఁడు పడవ లనుసరింప మహావేగముతో ధవళగిరి క్షేత్రము దిక్కునకుఁ బోఁదొడంగెను.

సప్తమ కిరణము

వాతాపినగరము.

శ్రీశైలపవిత్రప్రదేశంబులకు దక్షిణమున నున్న చళుక్య రాష్ట్రమునేలు ప్రభువులు చాళుక్యులు. శాతవాహనులకు సామంతులై శాతవాహన మహారాజ్య మంతరించిన వెనుక చళుక్యరాష్ట్రప్రభువు లిక్ష్వాకులకు సామంతులైరి. ఇక్ష్వాకులతో వారు సంబంధ బాంధవ్యముల నెఱపుచుండిరి. బల్లవుల తోడను కండరూరు (గుంటూరు) ప్రభువులైన యానందుల తోడను, ధాన్యకటక ప్రభువులైన ధనకులతోడను, విష్ణుకుండిన నగరస్వాములైన విష్ణుకుండినులతోడను, వేంగీరాష్ట్రాధిపతులైన సాలంకాయనులతోడను, క్రౌంచ రాష్ట్రప్రభులైన బృహత్పాలాయనులతోడను, పూంగీరాష్ట్రాధిపతులైన పూంగీయులతోడను నిక్ష్వాకులకు సామంతులై చాళుక్యులు వృద్ధి బొందుచుండిరి.

ఇక్ష్వాకుల రాజ్య మంతరించఁగనే పల్లవులు విజృంభించిరి. సామంతు లందఱును స్వతంత్రులైరి. చాళుక్యులును తమ స్వాతంత్ర్యమును బ్రకటించుకొని మహారాజచిహ్నములగు 'భట్టారక' శబ్దమును వహించిరి. వారికిని బల్లవులకును యుద్ధములు సాగినవి. చివఱకుఁ ద్రినయన పల్లవమహారాజును చాళుక్యమహారాజు ఓడించెను. అయిననాతఁడు యుద్ధరంగమున వీరమరణము నందెను. చాళుక్యమహారాజ్ఞి వనవాసి కదంబుల యాఁడపడుచు. ఆమె యప్పటికి నిండు చూలాలు. విష్ణుశర్మయను రాజపురోహితుఁడా మహారాణి సహగమనము చేయ నుద్యమింపఁ బ్రయత్నమును మాన్పించి, రహస్యముగ నామెను గొనిపోయి వాతాపినగరమునఁ దన బంధుగుల యింటఁ దాఁచెను. ఆమెకుఁ జాళుక్య విష్ణువర్ధనుఁ డుద్భవించినాఁడు.

బాల్యమునుండియు విష్ణువర్ధనుఁడు వీర విక్రమ విహారుఁడై విష్ణుశర్మ గుప్తముగాఁ గొనితెచ్చిన రత్నభూషలను మార్చి ధనము సేకరించుకొని, యా కుంతల దేశమున వాతాపినగరముఁ దనకు ముఖ్యనగరము నొనర్చుకొని, సైన్యముల సమకూర్చుకొని, నెమ్మది నెమ్మదిగ రాష్ట్రకూటుల రాజ్యమునుండి జయించిన యాభూభాగమునఁ జాళుక్య రాజ్యమునిర్మించినాఁడు. చాళుక్య విష్ణువర్ధనుఁడు పరమబ్రహ్మణ్యుఁడై, విష్ణుభక్తుఁడై, వరాహలాంఛనమును గ్రహించినాఁడు. తన రాజ్యమును దూర్పుపడమరలకును, దక్షిణోత్తరములకును విస్తరింపఁజేయసాగెను. వాతాపినగరమే యాయనకు రాజ

ధాని యాయెను. పల్లవ సామ్రాజ్యములోని భాగములన్నింటిని నాతని వంశీయులు చాళుక్యరాజ్యములోఁ గలుపుకొన సాగిరి.

చాళుక్యరాజ్యమంతకంతకు విస్తరించి ప్రథమపులకేశి కాలమున లాట, సౌరాష్ట్ర, అవంతి. అస్మక, అపరాంత, కుంతల, ములకరాష్ట్రములు మొదలైన వన్నిఁటినిఁ దనలో విలీనము గావించుకొని, మహాసామ్రాజ్యమైనది. రాష్ట్రకూటులు, వైదర్భులు, ఆంధ్రచోళులు, ఆంధ్రభోజులు, పులకేశిచక్రవర్తి పాదములఁ దమ కిరీటముల నమర్పించినారు.

ప్రథమ పులకేశి దివంగతుఁడైన వెనుక చాళుక్య సామ్రాజ్యమునఁ గొన్ని విపత్తులు సంభవించినను, సామ్రాజ్య బల మిసుమంతయు హీనము కాలేదు.

ప్రథమ పులకేసి మహారాజునకు మనుమఁడైన ద్వితీయ పులకేశిమహారాజును నాతనితమ్ములిరువురును బాలకులై యున్న దినములలో మంగళేశమహాప్రభువు రాజప్రతినిధియై రాజ్య మేలినప్పుఁడు చాళుక్యసామ్రాజ్యమున నెన్నియో కుట్రలు తలలెత్తినవి. మంగళేశుని యనంతరము ద్వితీయ పులకేశి వాతాపినగర సామ్రాజ్యసింహాసన మధిరోహించి, చాళుక్య సామ్రాజ్య రాష్ట్రములన్నియుఁ దిరిగిజయించి, తనరాజ్యముపై దండెత్తివచ్చిన యార్యావర్త చక్రవర్తియైన హర్షసమ్రాట్టును వింధ్యారణ్యప్రదేశములలో నోడించి వెనుకకుఁ దరిమివైచెను. తన విజయమునకై బుద్ధభగవానుని నర్చించుచు వ్యాఘ్రనదీ

గుహాసంఘారామములలో (అజంతా) నొక నూతన గుహను నిర్మించి, సంఘారామ భిక్షువులకు దానమిచ్చెను. తానర్పించిన గుహాలోఁ దన విజయమును బహుజ్ఞాపూర్వులైన చిత్రకారులచే విన్యసింపఁజేసెను. ఆ చిత్రమున పారసీక రాయబారులు వచ్చి మహారాజును సందర్శించుచున్నట్లు గూడ విన్యసింపఁబడెను.

తూర్పు తీరమునఁ జిన్న చిన్న రాజ్యములు ప్రబలి, యంతఃకలహములు హెచ్చైనవి. కళింగనగరాంధ్ర గాంగులు, వేంగీనగరవిష్ణుకుండినులు, కాంచీపురపల్లవులు దక్షిణకోసలులు నొకరినొకరు తలపడని సంవత్సరమే లేదు. ద్వితీయపులకేసి యీరాయ రాజకము నడఁచుటకుఁ గళింగముపైదండువిడిసినాఁడు. పిష్టపురమున కళింగుల సామంతులను నోడించి, యా నగరమును స్వాధీనము చేసికొనెను.

అంతటితో నూరుకొనక పులకేశి గాంగరాజధాని దంతనగరమునకుఁ బోయి గాంగులను దాసోహమ్మనిపించి, వారిచేఁ గప్పములు గొని, బ్రాహ్మణులనేకులకు భూరిదానములిచ్చి దానశాసనములు వేయించెను.

ఆవెనుక పులకేశి మహాప్రభువు వేంగీపురమునఁ జొచ్చి, విష్ణుకుండినమాధవవర్మకొమరుడు మంచనభట్టారకునికడ వేంగీనగరమును కప్పముగొని తన సర్వసేనాపతులలో నుత్తముడు పృథ్వీధ్రువరాజేంద్రవర్మను ప్రతినిధిగా నుంచెను. పులకేశి పృథ్వీవల్లభ చక్రవర్తి చోళ, పాండ్య, గంగవాటి గాంగుల వన

వాసి కదంబుల నోడించి సామంత సుంకములుగా ధనరాసులు గొనుచు వాతాపి చేరి అశ్వమేధమొనరించెను. ఆ అశ్వముతో చిన్నతమ్ముఁడు విష్ణువర్ధనమహారాజు వెడలినాడు.

విష్ణువర్ధనుఁడు వనవాసినగరమున రాజప్రతినిధియై ప్రజలన్ని సౌఖ్యము లనుభవించుచు నానందించుచుండఁ జల్లని పాలనము నల్పి రాజ్యమేలుచుండెను. ఇంతలో తన ప్రియానుజుఁడు విమమసిద్ధి విష్ణువర్ధన ప్రభువును రాజధానీ నగరమునకు రావలయు నని చక్రవర్తి యాహ్వాన మంపినాడు. విష్ణువర్ధనుఁడు హుటాహుటి ప్రయాణమై సర్వకార్యముల తన్ను అనుసరించియుండు కాలకంపనుని వెంటఁ బెట్టుకొని వాతాపి నగరము వచ్చి చేరినాఁడు.

అష్టమ కిరణము

జైత్రయాత్ర.

"నీవుకదా మాతృభూమియైన యాంధ్రదేశమున శాంతిని నెలకొల్పు వా రింకొకరు లేరు తమ్ముఁడా!" యని విష్ణువర్ధనుని భుజముపై తన దక్షిణహస్తము నుంచి పులకేశి పలికినాఁడు. తమ్ముఁడింకను మాఁడఁగని చక్రవర్తిఁ గన్నులానందమునఁ జికురించును. తన పూజ్యుఁడు కన్నఁ జనకుఁడు తమ్ముని సఖ్యప్రేమతోఁ బెంచుకొన్నాఁడు చాళుక్య సమ్రాట్టు అన్నగారి యాజ్ఞను బొడలని పూజించు విష్ణువర్ధనుఁడు తన నిరువదివేల బలఁగ

ముండినఁ జాలునని కాలకంపనుని వెంటఁబెట్టుకొని విజయ యాత్రకై వెడలుఁవాడు.

“విష్ణువర్ధనా! పిష్టపురదుర్గము కొండపై నిర్మింపఁ బడకపోయినను నభేద్యమగుఁ గోట. కావున నానగరమునే నీవు రాజధానీనగరము చేసికొని యాంధ్రసామ్రాజ్య మొకటిఁ బునర్నిర్మాణము సేయుమని నిన్నాశీర్వదించుచున్నాను.”

“మహాప్రభూ! పరమమాహేశ్వరులైన మీ ఆజ్ఞయే నాకు శ్రీరామరక్ష, మంత్రప్రసాదమును.”

“తమ్ముఁడా! నీవు రూపమునఁ జిన్నవాఁడ వయినను విక్రమమున, విజ్ఞానమునఁ బెద్దవాఁడవు. నాయనా! నీ వేల నింతవఱకు వివాహము చేసికొన నిరాకరించినాఁడవో నా కీమాత్రమును రహస్యము గోచరింపలేదు. రాజన్యులు సురూపలై యుత్తమగుణాన్వితలైన తమ బాలికల నీ కర్పింప నాకు బంపు రాయబారములు లెక్కింప నలవిగాదుగదా! నీ వన్నింటికిఁ బెడమొగముఁ బెట్టితివి. ఇందు నీ యిష్టానిష్టము లన్నియు హృదయమునకు సంబంధించినవి. అందు నేనేమి జోక్యము గలుగఁజేసికొనఁగలను!”

“అన్నయ్యగారూ! అస్పష్టమైననుఁ దమయిచ్ఛను గ్రహించి, తదనుగుణవర్తినై ధన్యుఁడ నగుట నా పవిత్రవ్రతము. వివాహము చేసికొనని నాకు ప్రతిజ్ఞ లేదు. హృదయమునందుఁ దాగియున్న యొకానొక కారణముచే నా వివాహ

మింతవరకును జూపఁగుటకు వీలులేకపోయినది. నా ఆహృదయగతము వ్రతమేనాఁటికి సఫలమగునో ఆనాఁడు నా పాణిగ్రహణమహోత్సవము తామే పెద్దలై జరిపింప సంభవింప గలదు. అంతవఱకును నన్ను క్షమింపుడని మాత్రము వేఁడుకొనుచున్నాను."

పాదముల కెఱగిన తమ్ముని సార్వభౌముఁడు భుజములఁ బట్టి లేవనెత్తి గాటముగఁ గవుఁగలించుకొనెను.

"సమరమున విజయుఁడవై నాకు వార్త పంపుము విష్ణువర్ధనా!" అని పులకేశి తమ్ముని కన్నులలోనికిఁ దీక్షణమైన చూపులు వరపి, మందహాసవదనుఁడై యాశీర్వదించెను.

విష్ణువర్ధనుఁడు సైన్యముల నడుపుకొనుచుఁ బూర్వదిశాభిముఖుఁడై యాత్ర సాగించినాఁడు.

మాధ్యదుర్గ గ్రామము వీడి, యాంధ్రమహాదేశము పలు తావులనుండి వేగుల రప్పించుకొనుచు, నచ్చటచ్చట స్కంధావారముల నిర్మింపించి సైన్యముల నిలుపుచుఁ బ్రయాణమున వేగము తగ్గింపకయు, సైన్యముల నలసట నొందింపకయు, నాతఁడు జైత్రయాత్ర సాగించుచుండెను.

వేంగీరాష్ట్ర పశ్చిమారణ్యములఁ జొచ్చి విష్ణువర్ధనుఁడు తన సైన్యము నుత్తరదిక్కునకు మరలించినాఁడు. పిష్టపురమును దిరిగి యాక్రమించుకొనిన గాంగులు విష్ణువర్ధనుఁడు

వేఁగీనగరముపై పోవుచున్నాఁడని నమ్మిరి. వా రట్లు నమ్ముట కే యా యువవర్ధభువు కాలకంపను నాలోచన పెడచెవినిఁ బెట్టి, వేఁగీనగరమునకే తన సైన్యముల నడిపించుకొని పోవుచున్నట్లు నటించినాఁడు. చాళుక్య సైన్యములు ప్రథమమున నే వేఁగీనగరమును ముట్టడించినచో శాంతచిత్తుఁడును దుర్బలుఁడును నగు విష్ణువర్ధనమహారాజు త్వరలో లోఁబడునని పిష్టపురమునందుండిన గాంగులును, గాంచీపురమునందుండిన పల్లవులును అనుకొనిరి. వేంగీపురమున విష్ణువర్ధనుడు నిలిచి యున్నచో వారు [illegible] ముట్టడింతురేమో యను భయము కాలకంపునికిఁ [illegible] ఆ [illegible] యువరాజు గ్రహింపలేకపోలేదు. కాని [illegible] మహామంత్ర్యాలోచనల నెవరికినిఁ దెలియనీయఁడు. కాల[illegible] [illegible] గూఁడ విష్ణువర్ధనుఁడు వేంగీపురా[illegible] [illegible] తలఁచిరి. ఇప్పుడు చటుక్కున [illegible] మహారాజు తన సైన్యముల నుత్తరపుఁ దిక్కునకుఁ ద్రిప్పి [illegible] నడిపించుకొని పోవుచున్నాఁడు కాలకంపను [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] యొక రాత్రి చాళుక్యసైన్యములు పట్టి[illegible] [illegible] [illegible] గ్రామమును చేరుకొన్నవి. ఆ [illegible] గల చాళుక్యవసన్నులు గోదావరి తీరమున [illegible] కొన్ని గ్రామములలో నొకరికి తెలియకుండ [illegible] పడవలను తెప్పలను మాటలాడి, యుంచి [illegible]. ఆ నడికిరేయి పడవలుఁ దెప్పలును దాళగ్రామము

వైపుఁ జేరినవి. అప్పుడే యచటికి విచ్చేసిన చాళుక్య సైన్య ములు నిశ్శబ్దముగ నావలియొడ్డునకుఁ జేరినవి.

ఆవలి రేవు చేరుటేమి చాళుక్యసైన్యములు ను[illegible] దమునఁ బ్రయాణములు సాగించినవి. గా[illegible] పిష్టపురమున లేదు. గోదావరీతీరము పొడవున [illegible] సైన్య ములు కావలికాయుచుండెను. వేఁగీపురమునుండి [illegible] విష్ణువర్ధనుఁడు గోదావరిని దాటి, కళి[illegible] టయే వారి తలంపు. విష్ణువర్ధనుఁడు ప్రయాణమొనర్చి పోయి పోయి, పిష్టపురమును ముట్టడించెను.

నవమ కిరణము

విషమదుర్గము

పిష్టపుర నగరము చుట్టు మూఁడు మహాకుడ్య[illegible] లున్నవి. నలుఁబదిరెండు తుంగములైన గవను (బురుజు)[illegible]న్నవి. నగర బాహ్యకోట్టము చుట్టును త్రివ్వసి పరిఖగాను ఏలానది ప్రవహించును. వర్షకాలమునందుఁ దప్ప యితర సమయ[illegible] లం దీ నది నీరుండకపోవుటచే పిష్టపుర [illegible] రాజులైన మాఠరులును, వారివెనుక సాలంకా[illegible]లు, విష్ణు కుండినులును సామంతులైన రామకాశ్యపులును ఏలా[illegible] (నేటియేలేరు) నానకట్టలు గట్టి, పండ్రెండునెలలును [illegible] నీరుండునట్లు చేసిరి. ఈ నదికుపశాఖలు నగరమునం[illegible] బ్రవ

హించుచు నొక్కొక శ్రేణికిఁ బరిఖలుగా నేర్పడినవి. బాహ్యకుడ్యశ్రేణికన్న నెత్తైన మధ్యకుడ్యశ్రేణియు, నంతకన్నను నెత్తై యంతర్భిత్తిశ్రేణియు నొకదానికంటె కాపుగాయుచుండును. బాహ్యకుడ్యశ్రేణికి నలుఁబదిరెండు గవనులు, మధ్యకుడ్యశ్రేణికి ముప్పదియాఱు గవనులును, లోని కోటగోడకుఁ బదునాఱు గవనులు, గలవు. ఒక్కొక్క గవ నొక్కొక్క కోటవలె నిర్మింపఁబడినది. ప్రతికుడ్యోపరిదేశమున నేనుఁగులు, రథములు గూడఁ బోఁగల మార్గములున్నవి. గవనులలోఁ గోటగోడలపైన బృహత్పాషాణపాత యంత్రములు, ప్రచండాగ్నిబాణముల విసరు యంత్రములు నున్నవి.

కుబ్జ విష్ణువర్ధనమహారాజు సైన్యములతోఁ బిష్టపురముకు ముట్టడించునప్పటికిఁ గోటగోడలపై లక్షలకొలది ధనుర్ధారులైన వీరులు కిటకిటలాడుచుండిరి. మొదటిగోడపై విలుకాండ్రును, కాగిన నూనె పోయువారును, సూరేకారము గంధకముతో సిద్ధముచేసిన యగ్నిబాణముల నుపయోగించువారును అపరిమితులై యుండిరి. రెండవగోడపైన శతఘ్నుల (నూరు నిశితములైన కత్తులు పొదిగిన పెద్దదూలము) నుపయోగించు సైనికులు, సేనాధిపతి యాజ్ఞకై వేచియుండిరి. మూఁడవదియగు లోని గోడపైన భయంకరమైన పాషాణపాతయంత్రములు, చిన్న చిన్న కొండలంత రాళ్లనైనను క్రోశము రెండుక్రోశముల దూరము విసరివైచుటకు నాయత్తముగ నున్నవి.

విష్ణువర్ధనుఁడు తన రెండులక్షల పదాతులను, పదివేల యాశ్వికులను, రెండువేల రథికులను అయిదువందల యేనుఁగులను గోటకు యోజనదూరమునఁ జుట్టును వ్యూహములేర్పఱచి దుర్భేద్యమగు కోటను సులభముగఁ బట్టు మార్గ మాలోచించుచు, నెక్కిన గుఱ్ఱమును దిగక, కాలకంఠవనమహారాజుతోడను, అతని కొమారుఁడగు జయనందితోడను, పిట్టపిడుగగు బుద్ధవర్మతోడను పిష్టపురదుర్గమునకుఁ జక్రబంధము వాల్లిన స్కంధావారము చుట్టును తిరుగుచుండెను.

ఎట్టి దుర్గమకోటములైనను విష్ణువర్ధనుఁ డవలీలగఁ బట్టఁగలుగువాఁడు. నున్నని ప్రపాతములు గలిగి, యనేక కుడ్య సంరక్షితములై మహోన్నతములైన పర్వతములందలి కోటలనైన నాచాళుక్యుఁడు సుఖముగఁ బట్టుకొనఁగలుగుటచే విషమసిద్ధి, యను బిరుదమును సముపార్జించెను. విషమసిద్ధి చాళుక్యునెఱిగిన వారెవ్వరును దిట్టములైన కోటలు తమ కున్నవనియు నా కోటలలోఁ దలదాచుకొని, తమ్ము రక్షించుకొనవచ్చునని యనుమంతయేని ధైర్యమువహించి యుండెడి వారు కారు.

పులకేశివల్లభుఁ డేబదివేల యేనుగులను నిరువదివేల శతఘ్నియంత్రములను, నొకలక్ష యగ్నిబాణయంత్రములను బ్రయోగించి పిష్టపురదుర్గమును బట్టుకొనఁగలిగెనఁట. ఆ పులకేశి వాతాపినగరము చేరినప్పటినుండియు దానార్ణవ గాంగ[illegible]టా చాళుక్య సైన్యములు దక్షిణమునకు బోవగనె పిష్ట

పురము తిరిగి పట్టుకొనెను. కోటి కర్షక పణములు వెచ్చించిమరల నా నగరపుఁగోటను బాగుచేయించెను. పృథ్వీమహారాజునకు "భట్టారక" నామము సమర్పించి, తన తోటిమహారాజని యాతని వేయివిధములఁ బొగడి, కళింగరాజ్యములోని కొన్ని విషయములనుగూడ నాతనికి ధారాదత్తమొనర్చి పృథ్వీ మహారాజు కొమారునకుఁ దన చెల్లెలు జాహ్నవీకుమారి నిచ్చి, వివాహముచేసి, రామకాశ్యపులకును గాంగులకును గల సంబంధములు నెక్కుడుచేసెను. తన సైన్యముల నేకములఁ బృథ్వీమహారాజు సైన్యములతోఁ గలిపి, పిష్టపురదుర్గమును మరియు దుర్గమము చేసెను.

కావునఁ బృథ్వీమహారాజు తన కోటను ముట్టడించిన కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని సైన్యమును జూచి, పకపక నవ్వుకొనెను. అంతటి మహాసైన్యములతో వచ్చిన పులకేశి చాళుక్యుఁడు పదునైదు దినములకుఁగాని పిష్టపురమును పట్టలేకపోయినాఁడు. "ఈ మట్టగిడస పోటుగాఁడు ఈ యారఁగ సైన్యములఁ దెచ్చి, యుక్కుగుండును తినఁదలఁచినాఁడు కాఁబోలు" నని తనకడనున్న దానార్ణవసేనాపతి కుంభకర్ణునివంటి కుంభమిత్రునితో హేళనపు మాటల నవ్వుచు బలికెను.

పృథ్వీ:- కుంభమిత్ర మిత్రమా! కుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁడు సూదులను బాణములుగ వేయునఁట కాదా!

కుంభ:- మహాప్రభూ! సూదుల నెట్లు బాణములుగ వేయఁగలఁడు!

వృధ్వీ:- నీవు ధనువున్నర పొడుగువాడవు. పొడగరుల
మైన మేము నీకడ పొట్టివారముగా గన్పించుదుము. నీ వుపయో
గించు గద ఒక మున్నాలికె ధనువుల నేటి ఆరడుగులు పొడవు
గలది. నే నుపయోగించు గద నీదానికన్న చిన్నది. నీ జాన
డంత మనిషి యెంతగద నుపయోగించును?

కుంభ :- అలాగునా అండీ! వ్రేలెడంత గద నుప
యోగింపవచ్చును.

వృధ్వీ :- కావుననే కుబ్జ విష్ణువర్ధనుడు సూదులను
బాణములుగ నుపయోగించునని వింటిని.

కుంభ :- ఆసూది తెలిసి దూరము పోవునో మహా
ప్రభూ!

వృధ్వీ :- మూరెడు దూరము పోవును.

కుంభ :- అయిన ఇకెందుకని యీ మహారాజు వాటి
నుపయోగించును?

వృధ్వీ :- ఆతడు చిన్న పిల్లవాడు గావున ఆటకై
యవి యుపయోగించును.

కుంభ :- అంత చిన్నపిల్లవాడు యుద్ధమున కెల్లు
వచ్చును మహాప్రభూ!

ఈరీతిగ వృధ్వీ మహారాజు కుబ్జ విష్ణువర్ధనుని కుంభ
మిత్రునియెదుట హేళన చేసెను.

ఆవగింజంతమాత్రము మెదడున్న కుంభమిత్రునకు
ఆ అవహేళన మర్మము కాలేదు.

దశమ కిరణము

విషమ సిద్ధి.

పృథ్వీమహారాజుకు కుంభమిత్రునకు సంభాషణ కోట లోపలి గోడపై జరుగుచున్నప్పుడే ఆశ్వికులై కుబ్జవిఘ్నవర్ధనుఁడును, ఆయన ననుగమించిన కాలకంపన ప్రభువును, అతని కొమరుఁడు జయనందియుఁ దమ సైన్యముల వెనక నొకతోటలో నిలుచుండి యింకొక సంభాషణ నెరపుచుండిరి.

విఘ్నవర్ధనుఁడు :- కంపనప్రభూ! బలముచే నీ కోటను పట్టుకోవలెనన్నచో నన్నగా రుపయోగించిన బలమునంతయు నుపయోగించవలసి యుండును. మన సైన్యముతో నీ కోటను జయింప యత్నించుట, కొండఁద్రవ్వి నెత్తి నెత్తుకొనఁ జూచుట వంటిది.

కాల కంపనుఁడు :- అగును. మహాప్రభూ! దీనికిఁ దగు నుపాయమును దామే పన్నవలయును.

కుబ్జ :- ఈ పృథ్వీ మహారాజు కాలనేమివంటివాఁడు, చిత్తులమారి, స్వామిద్రోహి! ఈతని వలన నటు కళింగరాజ్యమును, ఇటు విఘ్నకుండిన రాజ్యమును రెండును మోసగింపఁబడినవి.

జయనంది :- మహాప్రభూ! ఇంతవరకు నొక పిన్న యుద్ధమైన చవి చూచి యెరుగను. మా చేతులు నిగురపోవుచున్నవి. మాకు సెలవిండు. మూఁడు కోటగోడలు గలిగిన

యీ త్రిపురమునకు మేము వేనకువేలు పురహరుల మయ్యెదము.

కుబ్జ :- త్వరపడకు మయ్యా! గుమ్మడికాయంత పండు నిచ్చి మ్రింగమందును, అపుడేమి సేతువు?

జయ :- అది మెత్తనిపండా, గట్టిపండా మహాప్రభూ?

కుబ్జ :- పండు మెత్తని దగుటలోనను, గట్టి దగుట లోనను నేమున్నది?

జయ :- మెత్తని దగుచో ముక్కలు చేసి మ్రింగ వచ్చును.

కుబ్జ :- గట్టిదయినచో?

జయ :- దానిని ముక్కలుగాఁ గోసి, నమలి మ్రింగ వలయును.

కుబ్జ :- కావున ముక్కలు చేయుట యుభయత్ర సమాన మన్నమాట!

జయ :- చిత్తము.

కాల :- కావున నీ కోటను బట్టుటకు, కోట సంరక్షకుని ఏకాగ్రతను బహ్యాగ్రముగాఁ జెదరఁగొట్ట వలెనన్న మహాప్రభువులు -

కుబ్జ :- అదియే నా విచిత్రతంత్రప్రయోగము. కోట బాహిరమున నున్న మనపై శత్రువుల దృష్టి కేంద్రీకరింపఁబడి యున్నది మన మేమి సన్నాహములు పన్నినను, శత్రువులు దానికిఁ బ్రతినిఁ బన్నుచు నేయుందురు. కావున, కోట లోపల

యొక్క సంక్షోభమునకు వారి దృష్టిని మరల్పఁగల్గినచో వారి సేనాగ్రిత ద్విముఖమగును. రెండు ముఖము లున్న దానిని బహుముఖములుగా మార్చుట యతిసులభము.

జయ :- లోనికి మన మెట్లు సంక్షోభమును సృజింపఁ గలము మహారాజా ?

కుబ్జ :- ఓపిక పట్టుము.

ఆరాత్రి చాళుక్యసైన్యము లన్నియు నపరిమితత్వరతోనే మహారాజు నాజ్ఞకొఱకు నెదురుచూచుచుండినవి.

[illegible]క్రమ యగునప్పటికిఁ బదివేల రెండెడ్లబండ్ల నె[illegible], యెనిమిదడుగుల పొడవు చొప్పున లాగికొనుచు సా[illegible] చుట్టుకొలత గల కొటచుట్టును మూఁడు యోజన[illegible] వృత్తముగా నాక్రమించిన చాళుక్యసైన్యము లకు [illegible]సేనల యాజ్ఞగా జయసంధి కొనివచ్చెను.

[illegible]లెస్సను దట్టమైన దూలములు సిద్ధముగా, [illegible] చేసినాఁడు జయసంధి. చక్రములకు వాని పెద ల్పు[illegible] పోఁడుగుగల నన్నసి గట్టి దూలములను నిలువుగా పడ[illegible]గా గట్టించినాఁడు జయసంధి. ఇవన్నియు విమనసిద్ధ మహాప్రభువు నాజ్ఞలే! ఒక్కొక్క బండి క్రిందుగా నలుగురు విలుకాండ్రుగా, ననిమిదిమంది బండిని వెనుకనుండి త్రోయుటకును నుండుటకు మహాప్రభువు నాజ్ఞ.

[illegible] వెనుక శిలాపాతయంత్రములు, అగ్నిబాణ యంత్ర[illegible]ను, శిలాచక్రయుక్తములైనవి రథములవలెఁ బోవుటకుగా సిద్ధము చేయఁబడినవి.

రాచకోటలో నర్ధరాత్రిభేరీ నినదించిన గడియకు పుర మధ్యమునఁ బెద్ద గగ్గోలు బయలుదేరెను. నిదుర గూరిన ప్రజలందఱు నొక్కసారి మేల్కొనిరి. అటునటు కొన్ని యిండ్లు కూలిపోయినవి. హాహాకారములు మిన్నుముట్టెను. ఇంతలో శత్రువులు కోటలోఁ బ్రవేశించి రను గందరగోళము నగరమంతయుఁ వ్యాపించిపోయినది. కోటగోడలపై నున్న టచ్చట "శత్రువులు ప్రవేశించినారు, శత్రువులు ప్రవేశించినారు" అను కేకలు రణభేరీనినాదములు నొక్కుమ్మడిగ వినఁబడినవి. ఎక్కడేమి జరుగుచున్నదియు నెవరికినిఁ దెలియలేదు. తూర్పు తట్టునుండి నగర పూర్వగోపుర మహాకవాటములు తెఱచుకొని పోయినవి. ఆ ద్వారమును శత్రువు లాక్రమించినారని అక్కడకుఁ దొందరపాటుగ వచ్చిన పృథ్వీమహారాజు కనుగొని మఱల వేగమున వెనుకకు దానెక్కిన యశ్వమును బరుగెత్తించుచు రాజకోట గోపురముకడకుఁ జేరెను. ఈ సంక్షోభమునకుఁ గారణమేమైయుండునో యని, తికమకపడుచుఁ దన పట్టపుటేనుఁగు నెక్కఁబోవు పృథ్వీమహారాజునకు ఉపసేనాధిపతి తూర్పుద్వారము శత్రువుల వశమయ్యెనని, మనవిచేసినాఁడు. కోటగోడలపైన అమర్చిన శతఘ్ని యంత్రాదికముల నుపయోగించుడని యాజ్ఞ నిచ్చువారైన లేకపోయిరి. శత్రువుల వైపునుండి యంత్రము నుపయోగించు రంగురంగుల బాణసంచులు వచ్చి కోటగోడమీఁది సైనికులను స్పష్టముగ మాట్లాడించు వారికిఁ జూపుచున్నవి.

తూర్పుద్వారమునుండి చాళుక్యసైనికులు తండోపతండములుగ కోటలోనికి గట్టుతెగిన ప్రవాహములవలె రాఁజొచ్చినవి. ఆ సైన్యమును నడుపుకొనుచు చాళుక్యవిష్ణువర్ధనుఁడు నారాయణహస్త విముక్త చక్రమువలె, తూర్పుగోపురద్వారములను మూఁటిని దాటి, నగరములోనికి వచ్చినాఁడు. ఆతనితో సమముగ పాళికేతనము ధరించి అంగరక్షకదళాధిపతి బుద్ధవర్మ వచ్చుచుండెను. "విష్ణువర్ధనుఁడు!" "జయ విష్ణువర్ధనుఁడు!" అను నినాదములు మిన్నుముట్టగనే యోరిసి వేగము నడగించువారుగూడ నాయుధములు విడిచి, జోహారులనఁజొచ్చిరి.

ఇంతలో నుత్తర గోపురద్వారములు మూఁడును దెరచుకొనిపోయినవి. అవియు చాళుక్యసైనికుల వశగతము లైనవి. ఆ ద్వారములనుండి యేనుగుల నడుపుకొనుచు సేనాధిపతి కాలకంఠనప్రభువు, లోనికిఁ జొచ్చుకొనివచ్చినాఁడు.

యుద్ధప్రారంభమున గర్గోలు బయలుదేరిన ప్రథమక్షణములందు కోటగోడలమీఁది సైనికు లేమిచేయునదియుఁ దోచక, మ్రాన్పడిపోయినను, శత్రువులమీఁదికి, వారందు బాటులోనున్నను, లేకపోయినను నగ్నిబాణములు గండశిలలు ప్రయోగింపసాగిరి.

చాళుక్యసైన్యములనుండి యెడ్లులేని బండ్లు వాటియంతట యవి నడుచుచు వచ్చుచున్నట్లు, అందు ముందు కాగడాల వెలుతురులో గోటగోడలమీఁది సైనికులకుఁ గన్పడి యీ విచిత్ర

మేమని వారు చూచుచుండగనే వాటికి నాతిదూరమున శిలలు నగ్ని బాణములు విసరివేయు యంత్రములు వచ్చుచుండెను.

నగరము లోఁ గగ్గోలెక్కువైనది. లోపలనుండియే చాళుక్య సైనికులు కోటగోడలపై వచ్చివచ్చి పడినారు. చాళుక్య సైనికు లాక్రమించుకొన్న ప్రతికుడ్యగోపురమునను రంగుల బాణసంచులు వెలుఁగ నారంభించినవి. ఎద్దులేని బండ్లు నాటియుఁ దగ్గరకు వచ్చినవి. యంత్రములచే రాళ్ళుగట్టిన నిచ్చెనత్రాళ్ళను చాళుక్యసైనికులు కోటగోడలపైకి విసరి వైచిరి. పృథ్వీమహారాజు సైన్యములుగాని, కళింగసైన్యములుగాని, కోటగోడలనుండి యా వచ్చు బండ్లపైన నెన్ని యస్త్రప్రయోగములు చేసినను ప్రయోజనము లేకపోయినది. శత్రువులు పూర్తిగ నగరము నాక్రమించిరని నినాదములు బయలు వెడలినవి.

రాచకోటముందు నేనుఁగ నెక్కిన పృథ్వీమహారాజు చుట్టును చాళుక్యసైన్యములు క్రమ్ముకొన్నవి. తన యుత్తమ ధవళాజానేయము నెక్కి చాళుక్యవిష్ణువర్ధను డెడమల ప్రత్యక్షమైనాఁడు. వచ్చుటయేమి, యా పిశాచపుఁబోట్టివాఁ డింద్రుని వజ్రాయుధమువంటి బాణమును ప్రయోగించినాడు అది చువ్వున వచ్చి, పృథ్వీమహారాజు కుడిభుజమున నాటుకొనిపోయినది. ఇవి నూదులని యాక్షేపణచేసితినే యని అనుకొనుచు, నా ఆ బారిపైననే ఆరాజు త్రెళ్ళిపడిపోయినాఁడు. అతని సైన్యము తొక్కిడి వారక్కడ చాళుక్యసైన్యములకు లోఁబడిపోయినారు.

ఏకాదశ కిరణము

గ్రహావిముక్తి.

పిష్టపురము వశీకృతమైన వెనుక చాళుక్యవిష్ణువర్ధనుడు ఆ నగరమంత్రులను మరల బాగుచేయించుటకును, కృత్రిమాగ్నులచే, కాల్పబడిచే నష్టపడిన ప్రజలకు పరిహార మిప్పించుటకును, కాలకంపనప్రభువునకు అనుమతి నిచ్చెను. తన సైనికులకు బహుమానము లిచ్చి, వారిని తృప్తిపరచెను.

ఒకనాడు విష్ణువర్ధనుడు ఆలోచనామందిరమున సింహాసన మధివసించియుండెను. అప్పుడు కాలకంపనప్రభువును జయనందియు విష్ణువర్ధనమహారాజును సమీపించి "మహాప్రభూ! శత్రువుల మనోవ్యగ్రతను యెట్లు భేదించగలిగినారో, నా కిప్పటికీ అర్ధము గాలేదు" అని, వినయముగఁ బ్రశ్నించినారు.

విష్ణువర్ధనుడు నవ్వుచు జయనందితో, "ఓయి వెఱ్ఱివాఁడా! నేను స్థాపించిన నగరమునుండి బయలుదేరినప్పుడు పిష్టపుర దుర్గ వ్యవహారము నేమియు నెఱుఁగక బయలుదేరితి ననుకొంటివా! అన్నగారు ఈ దుర్గము దుర్గమును బట్టలేదా! అన్నగారి సేనాధిపతులకీ కోటసంగతి పూర్తిగఁ దెలియదా? ఈ దుర్గమునందున్న పవిత్రాంగుళభాగములు, అందలి రహస్యము లన్నింటిని, మున్నే తెలిసికొంటిని. అన్నగారు బహు పరాక్రమముచే దీని గెలిచిరి. నేను గంభీర రహస్యోపాయముచే దీని సాధింపఁ

దలఁచితిని. వాతాపినగరమునుండి సైన్యములతో యుద్ధయాత్ర సాగించుటకు మున్నే వేవురు జైనసన్యాసులు, నాలుగు వేల భిక్షుకులు, రెండుమూఁడు వేల పల్లెప్రజలువచ్చిరి. ఒక వేయి మంది వర్తకులు, మూఁడువేల గుఱ్ఱములఁగొని అశ్విక వణిజులటుల వచ్చిరి. వివిధవేషములతోఁ బదివేలమంది దిట్టరులైన మనసైనికులాయా వేషములతో నీ నగరమున వచ్చిచేరిరి. ఆటగాండ్రుగా దళవాయులు వచ్చిరి. తోలుబొమ్మల యాటకాండ్రుగా సేనాపతులుచేరిరి. శివదాసులుగా గూఢచారులు వచ్చియుండిరి. కొందరు విరోధుల సైనికులను మన పక్షమునకుఁ దిప్పివేసిరి. మన సైనికులు చాలమంది, పృథ్వీమహారాజు సైన్యములోఁ జేరవచ్చినట్లు వచ్చిరి. అన్నగారితో చేసిన యుద్ధములోఁ బిట్టపు సైన్యము లెన్నియో మడిసినవి గదా!

కాల :- కావున లోపల లోటారము పైకి బటారముగఁ బిట్టపురము సిద్ధమైనదా మహారాజా?

కుబ్జ :- ఈ కోటను జేరవచ్చిన వారును, ఒకరింపం తాగ్రింగ మంకొకరు ఎసగకయే యిచ్చుటకు వచ్చిరి. కాని, యిట వారు కలిసికొనున ఉపాయములు పన్ని పంపినాను.

కాలకంపనప్రభువును వారి కుమారుడు జయమందియు పొందిన యాశ్చర్య మపారము. అప్పుడు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు.

"కంపనప్రభూ! ఒకపక్షము దినములు మన సైన్యములను విశ్రాంతి తీసికొననిండు. ఈ రాష్ట్రప్రజలు విష్ణువర్ధన

చాళుక్య ఉత్తమ పరిపాలన మెట్టిదో చవిచూచెదరు గాక" యని మందహాసవదనుఁడై పలికెను.

"ఈ లోన శత్రువులు బలమును సముపార్జించుకొనరా మహాప్రభూ?"

"అటుల నగుటయే ఉత్తమము కాదా కంపనప్రభూ! యుద్ధనీతి ద్వివిధము. విగ్రహమున శత్రురాజుల నందరిని చీలఁదీసి వేరువేరుగా నొకరొకరిని నాశనము సేయుట యొకవిధానము. శత్రువు లందరను నేకము గానిచ్చి, అప్పుడు వారితోఁ దలపడి శత్రునిశ్శేషము సల్పుట రెండవ విధానము!

"మొదటి విధానము సులభమును ఉత్తమము గాదా మహాప్రభూ!"

"నూతన రాజ్యము స్థాపించునాఁడు రెండవది మహోత్తమము. అట్లుకానిచో, శత్రునిశ్శేషము జరుగక, శత్రు నిరాశలు, పీడపోక, మఱల మఱలఁ గుట్రలు తలయెత్తుచుండును. విడివిడిగా నోడిపోయిన శత్రువులు మనమందరము కలిసినచో, విజయము మనదే యై యుండెడిదని యాలోచించుకొందురు. రాజ్యమున సంక్షోభములు తప్పవు."

కాలకంపనుడు తన ప్రభు యుద్ధనీతికి నాశ్చర్య మందెను. ఆ మరునాఁడు కుమారవిష్ణువర్ధనప్రభువు నిండు పేరోలగంబున కొలువుతీర్చియుండ దీనవదనయగు నొక బాలిక సింహాసన వేదికాసోపానపాదముకడకు విచ్చేసి, సాష్టాంగము

వడి "దేవా! రక్షించుము! రక్షించుము!" అనియఱచి, మూర్ఛ పోయెను.

తమ కష్టముల నివేదించుకొనుటకు రాజదర్శనార్థ మెవరు రాఁదలచుకొన్నను వారికెట్టి యాటంకము ముండరాదని విష్ణువర్ధను నాజ్ఞ. కాలకంఠవనప్రభువు తన యాసనము నుండి దిగ్గున లేచి, యా బాలిక కడకుఁ బోయి, మోకరించి "బాలిక మూర్ఛపోయినది. మహాప్రభూ!" యని విన్నవించి వెంటనే వస్త్రము గొనిరండని దౌవారికుల కాజ్ఞయిచ్చెను.

విష్ణువర్ధనుని చిన్నతనమునుండియుఁ బెంచిన వారిలో నొకఁడగు రాజవైద్యుఁ డింతలో నచటకు వచ్చి, యా బాలిక ననాయాసమున నెత్తుకొని, రాజసభామందిరమునకు వెనుకనున్న యాలోచనా మందిరమునకుఁ గొంపోయి, యచట నొక మంచాసనముపైఁ బరుండఁబెట్టి నాడి పరీక్ష సేయు చుండెను. వైద్యుని వెనుకనే విష్ణువర్ధనుఁడు కాలకంఠవనప్రభువును వచ్చిరి. వస్త్రములు గొని, పరిచారికలు వచ్చిచేరిరి.

"మహాప్రభూ! బాలిక మూర్ఛపోయినది. అదిగో! యామెకు మెలకువ వచ్చినది. ఒక కలికము నేఁ బెట్టెదను. అంతలో నీమెకు పూర్తిగ మెలకువవచ్చి యథాస్థితి నందు నని" ఆ వైద్యుఁడు విష్ణువర్ధనునితో విన్నవించుచు కలికము బెట్టెను. "ఆ! ఆ!" యని యా బాలిక యొక్కసారిగా లేచి కూరుచున్నది.

"ఏమియు భయములేదు! వరుండు మనుష్యా! నేను వైద్యుఁడను. వీరుగో మహాప్రభువులు. అదే వారు కాలకంపన ప్రభువులు. తేనెతో రంగరించిన యీ మందు సేవించి స్వాస్థ్యమునందిది యీ వెనుక మహారాజుతో నీవు చెప్పుకొనునది మనవి చేసికొమ్ము అని యీ వైద్యుఁడు చల్లనిమాటలాడుచు ధైర్యమిచ్చినాఁడు."

"మూఁడు దినములనుండి తిండి లేకుంటచేఁ దలతిరిగి, మూర్ఛవచ్చినది మహాప్రభూ! అందుకు తూంతివ్యాను. రాజకుమారీ! మా రాజకుమారీ!! మహాప్రభూ!..." ఆమె కంఠము రుద్ధమై మాటలాడలేకపోయినది. ఆమె కన్నులఁ జలజల నీరు ప్రవహించినది. విష్ణువర్ధనుఁడా బాలికవైపు చూచుచు, "మీ రాజకుమారిక?" అని సాంత్వనముగఁ బ్రశ్నించినాఁడు.

"మహాప్రభూ! మా మహారాజకుమారి యీ యువరోధమందిరములలో రాణివాసపుఁ బరిచారికల తిప్పుచే యుంచఁబడి నభ్యంతర కారాగారమునందు మూఁడు దినములనుండి పస్తుపడియున్నది. ఆ పిశాచులు మమ్ము పెట్టిన బాధలు—" ఆమె కన్నులనుండి మఱల బాష్పప్రవాహములు పొరలివచ్చినవి.

విష్ణువర్ధనుఁడు గంభీరస్వరమునఁ "కాలకంపన ప్రభూ! మీరు వెంటనేపోయి యీ దుష్టసంఘటన మేమిటో కనుఁగొని రండు. ఆ రాజకుమారికకు సకలోపచారములు చేయించుచు నుత్తమ మందిరములలో నొకదానియందుఁ బ్రవేశపెట్టింపుడు.

(రాజవైద్యునివైపు) తిరిగి వినయ దీక్షితులవారూ! మీరును కంపనప్రభువు ననుసరించుడు. ఆ రాజకుమారికకు మీ వైద్య మవసరముండునేమో యని, నాకుఁ దోచుచున్న" దని వచించినాఁడు.

"మహారాజా! నా కిప్పుడు సత్తువ వచ్చినది. ఈ పరిచారికల సహాయమున నేను మా రాజకుమారికడకుఁ బోయిన తరువాత తమతో నన్నియు మనవిచేసికొందు" నని యాబాలిక మంచాసనము పైనుండి లేచినది. విష్ణువర్ధనుఁడు దయార్ద్రదృక్కుల నామెపైఁ బరపుచు, "అటులనే పోయిరమ్మ" అని యామె కానతి యిచ్చినాఁడు. పరిచారికల సహాయ మక్కరలేకయే యా బాలిక లేచి, విష్ణువర్ధనునకు నమస్కరించి, యభ్యంతరమందిరములలోనికి వెడలిపోయినది.

విష్ణువర్ధనుఁ డొక్కఁడు అచటనున్న సుఖాసనముపై నధివసించినాఁడు: ఎవరీ రాజకుమారి? పరిచారికలకన్న నికృష్టముగాఁ జూచి, యామెను బంధించిన మహాపాతి యెవఁడు? ఒక్కొక్కప్పుడు మానవుఁడు నరపిశాచియే యగును. 'మనుష్యుని కాంక్షలనంతములు. మానవ ధర్మమునకై, పురుషార్థసాధనమునకై, తమ జీవితములు నమర్పించు మానవులే పాటి గలరు? దురాశాపిశాచగ్రస్తుఁడైన మనుష్యుఁడు తనముందు పిశాచములే దేవతలైనట్లుగా హీనాతిహీనముగ సంచరించును.' అని యాలోచించుకొనుచు, నా బాలికస్థితి యెట్లున్నదో తెలిసికొనుటకై తొందరపడుచుండెను.

ఇంతలో రాజవైద్యుఁడును, కాలకంపన ప్రభువును వచ్చుటకు విచ్చేసినారు.

వైద్యుఁడు:- మహారాజా! ఆ బాలిక వేంగీపుర విష్ణుకుండిన మహారాజ నేరమాతిపుత్రిక. అనుమతి అభిధాన. ఆమె జాతకమునందుఁ గొన్ని గ్రహదోషములుఁ బరిహరింప వారి రాజగురు వామెను మాఘ స్నానవ్రతశీలను జేసెనఁట. ఆగాకుమారి నాలుగు దినముల పూర్వమువఱకు గోపూరాయ నందు విడిదిచేర్చి గౌతమిలో స్నానవ్రతమును సంపూర్ణము సేయుచుండినది. ఆ సాయంకాలము కోటిలింగాల క్షేత్రమున నున్న సర్వబ్రాహ్మణ్యమునకు వివిధదానము లర్పించి, తిరిగి, తన రాజనౌకపై గోపూరాకు జేరఁబోవు సమయమున, నామెను, చలిచైన నీ బాలికను, ఎత్తుకొని, యుచ్చటకుఁ దెచ్చి, రాజాంతః పురాంతర కారాగారమున బంధించిరఁట!

విష్ణు:- ఎవరా నరరూప నక్తంచరులు? కంపనప్రభూ! మీ రీ విషయమునంతయు నామూలాగ్రముగ విచారించి, యా దుర్మార్గులెవరో కనుఁగొనుఁడు.

కాలకంపన:- మహాప్రభూ! ఆ బాలికను గొనివచ్చిన నీచులు గాళింగులే! నే నప్పుడే యీ రాణీవాన పరిచారకులను దీవ్రముగఁ బ్రశ్నించితిని. గాంగులకు విష్ణుకుండిన రాజ్యము నంతను గబళింపవలెనను దురాశ గలిగినది

విష్ణు:- ఆ దురాశ యీనాటిది కాదు గదా!

ఆంధ్రమహాభూమి నింకొక్క శుభముహూర్తమున పాలి కేతన మెగురుచుండ నగారాంగుల నించినది.

యజ్ఞవరాహదేవుడే ఆ మహారాజ్యమును సంరక్షింప లాంఛన రూపమున వెలసినాడు.

చామరమ్ములు వెల్లగొడుగు గాంధ్రభూమినంతయు గప్పినది.

పంచమహాశబ్దము లవతరించినవి.

గంగా యమునా కలశములు వెలసినవి. ప్రతిష్ఠిక ధ్వానములు పూరింపసాగినవి. మకరతోరణయుక్తమై చాళుక్యపతాక, లాంఛనలాంఛనములు నింగి నిగ్రోవుచుండ, నాసింహాసన సర్వాంగసుందరమై సెక్కన, గనక దండయుక్తమై, కాలంపన మహారాజు కూర్చున్నపుడు సలుప, జయనంది బుద్ధవర్మలు వింజామరలు వీవ, స్వర్ణరత్న చ్ఛత్రము ధరింప, సుస్తమ త్రైలింగ పాలకులు, గంగాయమునా పవిత్రజలములు నిండిన సకల రత్నఖచితస్వర్ణ కలశములు ధరించి, యిరువలావలనిలువ ఉత్తమ బ్రాహ్మణ్య శ్రీ విష్ణువర్ధన మహారాజు పరమభట్టారకుడై ఆంధ్ర సామ్రాజ్యమునకు పట్టాభిషిక్తుడైనాడు.

ఓం తత్ సత్.

ద్వాదశ కిరణము

ఆ ల ం బ న వి భా వ ము

విష్ణువర్ధనుఁడు ప్రతిదినమున్నునను దప్పకలేచి, తన యుత్తమాశ్వము నధిరోహించి, కొన్ని గోరుతములు వేగముగ నశ్వయానము చేసి తిరిగివచ్చి, యోగాసనాదులొనరించి; యాపిమ్మట స్నానము సలిపి సంధ్యావందన మాచరించుకొనును. ఆపైని నాతఁ డుద్యాన వనవిహారము సేయును. శిష్టపూర మాతని హస్తగతమైన నాల్గవ నాఁడాతఁడు తన యలవాటు చొప్పున రాజోద్యానమున విహరించుచు, నా వన మధ్యస్థమైన కృత్రిమ సరోవర సోపానమునఁ గూర్చుండి,

"హర హర హర శంభో శంకర
గరళకంఠ కాలాంతక
కైలాసపతీ పరమశివా
త్రిపురాసుర సంహారక
గంగాధర భృంగ్యాదిక గణసేవిత
పరమశివా! పరమశివా!"

అనుచు మనోహరముగఁ బాడుకొనుచుండెను. విష్ణువర్ధనుఁ డెంత వీరవిక్రముఁడో యాతని కంఠ మంత మధురమై బాలకుని కంఠమువలె పంచమ స్వర శ్రుతియుక్తము.

ఆరోగ్యము పూర్తిగాఁ గోలుకొన్న అంశుమతీ రాజకుమారి నిత్యాభ్యస్తమైన యుదయకాల విహారమునకై అప్పుడొంటరిగ నా ప్రదేశమునకే విచ్చేసెను.

ఎవరో యొక బాలుఁడు, చాళుక్య మహారాజ పరివారములోని వాఁడు, వన విహారమునకై వచ్చి యానందమునఁ బాడుకొనుచున్నాఁడని యా బాలిక యనుకొన్నది. ఆమె కదలక యచ్చటనే నిలుచుండి యా మనోహర గాంధర్వము నాలకించుచు నానందము ననుభవించుచుండెను.

“మారరిపువశ! కరిదానవ విదళితనఖ
సురసేవిత వృషభాధిపతురగ సుందరేశ
మహామునీశ వందితచరణా!
డమరుక నినద దార్ద్రి కాళ విమలాగ్ని కేలధారి
ఝణఝణఝుంఝణికిం స్వర్ణకింకిణీక పదపద్మా!
అఖిలలోకసమ్మోహన నాట్యమూర్తి చంద్రచూడ!
పాహిపాహి పాహిమాం.”

ఏమి యా బాలుని భక్తి పారవశ్యము! ఎంత సుందరముగ నున్నాఁడు!! ఆతనిఁ జూచినంతనే తన హృదయమునెదో యార్ద్రత నొందుచున్నదని, తలపోయుచు నటనే నిలుచున్నది. పాట ముగించుచునే విష్ణువర్ధనుఁడు తన సమీపమున నెవరో నిలుచుండిరని గ్రహించి యావైపునకుఁ జూపులు పంపెను. అప్రతిమాన సౌందర్యవతియగు బాలిక కొమార్త

చట నిలుచుండు టాతఁడు చూచి, తాను కూరుచుండిన మొట్టుపైనుండి లేచి-

" ఎవరు మీరు? ఇచ్చటికి వచ్చినారు?" అని ప్రశ్నించినాడు.

"మీరెవరు? ఇది శుద్ధాంతోద్యానవనము. ఇందుఁ బురుషులు వర లెవ్వరు రాకూడదే!" అని యతఁడు బాలకుఁ డనితలఁచెను.

"రాణివానము వారెవ్వరిచట లేరుగదా యని ధైర్యమున నిటకు వాహ్యాళికై విచ్చేసితిని"

"మా మహారాజు రాణివాన మింకను రాలేదా!"

"మా మహారాజన!"

"ఏమండీ! మీరు చాళుక్య శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజు పరివారములోని వారు కారా!"

"అవును! అవును! అయినను పరివారములోని వాడను కాను"

"అనిన!"

"అవును, పరివారములోని వాఁడను కాని, కట్టిగ నాలోచించిన కానుకూడను"

"మీమాటలు స్వవచన వ్యాఘాతదోషయుక్తములు"

"మరి- మరి- మరి నేను రాజబంధువుడను."

"అదా! అందుకనియా! మీ రింత గజిబిజి పడినారు!"

"మీ రెవ్వరు? శ్రీగాంగరాణీవాసమువారా? పర స్త్రీతో నిశ్చయముగ మాట్లాడుచుంటిని క్షంతవ్యుడను."

"మీరు కారు, మాటలు ప్రారంభించినది నేను అయినను నేను గాంగరాణీవాసపు బాలికను గాను. నేను- నేను- నేను శ్రీవిష్ణుకుండిన రాజకుమారిక చెలియను. శ్రీవిష్ణుకుండిన మహారాజులకు నేను సమీపబంధువును."

"క్షమింపుడు. నేనెంతయో తప్పిద మొనరించితిని."

"ఇందుఁ దప్పేమియున్నదండీ! మీరును నేనును రాజబంధువుల మైనను పరివారజనములలోని వారము. అవసరముల వలన మాట్లాడవలసి వచ్చినది."

"అవును రాజకుమారీ!"

"అవును రాజకుమారా!"

ఇద్దరు పకపక నవ్వుకొన్నారు.

"మీ నామధేయము నాకుఁ దెలియవచ్చునా రాజబంధు కుమారా!"

"నన్ను ప్రియదర్శి అని మీరు పిలువవచ్చును. మీ మహారాజకుమారి క్షేమముగ నున్నారా? సంపూర్ణారోగ్యము నందినారా?"

"వారు సంపూర్ణారోగ్యము నందినారు. మఱల గౌతమీ స్నాన పవిత్రమునకుఁ దొందరగఁ బోవలయునఁట.

ఈ మైదారు దినములు వారు వ్రతము మానివేయవలసి వచ్చినందుకు ప్రాయశ్చిత్తములు జరుపుకొన వలయునేమో! శ్రీ విష్ణువర్ధన మహారాజ కుమారుల వ్రతావముచే నరకము వంటి యీ కారాగారమునుండి మాకు విముక్తి ప్రసాదింపఁబడినది. ఆ మహారాజునకు మా రాకుమారి యెంతయుఁ గృతజ్ఞురాలు."

"మా మహారాజు కళింగనగరముపై జైత్రయాత్రకుఁ బోవుచున్నాడు. మీ రాజకుమారిని సర్వ మర్యాదలతో గోవూరుపురమునకు తీసికొనిపోవ మహారాజు తన అస్త్ర గురువైన కాలకంపన ప్రభువును కోరినారు."

ఇంతలో దూరమునుండి "మహారాజకుమారీ! మహారాజకుమారీ!" యని మాధవి కేకలు వినవచ్చినవి.

"ప్రభూ! ఇక సెలవు. మహారాజకుమారిని మాధవి కాబోలు పిలుచుచున్నది. నన్ను కిరణావతి యని మీరు పిలువవచ్చును" అని అంశుమతి చిరునవ్వు నవ్వుచు "మీకు నాయాయువు ఉండునని అనుకొందును. భగవంతుడు మీ మహారాజును సర్వవిఘ్నముల రక్షించుగాక!" అనుచు నంశుమతి విసవిస నడచి పోయినది.

ఓహో! ఏమి యీ బాలిక సౌందర్యము. జగన్మోహిని. విష్ణుకుండిన మహారాజునకు సామంతుడైన ప్రభు వెవ్వరికో యీమె తనయయై యుండవచ్చును. ఏమి మధురకంఠము!

ఆమె మాటలు కోకిల పలుకు కువకువలు వలెఁ దేనియలు చెమరించినవి. తా నింతవరకును స్త్రీలనెవ్వరి నిటుల పలుకరించి యుండలేదు. ఈ బాలికకు వివాహమై యుండనేరదు. అయినచో రాజకుమారికి సఖిగా నెట్లు రాఁగలుగును?

అందరివలెనే యీ బాలయుఁ దన్ను బాలకుఁ డనుకొని నది. ఆమె యీడెంతయై యుండును? పదునేడు పదునెనిమిది వర్షముల పడుచు ప్రాయము. ఈ బాలిక తన్ను బదునెనిమిది వత్సరముల బాలుఁడని యెంచినది కాబోలు, తనలోని భావాల నట్లు వెళ్లడించినది. ఆ యువమహారాజు మనస్సు కొంచెము ఖిన్నమందెను.

తన వంశమున నేరును బొట్టివారు ఉద్భవించలేదట. తాను పూర్వజన్మమునందే కుబ్జుని జూచి పరిహసించెనో యీ జన్మమున నిట్లుద్భవించినారు. కాని తాను మరుగుజ్జ మాత్రముగాదు. తాను బాలకునివలె గన్పించును. అయినను తన పూర్వకర్మమువలననో, భగవంతుని కృపవల్లనో సంభవించిన ఈ వామనత్వమునకే పదినంవత్సరములనుండియు తన మనస్సు అప్పుడప్పుడు దుఃఖమునందుచుఁ దన్ను గుజ్జువానిగ నెంచిన వారి నెల్లరను ద్వేషించుచు నానాటికిఁ గర్కశత్వమును దాల్చినది.

తనలోని క్రోధమునకుఁ దానే భయపడిపోవువాడు. ఆ క్రోధము తన్నే దహించివేయు ననుకొన్నాఁడు. లోగ

మానవ్యమయిపోయినది లోకప్రఖ్యాతినంది, చతుస్సముద్ర వేలాయిత మహాసామ్రాజ్యమును పాలించుచున్న పరమ బ్రహ్మణ్యుండైన తన అన్నగారు నిన్నపరిమితప్రేమతో హృదయమునకు హత్తుకొనినప్పుడు, డా ప్రేమ కతనఁజేఁ జనించిన దనకొని తానెంతయో బాధ నొందినాఁడు. తన పెద్దతమ్ముని కన్న చిన్నతమ్మునిపైన నెక్కుడు ప్రేమ గలుగుట కని మఱి గుజ్జుఁదనమే యసూయాతఁగు పొందిన యావేశన వర్ణనాతీతమై పోయినది. అన్నగారు, చిన్నన్నగారు నిరువురుఁ దనపైఁ జూపు ప్రేమకుఁ గారణము జాలి గాని యెన్నియో సారులు నిర్ధారితమైనను, దన్నా యనుమాన మప్పుడప్పుడు పీడించు చునేయున్నది.

కాని, యీ బాలిక యీ పరమను [illegible] వ్యగాత్రి, తన కాఠీతి పతివ్రతమైన మఱుగునుండి [illegible] జీవితమున నేడటో అన్యకొత్తతియు మొన్నట్ల [illegible] సాంతుని కొమరితయో యీ బాలిక?

———

త్రయోదశ కిరణము

ఎవరా ప్రభువు?

గాంధర్వ శాస్త్రీక [illegible] సమాప్తము గావించి నిష్క్రమించిన రాజకుమారి [illegible] వేగిరముగ చేరుకొన్నది. స్నానవస్త్రమహాత్మ్యమో మరి యే కారణమో అంశుమతి గోష్ఠమునుండి వచ్చిన నాటనుండియు నానందముచే గంతులిడుచుపోవుచుండెను. ఆమె యెప్పుడును నేదియో పాటలు పాడుచునేయుండును. తా నేర్చిన నాట్యకళా వైదుష్యమంతయు నా పాటల మనోహరముగ నాడుచు నృత్యము చేయుచు నానందమున గంతులిడుచుండును. తానాడును, చెలికత్తెల నాడించును. సన్నిహిత బాంధవియగు మాధవిచే సుమబాల వేసము వేయించి తా ననిరుద్ధుఁడై యువతీజనము ప్రేక్షకులుగాఁ దన తల్లి సభానాయకురాలుగాఁగ నుషాపరిణయ నాటకమును బ్రదర్శించినది. ఉష యాంధ్రుల యాఁడబడుచు. ఉషకుఁ బడమటినుండి యనిరుద్ధుఁడు వేంచేసినాడు! ఆమె తనలో నవ్వుకొన్నది. ఏమి తనకీయానందము?

ఆ నాటక మెంతయో రక్తి గట్టినది. మహారాణి తన కొమరిత నాట్యకౌశల్యమున కెంతయో పొంగిపోయినది. సంజ్ఞాదేవి హైహయుల యాఁడబడుచు. కోన దేశాధిపతియగు హైహ[illegible]మహారాజు సూర్యోపాసకుఁడు. బిడ్డ

లైకె సూర్యునారాధించి, కొమరితయగు సంజ్ఞాదేవినిఁ గొమరుఁ డాదిత్యవర్మను బడసిరి. హైహయులు విష్ణుకుండినులును దగ్గఱి బంధువులు సంజ్ఞాదేవి విష్ణుకుండిన యువమహారాజా మంచనభట్టారకునికి ఉద్వాహము గావింపఁబడి యువమహారాణి యయ్యినది నేఁడు రాణి

మహారాణి కొమరితను సంతఃపురమునకుఁ గొనిపోయి తన మాంగళ్య మందిరమునఁ గాశ్మీర దుకూలాంబర రత్న కంబళముపై నధివసించి, యువ ధానముల నానుకొని కొమరితను దగ్గఱఁగఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొన్నది.

“తల్లీ! మహారాజా నీ వివాహవిషయమునఁ జింతగొని యున్నారు. అనువైన సంబంధముల నన్నింటిని వలదంటివి. కళింగ గాంగులు, కాంచీపుర పల్లవులు, వాతాపి చాళుక్యులు బలవంతులై, విష్ణుకుండిన వేఁగీ రాష్ట్రీయులకు శత్రువులై, యీ రాజ్యమునుహరింపఁ గంకణము ధరించినారు.” అని కొమరితవైపు, విచారము గుములుకొను తన మోమును త్రిప్పినది.

“అమ్మగారూ! నాయనగారు ధీరశాంతులు. వారికి యుద్ధ మన విముఖత్వము. వారు సర్వధర్మప్రియులు. తామెంత చిత్రరథస్వామి భక్తులో, భక్తులైన జైనులను, బౌద్ధులను, శైవులనుఁ బూర్వమీమాంసకులను యంత సమాన ప్రేమతో నాదరించుచున్నారు. వివిధ ధర్మావలంబములైన సంస్థల కెల్లను నెన్ని గ్రామములు ధనరాశులు [illegible] లియలేదు!”

"అవును తల్లీ! వారు నీ కొఱకై తమ రాజ్యమునే దానమిచ్చుటకు సంసిద్ధులుగా నున్నారు గదా!"

"నేను బాలుఁడనై పుట్టకపోవుట నాయనగారికి మఱియు నానందము సమకూర్చినది కాఁబోలు. ఆ యా సంభాషణలలో వా రా భావమును వెల్లడించుచునే యున్నారు. కాని, నేను మాత్ర మెన్నియో మారులు పురుషుఁడను కాక పోతిననియు, విష్ణుకుండిన మహాసామ్రాజ్యమును సుస్థిరమొనర్పఁజాలక పోతిననియు దుఃఖించితిని. ఏమి రాజ్యములు, ఏమి రాజులు! కాకులవలెఁ గ్రద్దలవలె సైన్యములు సమకూర్చుకొని యనిత్యమునుఁ గల్మషస్వరూపమును నైన కీర్తికామినీ పరిరంభోత్సాహులై, యొకరి తల నొకరు నఱుకుకొనుచు, నొకరి రాజ్య మొకరు హరించుచున్నారు."

"అవును కన్నతల్లీ! నీవు బాలకుఁడవై పుట్టవలెనని వాంఛించిన ట్లీనాఁటి నీ వేషమే నిదర్శనము. ఎంతఁ జక్కఁగ నభినయించితివి. నాకు నీవు బాలకుఁడ వయియే జనించితి వేమో యని యొక నిమేషమాత్ర మనిపించినది. మన తమసానదీ జైనాశ్రమాచార్యులు, జ్ఞానసంధి మునులు సెల విచ్చినట్లు రాజ్యము లెప్పుడుఁ బాపార్జకములు. అహింసావ్రతమే ముక్తికి నిజమైన మార్గము. ఇతరులకు హాని చేయుట కన్నఁ దన్నుఁ దాను హింసించుకొని జినదేవలోకము నార్జించుట పరమధర్మ మన్నారు ......"

"ఏమి టీ మాటలు జననీ! నే నీ వారము దినముల నుండియు నీ కారణముననో ఆనందము నందుచు బొంగి

పోవుచున్నాను. నాకీ పాడియారిన వేదాంతపు మాట లెందుకు? నా వివాహము విషయమై మాట్లాడుటకుఁ దీసికొని వచ్చినావు. నే నొక పరమపురుషునికై యెన్ని యుగములనుండియో యెదురుఁ జూచుచున్నట్లుగఁ దోచెడిది. నేఁడు నాకా మహాభాగుఁడు పిష్టపురమున దర్శన మిచ్చినాఁడు. వాతాపి చాళుక్య సామంతులలో నొక ప్రభువు కుమారుఁ డాతఁడు. పిష్టపుర రాజభవనపు టుద్యానమున నా యుత్తమవీరుని దర్శనమును హఠాత్తుగఁ బొందఁ గలిగితిని."

"ఏమిటి? కన్నతల్లీ! ఎవరిని దర్శించితి నంటివి?"

"నా చేయిని గ్రహించి, నన్ను లోకయాత్రలో దివ్య పథములకుఁ గొనిపోఁగలిగిన నా నాయకుని సందర్శించితిని."

"అదేమి తల్లీ! ఒక సామాన్య సామంతుని నీవు వలచినావా! ప్రేమించినావా!"

"అవును అమ్మగారూ! అవును. అది ప్రేమయో, వలపో, నాకుఁ దెలియదు. అతనికి నే నా పరిపూర్ణముగా నే నా హృదయమును, నా సర్వస్వమును సమర్పించుకొంటిని. ఆయన సామాన్యుఁడగు సామంతుఁడైనను, చక్రవర్తియైనను నా కాతని సిరితో నవసరము లేదు. అతఁడు చాళుక్యయువరాజైన విష్ణువర్ధన మహారాజుతోఁ గలసి కళింగ గాంగ మహారాజులపై దాడి వెడలినాఁడు. వారు దక్షి[illegible] తల్లీ!"

ఆ బాలిక మహారాణి కంఠమును బిగియారఁ గౌగిలించి యామె హృదయమునఁ దన మోము గాఢముగ నదిమికొనుచు "అమ్మా నా కే మహారాజును, జక్రవర్తి యైనను పతిగా వలదు. నా భగవంతులైన యా ప్రియదర్శి ప్రభువు నిర్వక్ర పరాక్రము లని నా హృదయమున వెంటనే స్ఫురించినది." అని డగ్గుత్తిక వడ్డ మాటలతో నా బాలిక తన హృదయరహస్యమును వెల్లడించెను.

మహారాణి నిరుత్తరయై యేమియు మాటాడనేరక తన కూతురు హృదయమునకు గాఢముగ హత్తుకొన్నది. మఱునాఁడు నారసింహభట్టు పండితులవారిని విష్ణుకుండినమహారాజు తమ యాలోచనా మందిరమునకు రప్పించుకొనిరి. మహారాజు పండితులవారి కెదురై గౌరవపురస్సరముగా నుచితాసనము స్వీకరింపఁ బ్రార్థించి, వా రుపవిష్టులైన పిదపఁ దాను సింహాపీఠిపైఁ గూర్చుండెను.

"గురుదేవా! ఈ నాటి కమ్మాయి హృదయ వార్ద్రిత నందినది. చాళుక్య యువమహారాజ ననుచరుఁడైన యొక సామంతయువకు నమ్మాయి వరించినదఁట. నా యాశలు భగ్నములైనవి" అని యా భూదేవచూడామణివైపు దీనదృష్టులఁ జూచుచు తెలియఁజేసెను.

నారసింహభట్టపండితు లాశ్చర్యము వెలిబుచ్చుచు "ఇదేమి మహాప్రభూ! ఈ సంఘటన యెట్లు ఘటిల్లినది?"

“అమ్మాయిని దుర్మార్గు లెత్తుకొనిపోవుట గోవురారు నంపుమన్న తా మెఱుఁగుదురుగదా! వారు గాంగులై యుండ వలెను. కళింగగాంగ యువరాజుపై నాకుఁ బూర్తిగ ననుమాన మున్నది. పిష్టపురమునుండి గాంగులఁ దరిమి, యీ నగర మునుఁ జాళుక్య విష్ణువర్ధనమహారాజు స్వాధీన మొనర్చుకొన్న ప్పుడు, అమ్మాయినిఁ జెర పిడిపించిన కొలది దినములకు నామె చాళుక్య సామంతుఁడైన యువకు నొకనిఁ జూచినదఁట. ఆ ముహూర్తముననే యాతఁడే తనకుఁ గాఁబోవు భర్తయని నిర్ణ యించుకొన్నదఁట. తామునక్క యితరు లెవ్వరును మాకు నరియగు నాలోచన సెప్పువారులేరు.”

“మహాప్రభూ! మీరు నన్ను ప్రశ్నించిన యీ సమ యమే మిక్కిలి యుక్తమైనది. ఆ కుమారికి ఆయువకుఁడే భర్త యగును. ఆతఁడే భావి యీ ధ్రసామ్రాట్టు. “చాళుక్య విష్ణు వర్ధన యువమహారాజు కళింగాధిపుని బూర్ణముగ నోడించి నాఁడిటలో సామ్రాజ్యమును గైకొని యతివేగమున వేంగీరాష్ట్ర మును జయించుచున్నాఁడు.”

“మహాప్రభూ! నేను మంత్రాంగముగ నాలోచించినను జ్యోతిషపరముగ విచారించినను దమ రాజ్యములో యుద్ధము పోవఁగ నేరదు. ... కేసరిమహారాజు వచ్చినప్పుడు దాము నాశిత్రుయుద్ధము సేయుదురు. ఈ మహాప్రభువు పరచక్రాంతునిఁ జేయలేదు సరిగదా, మీ రాజ్యమును సుస్థిరము సేయుటయే తన తలంపనియు మీ సహాయార్థముమాత్రమే తాను తన

సేనాపతియగు పృథ్వీరాజేంద్రవర్మ ప్రభువు నిచ్చట నుంచితి ననియుఁ దెలిసికొన్నారుగదా? ఆ భావమునకు నేఁడేమియు భంగము జరుగదు."

"ఏ దెట్లు జరుగునో చిత్రరథస్వామియిచ్ఛ."

చతుర్దశ కిరణము

వేంగీనగరము.

వేంగీనగర మూరు గోరుతముల పొడవును, నాలుగు గోరుతముల వెడల్పును గలిగిన మహానగరము. ఈ నగరమును నిర్మించిన వారు సాలంకాయన ప్రభువులు. సాలంకాయనులు శాతవాహనులలో నొక శాఖవారు. శాతవాహనులు కౌశిక గోత్రజులు. వారు విశ్వామిత్రసంతతివారు. వీరినుండి రెండు వంశములవారు విడిపోయినారు. కౌశికగోత్రోద్భవమైన సాంఖ్యాయన సగోత్రజులు ధనకులు. మఱొక శాఖ, సాలంకాయన గోత్రజులయిన సాలంకాయనులే. సాలంకాయన గోత్రర్షులు సాలంకాయన, కాత్య అత్రికులులు. సాతవాహన శ్రీముఖ చక్రవర్తి కాలములో రాజబంధువుడు కన్వసాలంకాయనుని శ్రీముఖ చక్రవర్తి ఆంధ్ర కళింగ రాజ్యపు టెల్లల కాపాడ, రాజప్రతినిధిగా నియమించి గోదావరీతీరమున నొక దుర్గము నిర్మించుకొని, గోదావరీతీరము సంరక్షింప నాజ్ఞాపించెను.

కృష్ణా గోదావరీ మధ్యమములో నాలుగు యోజనముల పొడవు మూడు యోజనములు వెడల్పు గలిగిన మహాసరస్సొకటి అతి ప్రాచీనమై ప్రకృతి సంజనితమై పెంపారి ఉన్నది. ఆ సరస్సులో ననేక చిన్న చిన్న నదులు సంగమించుచున్నవి. వేయి జలశకుంత సంతానజాతులా కొలనులో నివసించుచు నిత్య కలకలారావ సంగీత మాలపించుచుండును. షోడశ పత్రములు కలవి, ద్వాత్రింశత్ పత్రములు కలవి, శతపత్రములు కలవి ఎఱ్ఱనివి, తెల్లనివి కమలములును, ఎఱుపు, తెలుపు, పాటలము, నీలము రంగుల కలువపూవు జాతులును ఆ సరస్సునకు అలంకారములుగ పరిమళములు వెదజల్లుచుండును.

ఆ కొలని పడమటి తీరమున పద్మానది సంగమించిన తీరభూమిని రెండు యోజనముల పొడవున, నొక యోజనము వెడల్పున గల నగరమును కిహ్వా సాలంకాయనుండు నిర్మించినాఁడు.

సాలంకాయనుల కులదైవము చిత్రరథస్వామి. కౌశిక గోత్రకారకునకు నాదిత్యదేవుండే యుపదేశించు గాయత్రీ మంత్రద్రష్ట విశ్వామిత్రుండుగదా! సాతవాహన సామ్రాజ్య మంతరించిన వెనుక ఇక్ష్వాకులతోఁబాటు సాలంకాయనులు రాజచిహ్నమైన 'భట్టారక' శబ్దమును వహించిరి, గాని శ్రీ విజయపురాధీశ్వరుండైన వాసిష్ఠీపుత్ర శ్రీ శాంతి మూలుండు విజృంభించి, యాంధ్రసామ్రాజ్యమును నిర్మించుకొనెను. సాలంకాయనులు వానికి నుత్తమ సామంతులైరి.

కౌండిన్యసగోత్రులైన విష్ణుకుండిన మంచనభట్టారక మహారాజు కొమరిత అంశుమతి శత్రువులబారినుండి తప్పించుకొని క్షేమముగ వేంగీపురము చేరినందుకు జగత్ప్రభుస్వామిని న్యాయముగ నర్చింప సకల సామంత, సేనాధిప, రాజోద్యోగుల సహితముగ రాజగురు నారసింహభట్ట ద్వితీయుఁడై వేదాంగ పారంగతులైన భూదేవులఁ గూడి పాదచారియై దేవాలయమునకు మహారాజు బయలుదేరెను. సింహాలాంఛిత విష్ణుకుండిన పతాక మెరుగుచుండఁ, నా ధ్వజమును మోయుచు పట్టపేనుగు ముందు నడువ, వందిమాగధులు, నా వెనుక వేత్రహస్తులు 'జయజయ' ధ్వానములు సలుపుచు బారులుదీర్చి నడుచుచుండిరి.

వారివెనుక గంగా గోదావరీ కృష్ణా జలములు గల స్వర్ణకుంభములు వహించిన ధవళవృషభముల నడిపించుచు, వేదమంత్రములు పఠించుచు బ్రాహ్మణులు నడుచుచుండిరి. వారి ననుసరించి, ముఖపతులు, దళపతులు, సేనాపతులు నడచుచుండిరి. సకల రత్నాలంకారయుక్తమైన సామ్రాజ్య శ్వేతచ్ఛత్రము పట్టి ఛత్రధారులు నడచుచుండ నా ఛత్రము క్రింద మహారాజు రాజగురువు కైదండగొని, మదగజమువలె గంభీరయానమున నడచుచుండెను. మహారాజు వెనుక సామంతులును, రాజబంధువులును ననుగమించుచుండిరి. పూజాద్రవ్యములు గ్రహించి బ్రాహ్మణపుణ్యస్త్రీలు వెనుక వచ్చుచుండిరి. ఎద్దులబండ్లు వేలకొలంది శతపత్రములు మోసికొనుచు వచ్చుచున్నవి.

మహారాణియు రాజకుమారి అంశుమతియు శిబికల పైఁ బరిచారికాజనములు గొలిచిరాఁ జిత్రరథస్వామి కొలువునకు వెడలుచుండిరి. దేవాలయ ప్రాంగణము ప్రదక్షిణపథము, కల్యాణమండపము, ముఖమండపము, గర్భాలయమును మనోహరాలంకారములతో ధగధగ వెలిఁగిపోవుచుండెను. నాగస్వర కాహళ, ముఖవీణ భేరీ భాంకారాది మంగళవాద్యములు, నుత్తమాంధ్రగానమును దశదిశల నింపివేయుచున్నవి ఒకవైపున నాట్యాంగనలు మేళముతో ననువైన వాద్యవిశేషములతోఁ దమ నాట్యకళావైదుష్యమును బ్రదర్శించుచుండిరి.

మూలవిరాట్టైన చిత్రరథస్వామి నవగ్రహ, అష్టదిక్పాలకాది పరివార దేవతలతో సంజ్ఞాఛాయాసమేతుఁడై యా దేవాలయమున వేంచేసియుండెను. క్షేత్రపాలకుఁడైన కొలని భట్టారకేశ్వరుని యుపదేవాలయ మా మహాక్షేత్రము నందున్నది. ఒకచోఁ గొందరు బ్రాహ్మణు లాదిత్య మంత్రమును జపించుచుండిరి. వివిధ క్రియాపాఠకులు ఋగ్యజుస్సామగానములతో వాలఖిల్యమహర్షులవలెఁ బ్రకాశించుచుండిరి. గర్భాలయమునందు మహాసూర్యార్చన వ్యయముఁగను త్తమబ్రాహ్మణ్యుఁడైన విష్ణుకుండిన మంచనభట్టారకస్వామి యాదిత్యమూర్తియైన చిత్రరథస్వామి కర్పింప నుత్సవమున బయలుదేరెను.

దేవాలయమంతయు నొక మహారథమువలె నిర్మింపఁ బడినది. ముఖమండపము ముందు, నేనుగులంత పెద్దవియైన

యేడు రాతిగుఱ్ఱములు గంభీరశిల్పాకృతిగలవి, ఆకాశమున నెగిరి పోవుచున్నట్లు విన్యసింపఁబడినవి. వాని, దోలబోవుచున్నట్లు గరుడాకృతిని ఊరురహితుఁడునగు ననూరుదేవుఁడు ముఖమండప పురోభాగస్థమగు నొకచిరువేదికపై నధివసించి యున్నాఁడు.

చిత్రరథస్వామికి వైభవముగఁ బూజలు జరిగిపోయినవి. ఆ దినమున మహారాజు రాజబంధుల కందరకు విందుచేసినారు. ఆ పరమభట్టారకుడు బ్రాహ్మణులకు షోడశోపచారములును షోడశమహాదానములు సలిపినాఁడు.

ఆ మహానగరము నందుండు జినాలయ సంఘారామాదులలో, బౌద్ధ సంఘారామ చైత్యాలలో బుద్ధదేవజిన దేవార్చనలు, భిక్షుక భక్తజన సమారాధనలు, సంఘారామములకు దానములు విష్ణుకుండినమహారా జర్పించినాఁడు.

పంచదశ కిరణము

ఆహ్వానము.

ఆసాయంకాలము చాళుక్య విష్ణువర్ధనుఁడు తన సైన్యములతో గోదావరిని దాటి, గోపాదక్షేత్రమున దండువిడిచి యున్నాడనియు కోసరాష్ట్రమునుండి హైహయులా యువరాజును సందర్శించి, సామంతప్రాభృతములను సమర్పించినా

రనియు, మంచనభట్టారక మహారాజునకు వార్త వచ్చినది.
అవిఘ్నకుండిన మహారాజు చాళుక్య యువరాజు రాకకుఁ దమ
యానందము వెలిబుచ్చుచు, నగరమంత్రియు బ్రజ లలంకరింప
వలెనని యాజ్ఞ దయచేసినాఁడు. చిత్రరథస్వామి మహోత్స
వముల కొఱకుఁ బట్టణ మిదివరకే సుందరతరముగా నలంకరిం
చుకొన్నారు నగరప్రజలు. ఇంక యెవఁడీ విష్ణువర్ధనుఁడు?
ఆంధ్రేశ్వరుఁడై ఆంధ్రసామ్రాజ్య మంతటిం జేయువలెనని
దండెత్తివచ్చిన చాళుక్యుఁడు గాఁడా యితఁడు? ఈతని యన్న
గారు పులకేశి, ప్రభువుల నందఱినిఁ జీల్చి చెండాడి, రాజ్యము
లన్నిటిని గగ్గోలుపఱచి, తన వాతాపినగరము చెరుకొన్న
వాఁడు గాఁడా?

అయిన నా మహానగరప్రజలు మంచనభట్టారక
మహారాజునందు గాఢానురాగము గలవారగుటచే మహా
రాజు నాజ్ఞలను సంతుష్టహృదయములతోఁ బరిపాలించిరి.
ఊరంతయుఁ బచ్చని తోరణములతోడను, అలంకరింపఁబడిన
భవనములతోడను, విజయద్వారములతోడను, వితానముల
తోడను గలకలలాడిపోయినది ఆ మరునాటి యుదయముననే
వేంగీమహాపుర ఉత్తరగోపురము కడకు, విష్ణువర్ధనుఁడు తన
సైన్యముల నడపించుకొనివచ్చెను. నగర బాహిరోద్యానములం
దలి సైన్యముల కన్నిటికి శిబిరము లేర్పఱుపఁబడినవి. యువ
మహారాజు సంగరక్షకబలము మాత్రము విష్ణువర్ధనునితో నగ
రముఁ బ్రవేశించినది.

గోపురద్వారముకడనే వేచియుండిన రాజ్య మహామంత్రి ఆదిత్యకీర్తియు, రాజగురువగు నారసింహభట్టారకులుగారును, సర్వ సేనాధిపతియగు విజయేంద్రగోపుఁడును రాజోద్యోగులతో, సామంతులతో, నెదుర్కొని జయలు పలికినారు. బ్రాహ్మణులు విష్ణువర్ధనునకుఁ బూర్ణకుంభ మిచ్చినారు. లాసికలు చాళుక్యునకు నారతు లర్పించినారు. చాళుక్యయువమహారాజునకు మహాకీర్తి మందిరమును విడిదిగ నేర్పాటుచేసినారు.

ఆ సాయంకాలము కోటలో, రాజసభామందిరములో విష్ణువర్ధన యువమహారాజునకు మందరభట్టారక మహారాజు స్వాగతమిచ్చి తన యర్ధసింహాసనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొనినాఁడు.

“చాళుక్యయువమహారాజా! తమ యన్నగారు చాళుక్య చక్రవర్తి సత్యాశ్రయవల్లభ పులకేశి మహారాజాధిరాజులును, తమ చిన్నన్నగారు గూర్జర మహారాజు జయసింహమహాప్రభువును క్షేమముగ నున్నారని తలంతును.”

“అన్నగారలిరువురును క్షేమము మహాప్రభూ! కళింగ గాంగులు నాతో యుద్ధమొనరింపకయే సామంతపాత్రీభృత మర్పించుట నాకు వింతగనే కన్పించినది. అయినను జాగ్రత్తకొఱకుఁ బిష్టపురమున నొక మహాసైన్యముతో నాకుఁ బితృసమానుఁడగు గాలకంపనప్రభువును నిల్పియే వచ్చినాను.”

“అవును మహాప్రభూ! కాళింగు లెప్పుడును దురాశ కలవారు. మా రాజ్యమునకును, వారి రాజ్యమునకును తీవ్ర

మైన పోరాట మెన్నండును లేదు. గోదావరీనది సరిహద్దుగ నేర్పరచుకొనుచు, ఎన్నియో పర్యాయములు వేంగీరాజ్యము నకును, కళింగరాజ్యము నకును సంధి జరుగుచుండెడిది. ఆ సంధిని భగ్నపరచినవా రెప్పుడును కాళింగులే."

"మీకును మాకును యుద్ధము లేకయే తాము మాకు సాదరముగ స్వాగతమిచ్చు టెంతో ఆనందకరమగు విషయము."

"యువమహారాజా! మీరు మా వేంగీమహానగరమును దమ యావాసనగరముగఁ జేసికొనుడు. ఇచ్చటనుండియే తా మటు నీశాన్యమునఁ గళింగగాంగులను, దక్షిణమునఁ బల్లవులను నడపి యుంచవచ్చును."

"కృతజ్ఞుఁడను మహాప్రభూ! విష్ణుకుండిన సామంతులే కొందఱు తిరుగుబాటులు చేయుచున్నారు. గృధ్రవాడ రాష్ట్రాధిపతి పల్లవ వంశీయుఁడు. తాను కాంచీపుర పల్లవ మహారాజునకును, నిటు తమకును గప్పము కట్టక, తాను భట్టారక బిరుదము వహించి, స్వాతంత్ర్యముఁ బ్రకటించు కొన్నాఁడని వేఁగువచ్చినది అట్టి వారందరు లొంగి తమకుఁ గప్పము గట్టఁగలరు."

ఈ విధముగఁ గుశల ప్రశ్నము లనేకములు జరిగినవి. ఆ వెనుక విష్ణువర్ధనునకు మహారాజు సగౌరవముగ విడిదు లిచ్చెను. ఆ రాత్రి విష్ణువర్ధనుఁడు తన విడిదియం దొంటరిగ

కూర్చుండి, వివిధాలోచనములకు లోనయ్యెను. తాను విష్ణుకుండిన మహారాజుకడఁ గప్పము గైకొనుటయా? మానుటయా అనిన దొక సమస్యయైనది. తాను పిష్టపురమునా, లేక విష్ణుకుండినసగరమునా స్థిరవాసము చేసికొనుట? యన్నది మఱొక సమస్యయైనది పల్లవులకు బుద్ధి గఱపుటకుఁ దాను కాంచీపురముపైకిఁ బోవలయునా, లేదా? యన్న దొక సమస్య. అప్పటి కైదు సంవత్సరముల పూర్వము పల్లవులు, చోళులు, పాండ్యులు సంగరమున 'దాసోహ' మని కప్పములు గట్టుకొన్నారు తన అన్నగారికి.

అన్నగారు "తమ్ముఁడా! ఎప్పుడో యొకనాఁడు ఆంధ్ర మహాసామ్రాజ్యభాగమైన చళుక రాష్ట్రమునుండి వచ్చిన వారమే మనము. ఆంధ్రరాజులు పౌరుషవంతులు. వాతాపీ నగరమున నుండి ఆంధ్రరాజ్యములను లోఁబరుచుకొని యుండుట యెంతటి పేరుగైన వానికిని దుస్సాధ్య మగుచున్నది. పెద్ద తమ్ముఁడు జయసింహ ప్రభువు గూర్జరమున సుస్థిర మగు రాజ్యమును నెలకొల్పికొని యున్నాఁడు. నీవు తూర్పుతీరమున మూఁడవ చాళుక్యరాజ్యమును స్థాపింపుమయ్యా! నీకు శ్రేయ మగును" అనుచుఁ దన్నాశీర్వదించినారు. తా నట్టి రాజ్యమును నిర్మింపఁ గలుగునా?

తనకు సరియైన సైన్యమున్నచో, నెదిరి యెట్టి దిట్టయైనను యుద్ధమునఁ దా ననమాన విజయ మొందఁగలఁడని యాతని కెప్పుడును ధైర్యమే. తా నింత దనుక నన్నగారికి

రాజప్రతినిధిగ మాత్ర మున్నాఁడు. రాజప్రతినిధిగ నుండి పాలించుట వేరు, స్వతంత్ర రాజ్యమును స్థాపించి, పరిపాలించుట వేరు.

ఇంతలో నాతనికిఁ బిష్టపుర రాజోద్యానవనమునఁ గనఁబడిన బాలిక స్మృతికి వచ్చెను. ఆతఁడు పొట్టివాఁడై యెవ్వడును బాలకుఁడుగఁ గన్పించుటచే దన బంధువులు తన యందుఁ గనఁబరచు బాలభావమువలన నాతని హృదయమున నాలోచన లెవ్వియును సుడిగుండములు తిరుగుచుండును. ఆతఁడు భావమునందు సంపూర్ణపురుషుఁడు! ఇతరులు మాత్రము బాలకుఁడుగ భావింతురు. పొట్టివానికిఁ బుట్టుక బుద్ధులని కొందఱనుకొందురేమో! ఈ భావ సంఘాతముల వలననే యొకరిద్దరివిన తప్పు సనుమన్నులన్న నాతనికిఁ బరమ జుగుప్స. ఇంక స్త్రీలన్న నాతనికి మఱియు విరసనము.

సాధారణ రాజకుమారులు పరిచర్యలన్నియు దాసీజనములవలననే పొందుదురు. విలాసవతులగు, సుందరతెలును నగు బరిచారికలు రాజకుమారుల కనుసన్నల మెలఁగుచుందురు. కాని, విష్ణువర్ధనుఁడు శైశవమునందే తన్నుఁ బెంచు దాదులను నిరసించువాఁడు. ఆడువా రాతని కంటఁబడఁ గూడదు. అట్లని యాతఁడు స్త్రీ విద్వేషి గాఁడు.

ఇట్టి చిత్తవృత్తి గలిగిన విష్ణువర్ధనుఁ డెటులఁ బిష్టపురమున నా బాలికను బలుకరించఁ గలిగినాఁడో యాతనికే యాశ్చర్య మొసఁగినది. కళింగ చైత్రయాత్రా దినములలో, నవ్వా

దప్పు డా బాలిక యాతని మనఃపథమునఁ బ్రత్యక్షమగుచుం డెడిది. ఆ భావము నాతఁడు వెంటనే సాలెగూటి దారములను దులిపివేయునట్లు దులిపివేసికొనువాఁడు. నేఁడు వేంగీపురమునకు వచ్చుటచేఁ గాఁబోలు తన యంతర్వృత్తి యందట్లు చొచ్చుకొని యా బాలికను గూర్చిన తలఁపులు వచ్చుచున్నవి. ఆ బాలిక యిప్పు డేమి సేయుచుండునో? రాజకుమారితో మంతనము సలుపుచుండును గాఁబోలు. మహారాజునకు మాత్రమే అనన్య సౌందర్యవతులగు బాలిక లుద్భవింతురనుకొన నక్కరలేదు. తక్కువ లోతుగల సముద్రభాగములందునే అనర్ఘమైన ముత్తెములు దొరకును. ఏమిటికో యీ యాలోచనలు తనకు? తనకును నా బాలికకును నేమి సంబంధము? తూర్పుతీరరాజ్యములలో బలవత్తరము పల్లవ సామ్రాజ్యము. అది యొప్పటి కప్పు డుప్పొంగుచుఁ నుప్పెనవలెఁ బైకెగయుచుఁ, బ్రాంతీయ రాజ్యములపై విరుచుకొనిపడుచుండును. పల్లవులవలన నెన్ని రాజ్యము లస్తమించిపోలేదు? త్రినయన పల్లవుఁడు గదా, తన ముత్తాత తాతగారైన విజయాదిత్యునితో యుద్ధములు చేసి యనేక పర్యాయములోడి తుద కాతనిఁ జంపివేసెను. ఏమైనను పల్లవులు దండార్హులు వారిని గాంచీపుర రాజ్యములోనే బంధించివేయవలసి యున్నది. అతఁడొక నిట్టూరుపు విడిచినాడు.

షోడశ కిరణము

రాజకుమారి.

చాళుక్యవిష్ణువర్ధనుఁడు రాజోద్యానమున వివిధాలోచనల పాలయిన సమయమునను, ఆ కుసుమకుమారి తన యంతఃపురసౌధోపరిభాగమునందు రత్నకంబళముపై నధివసించి, దిండ్లనానుకొని, యా ఫాల్గుణశుద్ధ దశమీ చంద్రు నవలోకించుచు, వెన్నెలలు చెట్లకొమ్మలపై ఆకులపై నృత్యము చేయుటఁ గనుగొనుచు నాలోచనాధీనయైనది. ప్రపంచమంతయు మాయయనియు, సృష్టియే మాయయనియు నాత్మయను పదార్థమొకటి లేదనియు, నాత్మేతరమై సర్వాత్మధారియగు పరమాత్మయను నదొకటి లేదనియు, నాది బౌద్ధసంప్రదాయజ్ఞులు వాదింతురని, తన గురువగు నారసింహభట్టులవారుపదేశించినారుగదా! అది యసత్యవాదమని, శూన్యమునుండి శూన్యమే యుద్భవించునుగాని, విలక్షణలక్షితమై చిత్రాతిచిత్రమై, సృష్టియెట్లుద్భవించుననియుఁ గావున నాద్యంతరహితమైన, వర్ణనాతీతమైన యొకసత్తు ఈ యనంతానంతములఁ బొదివించుకొన్నదనియుఁ, సత్పదార్థముయొక్క చిదాభాసమే విశ్వాది సకలసృష్టి యగుచున్నదనియు నీ వాదమే వైదికవాదమనియు, నారసింహభట్టు గురువులు సెలవిచ్చియున్నారు. అటు జినలోకములగురించిగాని, పార్శ్వనాగాది మహాజైనదేవులనుగూర్చిగాని, సర్వాహింసాధారమైనదే యీ సృష్టి యన్న జినవాదమునుగూర్చిగాని, వేంగీ

పుర మహారాజైన గురువు బోధించిన బోధలనను దన కర్థము గాలేదు. ఈనాఁడు తన మనస్సాధ్యాత్మిక సక్రమగుటకుఁ గారణము తన తల్లి మహారాణిగారి యభ్యంతరమధ్యమునఁ దన తల్లిదండ్రుల మధ్య జరిగిన సంభాషణయే!

తండ్రిగారికి విష్ణువర్ధన మహారాజునుఁ జూడఁగనే తమ మనస్సార్ద్రతఁ జెందినదఁట! ఈ విక్రమాంతవిక్రముఁడు తన కల్లుఁడై సచో విష్ణుకుండిన చాళుక్య వంశ సంజాతులైన మహా పురుషులుద్భవించి, లోకోత్తరమైన మహదాంధ్రసామ్రాజ్యము నిర్మింతురని యాశించుచుండెనఁట!

అందుకుఁ దల్లిగారు "ఒకనాఁడు యావదాంధ్రసామ్రాజ్యము జగద్వైభవముగ నేలిన విష్ణుకుండిన వంశమునకుఁ జివరి బొమ్మగ నుద్భవించిన అంశుమతి యొక సాధారణ సామంత బాలుని పరిణయమాడుట తమ రాజవంశమునకుఁ దీని కళంక"మని అనిరి.

ఈ సంభాషణ యంతయుఁ దన యాంతరంగికురాలగు జేటిక యొర్రుకకు నివేదించినది. లేచిన ప్రత్యూషము నుండియు నా సానందముచే నుప్పొంగిపోయినది. ఏదియో శుభము తనకు సన్నిహితమగుచున్నదని దినమంతయుఁ దన కంతర్వాణి బోధించినట్లయినది. చిత్రరథస్వామి పూజలో దివ్య తేజస్స్వరూపుఁడైన యా యారాధ్యదేవుఁడు జాజ్వల్యమాన కాంతులు ప్రసరించుచుఁ దనకుఁ బ్రత్యక్షమైనట్లైనది. ఇంతలోఁ జలిపిడుగువలె దన తల్లిదండ్రుల సంభాషణ తెలియు

వచ్చినది. ధర్మహృదయ యగు స్త్రీకి దనకుఁ గాని పురుషునియందు మనస్సు లగ్న మగుటెట్లు? ప్రపంచపు టంచులు నుంతయేని గోచరింపని దనకు ధర్మరహస్యము లెట్లవగతమగును?

ఎవ్వరో యీ బాలకుఁడు? ఆ ప్రసన్నమూర్తి! కాళి దాసాది మహాకవులు వర్ణించిన ప్రేమ యనునది తన కేమి తెలియును?

"రాజకుమారీ! ఒక్కరు నేమి సేయుచున్నారమ్మా! పరిచారిక లెవ్వరు నుండరాదని యాజ్ఞ పెట్టితిరఁట" యనుచు చెలి మాధవీలతికుమారి యచటకు వచ్చినది.

"మాధవీ! వచ్చితివటమ్మా! పరిచారికల పాడుమాటలు నాకు విసువుఁ గలిగించుచున్నది. ఆకాశమును జంద్రుఁడును మన కందిచ్చుభావములు మధురములైన నిశ్శబ్ద వాగ్విలాసములు."

"మీరు విష్ణువర్ధనమహారాజు మన మహాసభకు వచ్చినప్పటివైభవమును జూచుటకు రా నిరాకరించితిరేమి?"

"అవును మాధవీ! విష్ణువర్ధనమహారాజుతోఁ గలిసి యీ బాలకుఁడు వచ్చునో రాడో. నా హృదయమంతయు నీకు సంపూర్ణముగఁ దెలిపికొనియుంటిని. నా హృదయ మిను మంతయేనిఁ దెలియని తలిదండ్రులు నన్ను విష్ణువర్ధనమహా రాజున కీయ సంకల్పించినారట!"

"ఔనమ్మా ఔను. మనము గోపురమునుండి వచ్చినది మొదలీ విషయమును గురించి యంతఃపురమునందు భాషించుచున్నారఁట. రాజుల రహస్యము లన్నియుఁ బరిచారికలకుఁ దెలియకుండునెట్లు! మహారాజున కది గాఢమగు గోర్కెగాఁ బరిణమించినది. మహారాణి యేల "శుభం" అని అన్నారు. నారసింహభట్టులవారు, మహారాజుగారి యాలోచన నాశీర్వదించినారు. జైనాచార్యులు, విశ్వకీర్తిమునియు నాశీర్వదించినారఁట. విష్ణువర్ధనమహారాజు మన నగరమునకు విచ్చేయుటయు నందుకు శుభగమనమఁట! కాని, వీరందరికీ నొక పరమరహస్యము తెలియదు." "ఏమిటది?"

"అది నాకనుమానమాత్రము సుమా రాజకుమారీ! నేనది తమకు విన్నవించుట మంచిదికాదేమో యని సందేహించుచున్నాను."

"మాధవీ! నీవును నేనును జిన్నతనమునుండియు నొక్కచోఁ బెరిగినవారము. ఒక గురువునొద్ద విద్య నేర్చినవారమును. ఒకచోఁ బండుకొంటిమి నొకచోట నిదురఁగూరితిమి. నీకును నాకును నొకటిగాని రహస్యము లెక్కడున్నవి?"

"అవునమ్మా అవును. కాని, యెంతస్నేహము వల్పిన వారమైనను తమతమ ప్రణయవిషయముల నొకే మార్గమున నెట్లు నాచరించఁగలము? నాకుఁ దెలిసిన విషయము, నేననుమానించుచున్న విషయమును నీ హృదయమున సినువ ముల్లువలెఁ గ్రుచ్చుకొనునేమోయని భయము నందుచున్నాను."

"ఆ రహస్య మెవ్వరిదైన నాకుఁ గంటకమగునుగదా! ఈ పూట దాసిబారినుండి నీవు తప్పింతువు. రేపది వేరొక మార్గమున నాకు ఎదురగును. నా ప్రాణమిత్రియ వగు నీ నోటనుండి యా మాటవిని యా బాధ నీసముఖమున ననుభవించుట నాకు సుకరమగును."

"ప్రాణసఖీ! ఈ రహస్యము నీకు బాధ గలిగించునది కాదు. దీని నంటివచ్చు పరిణామములు నీకు బాధాకరములుగా వచ్చును. అదే నా యాలోచన. విష్ణువర్ధన మహారాజు చాలఁ గట్టివాఁడు. తాను చాళుక్యచక్రవర్తికిఁ దమ్ముఁడగుటవలననే రాజకన్యయైనఁ దన్ను వివాహమాడుటకు సమ్మతించును గాని, తన్నిసుమంతయుఁ బ్రేమించఁబోదనియు, నొక భావము వారిని పీడించుచున్నదఁట. అందుకని ఆ మహారాజింతవరకును వివాహము చేసికొనుటకు నిరాకరించెనఁట. ఈ విషయము మనపరిచారికలలోఁ గనకాంగి యనునది గ్రహించి నాకుఁ జెప్పినది."

"ఈ విషయము దానికెట్లు తెలియవచ్చినది?"

"పిష్టపురము విష్ణువర్ధనుని హస్తగతమైన రెండవదినమున మనపరిచారికలందరును నొప్పూరునుండి పిష్టపురమునకు వచ్చిరిగదా!"

"అవును."

"ఆ వచ్చినవారిలోఁ గనకాంగియు నున్నది. కనకాంగి యందకత్తె. విష్ణువర్ధను నంగరక్షక దళపతులలో నొకఁ

డామెను గలిసికొనుట సంభవించినది. ఇరువురకును వలపు సంఘటిల్లినది. ఆ దళఁతి కనకాంగికి ఈ రహస్యము తెల్పినాడఁట."

"ఈ రహస్యము నిజమైనచో అది నాకు బాధ యెట్లగును?"

"నిజమైనచో నీకు బాధగలుగదు. ఇది పట్టి యూహా జనితమైనచో నీ మనోసంకటమునకుఁ బరిమితియుండదు."

"విష్ణువర్ధన మహారా జంత పొట్టివాఁడా!"

"అవును! అందుకనియేనఁట వారికిఁ బౌరుషనామముగ కుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁడని వచ్చినదట?"

"అందుకనియే కాఁబోలు-"

"ఏమి టందుకనియే కాఁబోలు? నాతోఁ జెప్పఁగూడదు కాఁబోలు."

"నీకుఁ జెప్పక నే నేరహస్యములు దాచుకొనుచున్నా నమ్మా! పిష్టపురమును చాళుక్యు లాక్రమించిన నాలుగు దినములకుఁగదా నాకుఁ బూర్తిగా బలముకలిగినది? ఒక దినమున నే నంతఃపురోద్యానమున విహరించుచుంటిని. అప్పు డొక యిరువది యిరువదొక సంవత్సరముల యీడుగల యువకు నొకని సందర్శించితిని. ఆయన నామము "ప్రియదర్శి" యఁట.

"ఇదంతయు నాకుఁ దెల్పితివి కాదఁటమ్మా!"

"అతనియందు నా మనస్సు లగ్నమైనదని చెప్పితిని. ఆ మహాభాగుఁడును దనయీడునకుఁ దగిన పొడుగరి కాఁడు! అదియ నేను తెల్పునది."

"నీ యుద్దేశము విష్ణువర్ధనమహారాజు తాను బొట్టివాఁడగుటచేఁ దన పరివారమునుగూడఁ బొట్టివారినే చేర్చుకొనుచున్నాఁడని......?"

"పొట్టిపొడుగులకును జేరికకును సంబంధమేమి చెలీ!"

"ఇంతకును నెవరో యా సామంతరాజకుమారుఁడు?"

ఆకసమునఁ జుక్కలబ్బురముగా బొడసూపినవి. అవియు వెన్నెలలోఁ గడియుచుఁ దెల్లందనమును దాల్చినవి. ఇంతలో "భర్తృదారికకు భోజనమునకు వేళయైనది. వడ్డనకు నాజ్ఞ వేడుచున్నాను" అని పరిచారిక యొకర్తు మనవిచేసికొన్నది "వచ్చుచున్నాము. వడ్డనకు సన్నాహములు చేయవచ్చు"నని పరిచారికకు సెలవిచ్చి యంశుమతి లేచినది. మాధవీలతయు లేచినది.

సప్తదశ కిరణము

దక్షిణదిగ్విజయము

విష్ణువర్ధనుఁడు మహావేగముతో సైన్యములను నడిపించుకొనుచు రెండుదినములలోఁ గృష్ణాతీరమునకు వచ్చి విజయవాటికను బ్రవేశించెను. ఆనగరమున వేంచేసియున్న మల్లేశ్వరస్వామినిఁ గనకదుర్గాంబను నర్చించి, బౌద్ధసంఘారామములకు నివేదన లర్పించి, యా సాయంకాలముననే కృష్ణ దాటెను.

కాలకంపన ప్రభువు కుమారునిఁ బట్టవర్ధన జయనందినిఁ దనకుఁ బ్రతినిధిగఁ గొలది సైన్యముతో విజయవాటిక యందుంచి విష్ణువర్ధనుఁడు ఇంకను మహావేగమునఁ గర్మకరాష్ట్ర భాగములైన వెలనాటిని, గొండపడమటి రాజ్యమును, గొండతూర్పు రాజ్యమును, పోఁకరాష్ట్రమును, జయించుకొనుచు, దక్షిణమునకు సాగినాఁడు. విష్ణువర్ధను నెదురులేని యావేగమున నామంతు లొకరి వెనుక నొకరాతనికిఁ బాదాక్రాంతులగుటయుఁ బల్లవ మహారాజగు రాజేంద్రవర్మ కెప్పటికప్పుడు వేగు వచ్చుచునే యున్నది. మహేంద్రవర్మ రెండవ పులకేశి నెదిరించి, ఓడిపోయినాఁడు. పులకేశి పృథ్వీవల్లభునకు దాను గప్పము గట్టినాఁడు. అతఁడు మహావిక్రముఁడు. ఇప్పుడు మహేంద్రవర్మ కుమారుడు యువమహారాజా నరసింహవర్మ యనేక దిగ్విజయములఁ గాంచుచు దక్షిణమునఁ జోళులను, పడమట గాంగువాడి రాష్ట్రమున దక్షిణగాంగులను, వనవాసి కదంబులను, వాతాపిచాళుక్యులను, ఉత్తరమున విష్ణుకుండినులను, విజృంభింపకుండఁ దమ రాజ్యపు టెల్లలను రక్షించుచు నిలచి నిలవక, సైన్యములతోఁ దిరుగుచుఁ దండ్రి మహేంద్రవర్మ మహారాజు కాంచీపురమున సుఖసంవిధానమున రాజ్యముసేయు ననువు నేసినాఁడు.

యువమహారాజు చాళుక్యవిష్ణువర్ధనుఁడు కృష్ణఁ దాటి, పల్లవ సామ్రాజ్యమునఁ బ్రవేశించి నిరవరోధవేగమున వరదలు పొంగినగతిఁ బ్రవహించి వచ్చుచున్నాఁడు. ఆ రాష్ట్రములకు సంగరచతుర దళాధిపతి బుద్ధవర్మను సామంత

పట్టాభిషేకము చేసినాడనిరి. వనవాసి కదంబులును, కంద నోలు చాళుక్య రాజప్రతినిధి పులకేశి పృథ్వీవల్లభ మహారాజు మూడవ కుమారుఁడు ఆదిత్యవర్మయును గలసి పల్లవరాజ్య ముపై నెత్తిరా, యువరాజు నరసింహవర్మ వారి నెదిరించు టకు వెడలియుండెను. ఆ సమయమునందే సిల్లాసిమగువలె సీ గుజ్జరరాజు తన రాజ్యమును సగము భాగ మాక్రమించుకొని విక్రమసింహాఖ్యాసము పరిశును వచ్చినాఁడు. పల్లవమహారాజు మహేంద్రవర్మ వృద్ధుఁడు. ఆమహారాజు సేనాపతులలో వ్యూహరచనా సమర్థుఁడై, విష్ణువర్ధను నెదుర్కొను పోఁడిమి గల వీరుఁడెవ్వఁడును లేఁడు.

మహేంద్రవర్మ గత్యంతరము లేక విష్ణువర్ధనుఁడు కాంచీపురముపై విరుచుకొని పడనున్నాఁడని, కుమారుఁడైన నరసింహవర్మకు వేగు పంపినాఁడు. పల్లవ నరసింహవర్మ యువ రాజు, దానడకత్తెరలోఁ బోక యైనట్లు గజిబిజి పడిపోయెను. ఈవైపు కదంబులను, ఆదిత్యవర్మ చాళుక్యునిఁ జయించకుండ విష్ణువర్ధనచాళుక్యు నెదిరించుటకుఁ బోయినచో వీరును వారును గూడఁ గాంచీపురముపై నొక్కసారిగ విరుచుకొని పడుట సంభ వించును. తానును తనసైన్యములును హతులై నాశనమంద వలసి వచ్చును. కావునఁ దనకుం గర్తవ్యము? కదంబులను, చాళుక్యులను నోడించుటయే. ఆ వెనుక విష్ణువర్ధనుని పని పట్టింపవచ్చును ఆ యాలోచనయే నరసింహవర్మ తండ్రికి వేగుఁ బంపినాఁడు. విష్ణువర్ధనుఁడు పుట్టుకు బుద్ధుల పొట్టివాఁ డనియుఁ జండ విక్రముఁడనియు నాతని ధాటిని నీసమయ

మున నెవ్వరు నావలేరనియుఁ గావున విష్ణువర్ధనుని సగౌరవముగఁ దండ్రిగా నాహ్వానించి కొంచెము పెద్దమొత్తమును సమరాజోపగ్రాహ్యముగ నర్పించుడనియు, సత్తముఁడైన యతిథి వచ్చినప్పుడు సేయఁదగు వినోదములన్నియుఁ జేయింపుడనియు; కుమారుఁడు నరసింహవర్మ తండ్రికి రహస్య సందేశ మంపెను.

కావున విష్ణువర్ధనుఁడు విక్రమసింహపురమునకు వచ్చినప్పటికి నగరపాలకులు, రాజప్రతినిధియైన సేనాపతియు, విష్ణువర్ధను నెదుర్కొని, సర్వోపచారము లతని కర్పించుచుఁ గోటను బ్రవేశింపఁ బెట్టిరి. మూఁడు దినములైన వెనుక పల్లవ ప్రధానియు రాజపురోహితుఁడును విష్ణువర్ధనునిఁ బల్లవ మహారాజు ప్రేమతో నాహ్వానించుచున్నట్లున్న లేఖను గొనివచ్చి, యాతని కర్పించిరి.

విష్ణువర్ధనున కేదియో అనుమాన ముదయించెను. చాళుక్యులకు నిత్య విరోధియైన పల్లవేంద్రుఁ డొక్కఁడు తన్నిట్లు సగౌరవముగ నాహ్వానించుటలో నంతరార్థ మేదియో యుండవలెనని యాతఁడనుకొనెను. ఇంతలో నాతని మనసున మెఱుపు మెఱసినట్లు పల్లవమహారాజు తన కంపిన యాహ్వానమున కర్థము గోచరించినది. తనయన్న పులకేశి చక్రవర్తి మూఁడవ కుమారుఁడు పదునారేండ్లవాఁ డయినను వీర విక్రముఁడు. ఆ బాలకునోడించి, పులకేశి కాంచీపురమును నోడించిన పరాభవమును దీర్చుకొనవలెనని పల్లవయువరాజు నరసింహవర్మ కందనోలుపై (కర్నూలు) దండెత్తినాఁడు. ఆదిత్యవర్మ మేన

మామలైన కదంబులను సహాయమడిగి సైన్యముల రప్పించుకొన్నాఁడు. చాళుక్యులను స్నేహితులుగ మహేంద్రవర్మ పరిగణించినచో, యీ రాజగు నరసింహవర్మను కుమారుఁడగు నాదిత్యవర్మపైఁ బంపుటేల? దీనికిఁ బ్రతి తాను కాంచీపురముపై దండెత్తుటమాని, పడమటకు చైత్రయాత్ర మరలించి తొందర తొందరగఁ బ్రయాణము సాగించుచుఁ బది దినములలోఁ గండనోలు ముట్టడించి, యుద్ధము సాగించుచున్న నరసింహ వర్మపైఁ బడుటయే! అనుకొనుట యేమి ఆతఁ డట్లొనరించినాఁడు.

నరసింహవర్మ చేయునదిలేక పరాజితుఁడనైతినని ఖడ్గమర్పించినాఁడు. విష్ణువర్ధనుఁ డన్నకుమారుఁ డాదిత్యవర్మను గలిసి, యాతని గాఢముగ కౌగిలించుకొని, నరసింహవర్మ ఖడ్గము నాతనికి బహూకరించెను.

విష్ణువర్ధనుఁడు తన ద్వితీయోపసేనాధిపతి ఇంద్రదత్తుని సైన్యాధిపతినిఁ జేసి, విక్రమసింహపురమునఁ (నేటి నెల్లూరు) గాపుంచినాఁడు. మూఁడువంతుల సైన్యమును విక్రమసింహపురముననే యుండ నేర్పాటుచేసినాఁడు. ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, ధనమణులు విష్ణువర్ధనున కర్పించి, నరసింహవర్మ కాంచీపురమునకుఁ దరలి పోయినాఁడు. విష్ణువర్ధనుఁ డాతని వెనుకనే చళుక్య రాష్ట్రముల నధిపతియొద్ద కప్పముగొని, పదునైదు దినములలో విక్రమ సింహపురము తిరిగివచ్చెను.

పల్లవులతోఁ దనకు విరోధము లేదనియు, వేఁగీరాష్ట్రమునకు దక్షిణమునఁ బల్లవులు నిరాటంకముగఁ బరిపాలించు

వచ్చునని యుఁదన యన్నగారు చాళుక్య చక్రవర్తి తన్నాంధ్ర చాళుక్య రాజ్యమును స్థాపింప నాశీర్వదించి పంపినాఁడనియు, దక్షిణకళింగము, వేంగీరాష్ట్రము, పోఁక రాష్ట్రము నీ మూఁడు రాష్ట్రములను గలిపి వేంగీపురము రాజధానిగఁ దన రాజ్యమును స్థాపింపఁ బోవుచుంటినని యు, విష్ణువర్ధనుఁడు పల్లవులకు సందేశమంపినాఁడు.

అష్టాదశ కిరణము

దానార్ణవుడు

ఉత్తరకళింగ రాజధానియైన కళింగనగరమున కళింగ యువరాజగు దానార్ణవుఁడంశుమతీ రాకుమారిని బిష్టపురమున నాబాలికకుఁ దెలియకుండఁగనే చూచిన విషయము నొక్కఁడు దన యభ్యంతరమందిరమునఁ గూర్చుండి యాలోచించుకొనుచుండెను. ఆమె జగదేకసుందరి. ఆమె సర్వకళాభిజ్ఞశారద. రాకాపూర్ణిమను గూడ నలుపు సేయఁగల కాంతి గలది. ఆమెను వివాహమాడ తాను గాఢముగ సంకల్పించుకొని యుండెను. తాను విన్నది, తాను జూచినదానిలో సహస్రాంశమైన లేదని పిష్టపురమున రాణివాసమందు బంధింపఁబడిన యాబాలికను జూచినప్పుడే యనుకొన్నాఁడు. విష్ణువర్ధనుడు వచ్చి పిష్టపురము ముట్టడించు గడబిడలో నాతఁడా దుర్గము నుండి తప్పించుకొని పారిపోయినాడు కళింగమునకు.

నిస్సుతుఁడైన మంచన భట్టారకునకుఁ గొమరులు లేరు. ఆ ప్రభువునకుఁ దరువాత సింహాసన మెక్కఁగల సన్నిహిత జ్ఞాతులును నెవ్వరు లేరు. ఒక్కగానొక్క కొమరిత మాత్రమున్నది ఆమెను వివాహమాడిన వారి కారాజ్యము హస్తగతమగును. కావుననేకదా పల్లవయువరాజు నరసింహవర్మ యీ నాబాలికను నర్ధాంగినిఁ జేసికొన వాంఛించుచున్నాఁడు. అట్లు కుబ్జ విష్ణువర్ధన చాళుక్యుఁడుగూడ నిట్టి కాంక్షతోడనే తూర్పు తీరమునకు వచ్చియుండవచ్చును. లేనిచో, నంత పటాటోపముగఁ బిష్టపురమును బట్టినట్లును నంశుమతిని విడిపించినట్లును నాటకమాడు టేలకు! విష్ణువర్ధనుఁడు వేంగీపురముపై దాడి వెడలుచున్నాఁడని తానును [illegible] గదా తాను బ్రమత్తుఁడై యుండినాఁడు! అందువలననే కళింగసైన్యములును బ్రమత్తములై యుండినవి.

చోళులనుఁ జాళుక్యులను ననేకయుద్ధముల నోడించిన పల్లవయువరాజు నరసింహవర్మ తన కోడిపోయినాఁడని, పేరు వచ్చెనుగదా! అందువలన విష్ణుచాళుక్యునకు గర్వము మెండైనది. ఉత్తరదేశ చక్రవర్తి శిలాదిత్య హర్షవర్ధను నోడించఁగల మేటి పులకేశి పృథ్వీవల్లభునెదుట తన తండ్రి విలువలేని మాట నిజము కావచ్చును. ఈకుబ్జునకుఁ బ్రతాపము నెంపుడయేనా? అంశుమతీబాల వానినెట్లు వరించును? రాయబారములు నిష్ఫలములైన పిదప తానిట్లు బలవంతముగ నామె నెత్తుకొని వచ్చుటకే ప్రయత్నముచేయుచున్నవాఁడు. ఆ నాబాలను వివాహమాడినచోఁ గళింగ గాంగ సామ్రాజ్యము కృష్ణాతోయముల

నౌరసి కొనఁగలుగును. విష్ణుకుండిన రాజ్యము కళింగమునఁగలసి మహదాంధ్ర సామ్రాజ్యమగును

తాను కళింగసైన్యముఁ గట్టిపఱుపవలయును. ఇంకను శిక్షితసైన్యములఁ బెంచవలసియున్నది. గాంగుల ప్రతాప మెట్టిదో, చాళుక్యులు ఇప్పటికైనఁ జవి చూచును గాక!

ఈరీతిగ దానార్ణవుని హృదయమున నంశుమతీ కుమారి విశ్వరూపమైనది మున్ను శ్రీకృష్ణుఁడు రుక్మిణిఁ జేపట్టినట్లాతఁడు అంశుమతీబాలను గొనిరా నిశ్చయించెను.

భారతీయస్త్రీ దాను వివాహమాడిన భర్తను ప్రేమించి తీరును. బలవంతముగనైనను నంశుమతీ కుమారిని వివాహమాడఁగల్గినచోఁ దన యదృష్టము మిన్నుముట్టును.

ఒకనాఁడు దానార్ణవుఁడు తన యాంతరంగిక మిత్రుండగు కుంభమిత్రునిఁ బిలచి, "మిత్రమా నీవు అంశుమతీ రాకుమారినిఁ బిష్టపురమును జేసినపుడామె దగ్గర బంధుగురాలు నందనమున కామెకు మైత్రి తీసిపోవు మాధవీలతికాకుమారినిఁ జూచియుంటివిగదా! ఆమెనుగూర్చి నీవేమాలోచించుచుంటివి" వని ప్రశ్నఁజేసెను.

"నేను ఏమి ఆలోచించుచుంటిని! ప్రభువులయాజ్ఞ నెరవేర్చుటయే నా యాలోచన."

"అవును నీవు ప్రభుభక్తిపరాయణుఁడవు, అయిన నా బాలికను జూచితివిగదా యని యడుగుచున్నాను."

"మాటలిని ప్రభూ! మీరు అంశుమతీ రాకుమారి నాంధ్రసామ్రాజ్యరథను, దృష్టి మరల్చి గాక యామెను బ్రేమించి మీ దేవేరిఁ జేసికొనఁ దలంచినారుగదా!"

"పుణ్యమును బురుషార్థమును గూడ గలసివచ్చు నని కదా!"

"ఇచట మాధవీమాధవుల ప్రసక్తి యేమున్నది!"

"నీవు మాధవుఁడవు గావా యయ్యా!"

"నేను కుంభమిత్రుఁడను మాధవుఁడుగా నెట్లు కాగలను ప్రభూ!"

"ఓయి కుంభకర్ణబలుఁడా!"

"ఔను నేను కుంభకర్ణుఁడనే, పలువురిఁ గుంభకర్ణుల నాభుజముల నేసికొని సముద్రమును దాఁటవైచి రాఁగలను."

"అది కాదయ్యా మిత్రమా! మాధవుఁ డన్న వసంతుఁడని. అతని భార్య మాధవి."

"అటులనా మహాప్రభూ! అర్థమైనది. నేను మాధవిని వివాహమాడెదను గాక!"

"మేము నీకై యుద్దేశించిన యా బాలికను నీవు గొని రావలయును. ఆమె యొక్కతె వచ్చుట గౌరవభంగము. కావున నీ వంశుమతినిగూడ గొనిరావలయును. ఇందు నీకేమి యడ్డుగాగూడదు. అట్లు వచ్చిన వారిని హతమార్చుము. ఆ పొట్టిచాళుక్యుని పని నేఁ బట్టి చెదను. ఆ కుబ్జుఁడు వేఁగినగ

రము వీడి వచ్చునట్లు నేఁ జేసెదను. నీవు కాడిచెట్టునైన విరచి మొగము కడుగుకొను పరాక్రమవంతుఁడవు..."

"వెనుక భీముఁడట్లుచేసెడి వాఁడఁటకదా మహాప్రభూ"

"అవునయ్యా! నీ వట్టి భీమపరాక్రముఁడవు! దిట్టలగు వారిఁ బడిమండి బట్టుకొనిపొమ్ము. ఎటులఁ దరలించి తెత్తువో ఆ యిరువురి బాలలను. ఇది నా యాజ్ఞ"

"ప్రభూ! మీరు సముద్రమున నురుకుమన్న నురికెదను. ఆసముద్రమునుఁ ద్రాగివేయుమన్నను అట్ల చేసెదను. సాధారణదళపతి కొమరుని నన్ను మీరు చేరఁదీసి ప్రియమిత్రునిగఁ జేసికొన్నారు. మీపై నింతవఱకును నీగనైన వ్రాలనిచ్చితినా?"

"కావున నీవు మూడు ఆరైనను, ఆరు మూడైనను న బాలికలిరువురనుఁ గొని తేవలసినదే"

"ఇదిగో పోవుచున్నాను. మహాప్రభూ!"

ఏకోనవింశతి కిరణము

కొల్లేరు సరస్సు.

వేగీపురము నానుకొనియున్న మహాసరస్సునే కొల్లేరు కొలనునకు దిగువభాగమును "జలసీమ" యనియెదరు. ఆ సరస్సతి పురాతనము. భూమితోడనే పుట్టిన దందురు. వాల్మీకి తన రామాయణమున దండకారణ్యమును వర్ణించుచుఁ దూర్పుతీర ప్రాంతమున నున్న యీ విశాల జలాశయమును.

"తస్యారణ్యస్య మధ్యే సరోభూ జనమాయతం!
హంస, కారండవాకీర్ణం, చక్రవాకోప శోభితం॥"

అని వర్ణించియున్నాఁడు. ఈ కొల్లేరు సరస్సునకు దిగువ భాగమైన "జలసీమ"లో సస్యమును బంగారు పంటలు పండుచుండును. ఈ సీమనంతయుఁ బరిపాలించు సామంతుఁడు బృహత్పాలాయనుండైన పృధ్వీశవర్మ. పృధ్వీశవర్మకిరువురు కొమరులును నొక కొమరితయుఁ గలరు. ఆ కొమరిత మాధవీలతా కుమారి. పృధ్వీశవర్మ మూఁడవ మాధవవర్మ విష్ణుకుండిన మహారాజునకు మేనమామ మునిమనుమఁడును, సగుఁగు నెచ్చెలికాడును. పృధ్వీశవర్మ తండ్రి విజయవర్మ బృహత్పాలాయన ప్రభువు చాళుక్యప్రభు· కేశి సామ్రాట్ప్రభువు వేగీపురము పట్టుకొన్నప్పటి యుద్ధములో వీరగతి నందినాఁడు.

వేంగీరాజ్యము నిప్పుడు పాలించుచున్న మంచనభట్టారిక మహారాజు కన్నఁ బృధ్వీశవర్మ యయిదారేడుల పెద్ద. చాళుక్య విష్ణువర్ధనుఁడు వేంగీనగరము వచ్చినప్పటికిఁ గృష్ణా సముద్ర సంగమతీర సీమలోని సామంతుఁడొకఁడు దిరుగుబాటు నేఁగుటచే వాని నణచుటకుఁ బోయెను. మాధవీలతా కుమారి తిరిగి దిగువ "జలసీమ" నగరమైన "కలతీర్థ" (కలిదిండి) పట్టణమునకుఁ దనతండ్రి వచ్చినాఁడని తెలిసి తన కుటుంబముతోఁ గొన్ని దినములు గడుపనెంచి కలతీర్థ నగరమునకు బయనమయ్యెను.

స్నేహితురాలగు నంశుమతీకుమారిఁ గౌగలించుకొని ఆమెచే సరే యనిపించుకొని పరివారముతో బడవల నెక్కి కొల్లేటిపైఁ బ్రయాణము సాగించెను. ఆ సరస్సు నందచ్చట నేక ద్వీపములున్నవి. అందగ్నికులజులైన పల్లెవారు నివసించుచుఁ జేపలఁ బట్టి వేంగీనగరమున అమ్ముచుందురు. ఆ సరస్సున యానము సల్పఁ [illegible] వారే నడపుదురు. ఈ యగ్నికులజులు [illegible] పృధ్వీశవర్మ మాండలికుఁడు.

మాధవీలతా కుమారి యట్లు ప్రయాణముచేసి "జలగంటీశ్వరుఁడు" వెలసిన ద్వీపమునకుఁ జేరెను. ఈ మహాసరస్సు నంతయు సృష్టింపఁజేసిన దేవ్రపు దేవాలయమఁట, ఆయన దేవేరి "జలదుర్గ." ఆ దేవి దేవాలయము [illegible]నే యున్నది మాధవీలత యచటికి వచ్చినప్పటికిఁ జెల్లెలికెనురై యూహా

యున్న త్రినయనేశ్వరుఁడు భార్యాపుత్రకులతోనటకుఁజేరెను. మాధవీలత వదినగారికిని అన్నగారికిని పాదములకు నమస్కరించినది. వదినగారు బాలికను దన హృదయమున కద్దుకొన్నది. మేనల్లుఁడ్ర నిరువురను మేనగోడలిని నామె యెత్తుకొని ముద్దాడుచుండఁ బెద్ద మేనగోడలు జలదుర్గాంబిక "అత్తయ్యగారూ! వేంగీపురములోఁ బిన్నిగారు, అమ్మమ్మగారు, తాతయ్యగారును క్షేమముగ నున్నారా!" యని పలకరించెను.

మాధవీలత పకపక నవ్వుచు, "ఎంతజాణవమ్మా! ఈ యొప్పిద మెవరు నేర్పిరమ్మా నీకు!"

క॥ తీయని మాటల నాడుట
సోయగ మిసుమంతయేనిఁ జొప్పెసుగమియున్
బాయని తేనియ తీవియ
నేయువుఁ జోద్యములనెల్లు నేర్పితి సెప్పుమా!

అని యాశువుగఁ బాడినది అప్పుడా యెనిమిదేండ్ల బాలికయు నత్తగారినిఁ జూచి కిలకిల నవ్వుచు "నేను మీ కోడలనుగానా!" అని యెదురు ప్రశ్న వేసెను. అందఱును పకపక నవ్విరి.

దేవాలయమునఁ బూజలైన వెనుక యందఱును గలసి "కలిదిండి" పట్టణమునకుఁబోయి చేరిరి. ఆ పట్టణము చుట్టును తోటలే. పండ్లతోటలు, కాయగూరల తోటలు, పూవుల తోటలును.

మాధవీలత యిరువురఁ బరిచారికల వెంటఁ దీసికొని
నగరము చుట్టునున్న తోటలఁ దిరుగుటకె పోయి యచ్చట
పడును. ప్రతి సాయంతనమునను నొకటి రెండు తోటలలోనికిఁ
బోవును.

ఒకనాఁడాతోటలో నా ఫాల్గుణమాసపు మలయమా
రుత మనుభవించుచు సాయంకాలమందు చెలులతో మాధవీ
లత యొకమామిడిచెట్టుక్రిందఁ గూర్చుండి యుండెను. ఏలనో
యామెకుఁ జటుక్కున మనోనేత్రములకొక విగ్రహము
ప్రత్యక్షమయ్యెను. పిష్టపురమునందుఁ గనఁజెలి మూర్ఛవనము
లుపచారము లొనరించి యొడలు తెలియక పడిపోయియున్నను
తాను వేగిరపాటుతో భయముతో సిగ్గంచియు విడచి విష్ణువర్ధన
ప్రభువుకడకుఁ బరుగిడపోయినది. తాను తన భర్తృదారిక
సిరిని భయము నిండిన మాటలతో నామహారాజునకుఁ జెప్పిన
పుడాతని పీఠముదాపున నిలఁబడి సమున్నతాంగుఁడై, గంభీర
వదన తేజస్వియై, కనదిక్కు దయార్ద్ర దృష్టిసలిపి, త్రస్న
కలీసయగు బాలిక యని గ్రహించి చూపులు క్రిందికి వాల్చి
వేసిన యొకపురుషమూర్తి యీనాఁడు తన మనోగగనమునఁ
దళుక్కుమని మెఱసినాఁడు. ఆ సంభ్రమస్థితిలో వారువారని
తనకు నెట్టిజ్ఞానము లేకపోయినను నేలనో యాపురుషపుం
గవు విగ్రహము స్పష్టముగఁ జిత్రింపఁబడినది. ఆతని గూర్చి
యాలోచించుటకే యా బాలిక సిగ్గుపడినది. అట్లాలోచించుట
తన చెలి గ్రహించునేమో యని ఆమె చకితయగుచుండెడిది.
తన రాజకుమారికిఁ బరిచర్యలు సేకూర్చుటలో నిమగ్నమైన

యా బాలిక హృదయమునుండి యా పురుషవిగ్రహము గుప్తమైపోయినది. నేడా పూరుషుఁడు మఱలఁ దోఁతెంచుటకుఁ గారణమేమి?

ఆమె కన్నులర్ధనిమీలితములైనవి, మెల్లగఁ బూర్ణనిమీలితములైనవి. ఏలనో కన్నులు పూర్తిగఁ దెరచుటయు నా బాలిక మెదుట, లోనిమూర్తిఁ బైనను బ్రత్యక్షమగుట చూచి, పగటికలయనుకొనుచుఁ గలలు దిరుగుకన్నులతోడనే యామూర్తి నామె తిలకించుచుండెను. తన వెనుక కొలదియలికిడి యగుట గ్రహించి, తల వెనుద్రిప్పుట, పరిచారికలిరువురు నిలఁబడియుండుట నామె కనుగొన్నది. మఱల మోము త్రిప్పి యెదుటఁ జూడ నామూర్తి తీక్ష్ణముగఁ జూచుచు నిలిచి యుండుట గనపడియెను. ఆమె యాశ్చర్యమందుచు చటుక్కున నిలుచుండెను.

అప్పుడా యువకుఁడు చిఱునవ్వు నవ్వుచు "రాజకుమారీ! తమ కిప్పుడు ఇది శుద్ధాంతజనముల తోఁటయని అనుకొనలేదు. నన్ను క్షమియింపుఁడు' యందురు. ఈ పట్టణపుఁదోటలు బహుసుందరములనియు, ఫలపుష్పపూర్ణములనియు. కనుగొన నా కెంతయో ముచ్చటపుట్టి యిటుగా నీతోఁటలోనిక వచ్చితిని. నేను సెలవుతీసికొనెద" నని యా యువకుఁడు మనవిచేసినాఁడు.

"చేయరానిపనిఁ జేసి క్షమార్పణవేఁడుట పశ్చిమదేశములవారి యాచారము కాఁబోలు" నని మాధవీలత కొంచెము చురుకుగనే పైకన్నది.

ఆ యువకుఁడు కలఁత నొందని మోముతోఁ జిరునవ్వు నవ్వుచు, "మేము చేయరానిపనులఁ జేసెడివారమని యేకవి గ్రంథమువ్రాసినాఁడు? అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

"క్షమించఁదగినవారెవరో తెలిసికొనక క్షమించు టెట్లు?" అని మాధవీలత తలవంచుకొనియే పలికినది.

"మా జనకులు పట్టవర్ధన కాలకంపన ప్రభువులు. శ్రీ విష్ణువర్ధన మహారాజాధిరాజులకు సర్వసేనాధిపతులు. నేనా మహాప్రభువు ఉపసేనాధిపతులలో నొకఁడను."

"ఓహో యెంత చరిత్రయున్నది? తోటలఁ దిరుగుటను గూర్చి యేవల నాలోచింతము: చాళుక్య సేనాపతులకుఁ దన మహాప్రభువును యుద్ధమున వదలి తోటలు, పేటలు, బాటలును జూచుట యలవాటు కాఁబోలు!"

"అంతియు కాదు, ఆ తోటలలో నీటుకత్తెలగు రాకొమరితల దర్శించుట, బాటలలోఁ జేటికలఁగూడిన తేటనీట విచ్చిన, తామరపూవు మోముగల భామల దర్శించుటయు నా సేనాపతుల కలవాటు."

"మాటలతోఁ గోటలను గోడలును దాటు పోటు మానుజులు గూడ నుందురన్న మాట. ఈ మాటలకేమి గాని, ప్రభూ! క్షమింపుడు. ఆడవారికి సహజమగు త్రపయైన లేక మాటలాడుచుంటిని."

ఆ బాల చటుక్కునఁదిరిగి చిరునవ్వున పరిచారికలతో నానందె చీకటులలో విసవిస నడచి మాయమైపోయినది.

వింశతి కిరణము

మ ల్లి కా ర్జు న ు డు.

శ్రీ చాళుక్య విష్ణువర్ధనుఁడు తన ద్వితీయోప సేనాధిపతియైన ఇంద్రభట్టారకుని విక్రమసింహపురమున సామంతపట్టాభిషిక్తుఁ జేసి, యుద్ధసన్నద్ధుఁడై పల్లవులఁ గనిపెట్టియుండుమని యానతిచ్చి, తన సైన్యమున నెక్కువభాగము నాతని పాలనమున నుంచి యుత్తరాభిముఖుఁడయ్యెను.

గిరి దుర్గ - విష్ణువర్ధని (శ్రీ పర్వత రాష్ట్రము) సామంతుఁడైన బుద్ధవర్మ, విష్ణువర్ధనుని భగవంతునిగ వెంటఁబడి పూజించుచు ఆతనిఁ సాదరముగ దన రాజధానికిఁ జేర్చికొనెను. తన మహాప్రభు వుత్తరాభిముఖుఁడై వచ్చుచున్నాఁడని తెలియఁగనే యెదురుగఁ బోయి, విజయవిష్ణువర్ధనుని సర్వసార్వభౌమ లాంఛనములతోఁ దన రాజధానీ నగరమునఁ గావ్యాసించెను.

“మహాప్రభూ! తాము సకలలోక త్రివిక్రములు. తమ యానతిచొప్పున సిగ్గరాష్ట్రికులు, సీసీకులు శత్రుకంటక శూన్యము చేసి మేఘములు లేని రాత్రివలె నొనర్చితిని. షోడశకళాపూర్ణచంద్రులై పాండవవంశ కులతిలకులగు తామీ విశాలాంధ్ర మహారాజ్యమునకు సామ్రాజ్యపట్టాభిషేకము నొసరించుకొనవలసియున్న” దని మనవిచేసినాఁడు.

కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని మోము కాంతివంతమై వెలిఁగి పోయినది.

"బుద్ధవర్మప్రభూ! విక్రమసింహపురమున నిండ్రదత్త ప్రభుఁడు నివే మాటల ననినాఁడు. అన్నగారీయా రాజ్యములు దిగ్విజయము మాత్రము కొఱకు జయించినారు. వారి యానతి ననుసరించి మేమిచ్చట సామ్రాజ్యము స్థాపించెద మనుమాట నిశ్చయము."

"మహాప్రభూ! అనుగ్రహింపఁబడితిని."

"మన విజయము లన్నిఁటికిని సకలాంధ్రసామ్రాజ్యమును బరిపాలించు శ్రీశైల మల్లికార్జునదేవ పరప్రసాదమే కదా మూలకారణము!"

"చిత్తము మహాప్రభూ!"

"భ్రమరాంబికాస్వామియు మల్లికార్జునదేవునకు మనము సర్వపూజలు నొనరింపవలెను. అయితే పరమశివునకు మల్లికార్జున నామ మెట్లు వచ్చినదో!"

"అది యిచ్చట చరిత్రప్రసిద్ధము మహాప్రభూ! మహాకోసల ప్రభువులైన సోమవంశీయులు తమ అన్నయ్యగారు పృథ్వీవల్లభసార్వభౌములకుఁ గప్పము గట్టిరిగదా!"

"అవును"

"ఆకవ్యము గట్టినది సోమవంశ చంద్రగుప్తుని కొమరుఁడైన హర్షగుప్త మహారాజు. చంద్రగుప్త మహారాజు కొమరిత చంద్రావతి ఆదేవి పుట్టిననాటనుండియు మహాశివుని భక్తురాలై, యోగినీవేషము ధరించి, సర్వకాలములయందు శివపంచాక్షరి జపించుకొనుచు లౌకికప్రపంచము మఱచి యుండెడిదఁట"

"అంత యనన్యభక్తి యుండవలెను. అప్పుడే జన్మము తరించును."

"ఆ చంద్రావతికి సర్వకాలములయందును శ్రీశైల దేవుఁడైన యర్జునేశ్వరస్వామి ప్రత్యక్ష మగుచుండెడివాఁడఁట. చంద్రగుప్త మహారాజు ఆంధ్రసార్వభౌముఁడైన శ్రీవిక్రమాశ్రయ గోవిందవర్మ విష్ణుకుండిన మహారాజునకుఁ దన కొమరిత నిత్యము నర్జునేశ్వరు నర్చించుట కనుమతిని వేఁడుచు రాయబార మంపెనఁట."

"అవును! పవిత్రశ్రీశైలక్షేత్రము వారి రాజ్యముననే కదా యుండినది!"

"చంద్రావతి తగుపరివారముతో శ్రీశైలక్షేత్రము చేరినదఁట. ఆమె చంద్రావతి! సోమవంశజ! చంద్రగుప్తునితనయ. ఆమె వెన్నెలయే రూపొందిన మల్లికాకుసుమములను మాలలుగ రచించి జంద్రచూడుని జటామకుటముపై నలంకరింప సంకల్పచిత్తయైనదఁట."

"ఓహో! ఏమి విచిత్ర చంద్రికాభావము!"

"మహాప్రభూ! శ్రీశైలగిరిపై మల్లికా నికుంజములు పెంచినారు పరిచారికలు. బొడ్డుమల్లెలు, జంటమల్లెలు, సదా మల్లెలు, గుత్తులు గుత్తులై రాశులు రాశులై యాకొండను రజతాద్రి తుల్యముగఁ జేసినవఁట".

"ఇదియెంతయు మహాపవిత్రమైన గాథయే".

"చంద్రావలీ దేవి భక్తికిఁ బరమశివుఁడు కరుణించి యామెకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి, "ప్రియమైన చంద్రావలీకుమారీ! గోవిందవర్మ విష్ణుకుండిన మహారాజునకు నాయంశమునఁ జిరంజీవి మాధవవర్మ యువరాజు జనించినాఁడు, అతని నీ వుద్వాహమయ్యెదవు గాక! ఇచ్చటినుండి వాటి యరుణేశ్వరునిగా గాక మల్లికార్జునునిగాఁ బ్రసిద్ధిగాంతునని" యనుగ్రహించి యంతర్ధానమయ్యెనఁట. విష్ణుకుండిన మంచనభట్టారకుని తల్లియే యాచంద్రావలీ దేవి".

"ధన్యుఁడను. ఈ గాథయే సర్వపాపహరణము. మనము తప్పక శ్రీమల్లికార్జున దేవు దర్శనము నెంతేని తొందరగఁ జేసికోవలెను."

శ్రీశైలపుణ్యక్షేత్రము శిఖరము దర్శించినంతనే యెట్టి పాపాత్ములైనను బుణ్యమూర్తులై తేజోవిలసితు లగుదురట. ఎంత దివ్యక్షేత్రమిది అని యాత్మచాళుక్యుఁడు మనస్సున నా శ్రీశైలపుణ్యపర్వతమునకే జోహారు లర్పించుచున్నాఁడు.

చాళుక్యులు మొదటనుండియు శివభక్తిపూరితులు వారు పరమమాహేశ్వరులే యగుదురుగాక. అదియు అతనిఁ బులకితునిఁ జేసినది.

“ హా !
నాగభూష ! నందివాహ !
నిన్నుఁ దెలియ, నిన్నుఁ గొలువ
నన్నుఁ బోటి వారలేడ
నాగశయన మిత్ర ! దేవ !
వేగ రావ ! నన్నుఁ బ్రోవ !
నాగభూష ! నందివాహన ! ”

అని యాప్రభువు మధురదీప్తకంఠమెత్తి పాడుకొనినాఁడు.

కుబ్జవిష్ణువర్ధనమహారాజు శ్రీశైల మల్లికార్జునదేవుని దర్శించి వైభవోపేతముగఁ బూజలొనరించినాఁడు. ఆ సమయమున బుద్ధవర్మమండలేశ్వరుఁడు తన మహాప్రభువు క్షేమమునకై మహాదానము లెన్నిఁటినో చేసినాఁడు.

ఏకవింశతి కిరణము

ఉద్దీపన విభావము

జయనంది తాను మూషపీల తాళమాలిని వరించినట్లును, తనమె తల్లిదండ్రులు నా రాణిమాలియు తమ సంబంధమున కత్యంతహర్షితులై యామోదించిరనియుఁ దండ్రికి రహస్యలే ఖను పంపినాఁడు. అమృతమైన వర్షముల వృష్టియైన కాల సంపన్న ప్రభువు తన కీసంబంధ మత్యానందము నాప్తతరమ నియు, నేను మహారాజు విష్ణువర్ధను నామోద మస్యవసరి మనియుఁ దాను మహారాజు ననుమతిని వేఁడుచు నుత్తరము నంపుచుంటిననియు, రామరునికి వార్త పంపినాడు.

పట్టవర్ధనరాజ పురోహితుఁడు లేఖంగాని వేంగీపు ముననే వచ్చినాఁడు. అతఁడు వచ్చిన మూఁడుదినములకు విష్ణువర్ధనమహారాజు స్వహస్త్యముగ వేంగీపురమును జేరినాఁడు

తన ప్రాణహితుండగు. జయనంది బృహత్పాలాయన రాజకన్యకను వివాహమాడుట తనకు నత్యానందము నను కార్య విషయమని, విష్ణువర్ధనునకు జయనందిని తనసమ్ముఖమున కు రావించుకొని యాతని నాశీర్వదించెను

జయ:—మహాప్రభూ! తాము బృహత్పాలాయన రాజకన్యకను జూచియున్నారు.

విష్ణు:- అవును, పిష్టపురమున నామెను జూచితిని గదా! ఆమె పేరు, మాధవీలతాకుసుమాంగి కాదా!

జయు:- ఉత్తమము.

విష్ణు:- మిత్రమా! నీ వెంతయు అదృష్టశాలివి. ఆబాలిక గుణరూపసమున్నత. ఆమెకు విష్ణుకుండిన రాజ్యమా ... మునిన నెంతభక్తి!

జయు:- మా వసిష్ఠదేవులను 'కలత్రీ' నగరమునకు వారు మహావ ... లించిన వెంటనే పంపుమని నాయనగారు ... నంపినారు.

విష్ణు:- వివాహమునకై నీ హృదయమంత తొందరపాటు పడు చున్నదేమి?

... ముఖ ... చిక ...

... నను.

జయు:- మహాప్రభూ! త్రికూటేశ్వరస్వామి, ... ధ్వం ... యైన తెకువాల ఉమామహేశ్వరుడ ... కింకను బర్వత రాజకన్య దర్శన ... లేదు ...

విష్ణు:- ఏమయ్యా! జయనందా! నీకు మతిభ్రమణము కలిగినదా! ఏమి మాట్లాడుచుంటివి.

జయు:- మహాప్రభూ! నేను విజయవాటికయందు వివ్వ ... లీవేవో స్మృతికి వచ్చినవి.

విష్ణు:- జయనందియందు ... నకు మాధవీలత ...

నట్లున్నది. నేను వసంతోత్సవము జరిపించెదనుగాక!

జయ:- తాము చాళుక్య కులదీపకులు.

విష్ణు:- మా వంశ?

జయ:- చాళుక్యవంశము, చంద్రవంశము.

విష్ణు:- మంచిది!

జయ:- ఆచంద్రవంశమునకు బాలచంద్రులు మీరు.

విష్ణు:- నాచుట్టును చంద్రిక లేకయున్నా!

జయ:- మహాప్రభూ! ఆ చంద్రికాదేవికై లోకమెల్లను నెదురు చూచుచున్నది.

విష్ణు:- నేను అమావాస్యచంద్రుడను.

జయ:- పాపము శమించుగాక! మహాప్రభూ! తాము పూర్ణచంద్రులు రాకాచంద్రులగుటకై అంశుమాత్రము లోపించినది.

విష్ణు:- ఆ యంశువును శివుని జటాజూటమునుండి కొనివచ్చెదను.

జయ:- విరాడ్విష్ణువులము కైలాసమునకైన పోగలము.

జయనంది ఆ యుద్ధమనస్కుని సెలవుగొని వెడలిపోయెను. విష్ణువర్ధనుడా సంభాషణమునే తలపోయుచు తన జన్మము రాకాపూర్ణిమగ నెట్లు మారునని యనుకొన్నాడు. ఇంద్రావతీదేవి గాథ యెంత పవిత్రమైనది. విజయవాటిక యింద్రకీలమున తపమాచరించిన యర్జునునకు ప్రత్యక్షమైన

పరమేశ్వరుడు ' అర్కకేశ్వరు 'డైనాడు. చంద్రావతీదేవి [redacted]
పుష్పములం బూజించిన యాత్రికేశ్వరుడు మల్లికా[redacted]
డైనాడు. భగవంతుండెంత భక్తవత్సలుడు.

ఆలోచనాధీనుడై విష్ణువర్ధనుడు తనభవనోద్యాన వాటికం బ్రవేశించినాడు, ఒంటరిగా నుద్యానవనమునం జంచరించుచు నానాయంకాలము విరియం బూచిన మల్లెపొదలను జూచి మొక్కకనిట్టూర్పు విడిచినాడు. చంద్రకిరణములు భూమిని వ్రాలి, మల్లికాకుసుమము లైనవట! కవులెంత మతిలేని వారో యనుకొనినాడు. ఒక బాహ్యసుందరి నలేదు కోసి, కన్నుల [illegible] మూతలునడ నాఘ్రాణించుచుండెను.

వెనువెనుక నెవరో వచ్చినట్లు పదముల చప్పుడు కాగా, నాతడు వెనుతిరిగి చూచినాడు. శివపురమున తాను జూచిన బాలిక యెదుట నిలిచియున్నది.

" మీరా!! "

" నీవా!! "

"చాళుక్యమహారాజు వచ్చెను, నాన [illegible] తెప్పక దర్శన మీయరాదో [illegible] నేనిచ్చుటకు వచ్చితిని"

"అ [illegible] సంభవము!"

"తమకు [illegible] టున్న [illegible] మని గ్రహించితిని"

'అవును, నాకీపనె ' రాజసేవ [illegible] సంభవ

మగును!'

"ప్రభూ! పూవులు పూయని ప్రదేశము లోకమున నుండునా!"

"ఆఁ! మరుభూములు. నా బ్రతుకొక మరుభూమియే."

"అట్లనకుడు ప్రభూ! అంతర్విచారశోకోన్ముఖులైన వారొక్కొకప్పు డిట్టి విషాదభావములు గ్రమ్ముకొనుచుందురు"

"రాజకుమారీ! మీ మహారాజకుమారి సేవను వదలి యిచ్చటి కెట్లు రాఁగలిగితివి?

"ప్రభూ! మహారాజకుమారి నాకత్యంత ప్రియురాలు. నా హృదయములు నాత్మలు నొక్కటే."

"దుఃఖభూయిష్టమైన యీ లోకమునం దిట్టి యుత్తమస్నేహములే యానందము నిచ్చునవి. మనుష్యుఁడు స్నేహమును వాంఛించును. అందుకై పరితపించును."

"తమ తల్లిదండ్రు లెవరు"?

"నాకుఁ దల్లిదండ్రులు లేరు. అన్నగారొకరున్నారు. వారు వారి పనులలో నిమగ్నులై యుందురు. నేను దేశమ్మ... యిట్లు తిరుగుచుందును"

"అదేమది ప్రభూ! విష్ణువర్ధన మహారాజులు ప్రేమాస్పదులని చెప్పుకొందురే!"

"అది నా కేయిలాభము! వారు నాకెంత మాశ్రయ మిచ్చిరి. వారితో వచ్చుట వలన, నామూ వేదన తీరునట్లు దేశము తిరుగుట కనువైనది"

సర్వసౌందర్యములును రూపొందిన యా బాలి కామణి చంద్రకాంతులు ప్రసరించి, యామె నొక దివ్య భామిని యనిపించినవి. ఆమె పెదవుల క్రీడాభరిత మందహాసములు విరిసినవి. ఆమె దోసిటను మల్లికాకుసుమములు కోసికొని విష్ణువర్ధనుని కడకు వచ్చి "ప్రభూ! తామును మల్లికాకుసుమములే కోసికొన్నారు. ఈప్రేమతత్త్వములన్నియు గ్రహింపుడు. అప్పుడే మీకీ పువ్వుల రహస్యము వ్యక్తమయి కాగలద"ని తలవాల్చి పలికినది.

విష్ణువర్ధను డామెను చేతితో వారించి "రాజకుమారీ! నెవ్వు విశ్వసించిన రాజకుమారి వలెయుండవు. నేనెన్నడు నీకు శాస్త్రముగ తెలియదు. నేను ప్రేమించినాను. నాకిప్పుడు మీరు వరానిమిత్తదేలన్నవి. అయినను నాగుణమనముల వలన ఈభా వనివలె గన్పట్టుచున్నను. నీవు నన్ను బాలుగ నాదరించి సన్ని దేహముగ నాతో మాటలాడుచుంటివేమో" యని యాతడు విచారపు మాటలు పలికినాడు.

ద[redacted]శతి కిరణము

[redacted]. సంపలసము

విష్ణువర్ధనుని మాటలు శంభుమతికి మారి సుమంత
ను కలగ నందలేదు. ఆమె సునిశ్చలమనస్కురాలై
ఉండెను. మోమున చిరునగవింతేని చెదరిపోలేదు.

'ప్రభు' నేను బదులిడితిని. 'శైవమునకు బౌద్ధమునకు
నాలంబనములు గావు. సర్వలోకములు శ్రీ యుగాలపాలము. ఆ
నాటి మహాకుంచి పిష్టపురమున చూచినప్పుడే నా హృదయమునకు
అనుగ్రహ గౌతమిని దివ్యభావము స్ఫురించినది.

విష్ణువర్ధనుని ఆశ్చర్యము మేర లేదు. 'రాణి మాట
వృద్ధి బుద్ధినుల చూడుము. మీరు బ్రాహ్మణక్షత్రియులు
గదా! నన్నే నేను ఏమి వాండన్? హీనవంశజులు కూడ
సామంతులు కావచ్చును గదా! అదియును గాక! నేడు నా
యంతే సామంతుడను ప్రనిశుడను".

'ప్రభూ! సామంతత్వముగాని మహారాజాధికారముగాని
అంతఃకరణవృత్తికి ముద్రవేయబడునా? నిజమును గానరింప
జాలునది అంతస్సాక్ష్యము. నా పిష్టపురమున నే సత్యము
నా కిచ్చినది. నేనచ్చటనుండి నాతలిదండ్రులకడకు వచ్చిన
పిదప నే వారికిఁ ప్రభువులఁ గురించి విన్నవించితిని. వా

యనుమతి పొందితిని. మా కులగురువు నారసింహభట్టువా
రును నందు కనుమతించి నన్నాశీర్వదించినారు"

'ఎవరు రాకుమారీ! నీ తల్లిదండ్రులు? నేను దిగ్భ్రమ
నొందుచున్నాను'

"ప్రభూ! నేను మంచనభట్టారకమహారాజు తనయను,
నన్నంశుమతి యందురు."

'ఏమీ! మీరు మహారాజకుమారిక అంశుమతీ కుమా
రికలా!'

అతఁడు హర్షసమేవ ముక్కుమ్మడిఁ దిగలేక, వేగము న
మోము వెనకకుఁ ద్రిప్పి చూడకయే వెడలిపోయినాఁడు.
అంశుమతీకుమారి తెల్లఁబోయి, చిచ్చపడి యచటనే నిం
చుండిపోయెను.

అప్పుడు మాధవీలత పకపక నవ్వుచు నామె కడకు
వచ్చి "దొంగా! యెంతపని చేసితివమ్మా! నా సుముంగియని
చెప్పక నీహృదయచోరుని గలియుటకు [illegible]
టకు వచ్చితివా?"

'నేను పాగవనితనెట్లు మాధవీ? మన పరిచారికలతో
నిచ్చటకు పోవుచుంటినని చెప్పియే వచ్చితిని."

'అవును'

'నీతో [illegible]చ్చి వచ్చుటకు నీవు కనఁబడవైతివి. నేను
వారి నిచ్చటఁ గాసికొనఁగలనని నమ్మకమున్నది, కలసి

కొంటివి.

"ఆయన యెవ్వడో తెలియునా నీకు?"

"ఎవ్వరైననేమి! ఉత్తమచిత్రకుడు"

ఆ బాలిక లిరువురు నంతఃపురము లోనికి వెడలిపోయిరి.

'ఇది యిది' యని తెలియరాని యూలోచన లెన్నియో యూ ఉత్పాదించి యూపత్రి భువును గలవెట్టుకొనెను.

తానెవ్వరో యా బాలిక యెఱుగదు! సింహళరాజ కుమారి జగదేకసుందరి యని విని, తనయొక్క వివాహము నిశ్చయమైనట్టు తనలో కోరినాను. కాని తన విషయమును ... వేషముంచినవాడని యెఱుగదు!

ప్రేమించిన వివాహమును తానెట్లు కోరగలదు? కాని యీ కొలది కాలములో నిసుమంతయు వసత్వము ... కన్నె సందిగ్ధచిత్తురాలు.

స్వచ్ఛజీవనయగు విజనప్రదేశపుష్పము నొకదాని సేకరించ గలిగితినని కొంత యానందపులకితుడైన మాట నిజము. కాని యీపుష్పము ... ద్యానమున ఉత్పత్తించిన దేకా?

అంతిమ మాధవవర్మ మంచనభట్టారక మహారాజునకు పోయి, మహారాజును దర్శించి వారితో నంశుమతీకుమారి ... సన్నద్ధనుగ ప్రేమించుచున్నదనియు రాజకీయ సామాన్య

సాహసించెడను కొనిగొని ఆయనను ప్రేమించినదనియు, నా కృత్రిమపు పిష్టపర్ణ చాళుక్యుఁడును సుముఖుఁడై యున్నట్లు భావించ వచ్చునని యు, నాకెట్లును [illegible] నాము ఖుని కొమరితను తెలిసియు [illegible] నుంచెను [illegible] నాయంతటను తాను [illegible] మహా [illegible] ముంపుమతి [illegible] యును [illegible]ను.

మహారాణి నానందమున [illegible] పోయెను. [illegible] మహారాణి [illegible] దేవి [illegible] "దేవీ! [illegible] స్వధాధ [illegible] గారిని [illegible] ముగ [illegible] మహా [illegible] వినుము [illegible]ను.

"మహాప్రభూ! పిష్టపర్ణ [illegible] సుముఖు డేనా!"

"సుముఖుఁడైనట్లు [illegible] మాఘమిల్లుతి [illegible] న్నది."

మహారాణి యంత పురిష్కృతి బరిచారికలకు సంతోషముగా [illegible]ములు బర్పించినది. మంచెన భట్టునకు మహాప్రభువు ఉదయమున సకలాభరణములయందును సగ్బహు [illegible] జరిపింపుమని లేన దూరాంతరంగికుఁడగు గంగునకు నాజ్ఞయిచ్చెను. ఆ రాత్రి మువరికిని నిదుర పట్టలేదు.

మరునాడు సాయంకాలము బంగారు సీకెండలు తోట

[illegible]లో దొంగ మాటాడుచు పరుగులిడుచున్నవి. ఆకసమున సిందూరరంగు [illegible] మల ముకొనుచున్నది. సాయంకాలము సకలవర్ణములకు నిలయము. సంధ్యాసమీరుని తాండవ [illegible] సన్నము [illegible]ము. సంధ్యాకాలముల దివ్యాలోకములు [illegible]లోకమునకు [illegible] బాలలు విప్పన్నముగునట్లు.

[illegible] మొల్లలెక్కడనో! [illegible] కార్యము, [illegible] పోయినదనో! [illegible] కేయూర[illegible]తము [illegible] [illegible]! కాని, సాయంకాలము నలవదనుకొనినను [illegible] తోటలోనికే పోయి [illegible]. ఆ మల్లికానికుంజముల [illegible] మల్లియలలో మహాత్మ్య [illegible] యున్న [illegible] నాలేదు [illegible]. అంసుమతిదేవి [illegible] మల్లియా! [illegible]!

[illegible] దాటి, [illegible]ము దాటి, [illegible]ము [illegible]ము దాటి, కొళాకాసులు దాటి గుబురుగల [illegible] గున్నమామిడి తోటలోనికి పోవ విష్ణువగు [illegible] సంచరించుచున్న [illegible] నామామిడితోటలోనుండి అంసుమతి రాకమానియు మాఘ[illegible]తియు సాయానకేమగనాకు. ఆబాలిక లిద్దరును విష్ణుదామునికి నమస్కరించినారు. ఆ వృద్ధుడు [illegible] బ్రతి[illegible]స్కారమిచ్చినాడు. ఇంతలో నాతోటలోనుండి కుంభ[illegible] వు గద [illegible] భయంకరుడైన యొక మానిసియు నాతనితో [illegible] [illegible]లు ముష్కరులును పరుగునవచ్చి [illegible]రను జుట్టు[illegible] పవరి గకము

త్రయోవింశతి కిరణము

శంఖారావము

విష్ణువర్ధనుడు సింహముఖునివలె మారిపోయినాడు. అతడు నిరాయుధుడు. మొలనున్న కత్తి నాల్గు పిడిగల [illegible] చెప్ప [illegible] నాయుధము ప్రయోగించుటకు లేదు. [illegible] [illegible] నాయుధ [illegible] [illegible]. విష్ణువర్ధనుడు [illegible] [illegible] [illegible] నుడు "ఎవరు మీరు? [illegible] [illegible] ద్యానమున [illegible] వచ్చినారు?" అని [illegible] [illegible], ధానవుంటి వాక్కులు ప్రయోగించినాడు. అప్పుడు [illegible] [illegible] గున్నదో అంత భయంకర [illegible] సంగతములు.

"ఓవా! [illegible] విష్ణువర్ధనుడవా? మా మహారాజు దానార్ణవ విరోధివా! అవునురా! నేనే మా [illegible] [illegible] ఆమెను భగవంతుడు నాకోసము సృష్టించెనని [illegible] [illegible] ఇచ్చినాడు." అని [illegible] పాదవు కొండ పడియున్న దానార్ణవుని [illegible] సింధమిత్రుడు పలికినాడు.

"ఒరి గాడిదున్నపోతా!" విష్ణువర్ధనుని మాటలు వినగా [illegible] జ్వలించినది.

సిం: "నేను దున్నపోతును కాదే! నేను సింధమిత్రుడను. [illegible] [illegible] అని [illegible] ప్రభువు పలికినవే! ఈ

మాటకు నిన్ను నా యెడమచేతితోఁ బురుగును నలిపినట్లు నలిపెదను"

వారింకను చుట్టుముట్టిరి. కుంభమిత్రుఁడు చెట్టువలె నున్న తన గదనెత్తి విష్ణువర్ధనునిపై నురికెను.

"మిమ్ము వారు పట్టుకొనినను గడబిడ పడకుఁడు" అని తల త్రిప్పుచుండగనే విష్ణువర్ధనుఁడా బాలికలకుఁ జెప్పి మొలనున్న ఛురికను దీసి, ఆ భయంకర నిశాచరునితోఁ బోరు సలుప నిలచినాఁడు.

అశ్వికులలో నలుగురు చుట్టుకొనవచ్చి విష్ణువర్ధనుని వెనుకనున్న యా బాలికల చేతులను బట్టుకొనినారు.

విష్ణువర్ధనుని కుంభమిత్రుఁడు గదతో ముక్కలు చేయుటకు దాని నెత్తిన క్షణముననే "ఛీ! రాక్షసుడా! నా ప్రభువు పైననే గద నెత్తుట" అని అంశుమతీకుమారి యాఁడుపులివలె నొక్క విదల్పునఁ దన్నదిమి పట్టిన చేతులు విదల్చుకొని, విష్ణువర్ధనుని ముందున కురికి, యా ప్రభువును వెనుకకు నెట్టివేసినది. కుంభమిత్రుఁడు కన్ను లింతలు చేసికొని, "ఆఁ నిన్ను బూవులలోఁ బెట్టి కొనిరమ్మని నా ప్రభువు సెలవిచ్చినాఁడు. ఒక్క క్షణమున్నచో నీవు తుత్తునియలై పోయియుందువు" అని యరచి యెత్తిన గద నట్లనే యుంచినాఁడు. ఆ క్షణకమాత్ర సమయములో విష్ణువర్ధనుఁడు ఛంగున కుంభమిత్రుని కంఠముకడ కురికి, తన ఛురికను

నాతని భుజమునఁ బడినదెబ్బను దింపివేసినాఁడు.

“ అమ్మో ” యని, చేతిగద జారిపోవ, నెత్తురుచేతితోఁ గుంభమిత్రుఁడు కుప్పకూలి బిట్టుకొని పోయినాఁడు. విష్ణువర్ధనుఁ డచట లేఁడు. కుంభమిత్రుని నడుమున గట్టిన మహాఖడ్గము విష్ణువర్ధనుఁడు లాగివేసి యెంతవేగమున మొందుకు వచ్చెనో, యంతవేగమున నాతనికి కుత్తుకనొత్తినాఁడు. అఖడ్గము విష్ణువర్ధను నంటి యున్నది. ఆమహాపిశాచుఁడు రెండుచేతుల నాఖడ్గమును మెఱుపు వేగమునఁ బ్రయోగించుచు ఎదిరి యంగసంరక్షకులఁ బట్టుకొని ముట్టుకొని, పఱవిడిపోవు ముష్కరులఁ జెండాడించెను.

అంతకొక్కక్షణము ముందుగనే మాధవులక నోటి కడలు గుఱ్ఱము నలుగురు ముష్కరు లెక్కికొని, పాఱిపోవ బండిరి. విష్ణువర్ధనుని వేగము నిరుపమానము. అంగసంరక్షకుని తల తెగిపడిపోయెను. తక్కిన ముగ్గురు నాయుధములు క్రిందఁ బడవైచి, పలాయనమంత్రము పఠింప నుద్యుక్తులైరి. కాని యొకని చేయి తెగిపడినది. రెండవవాఁడు రెండు తుండెములై పడిపోయినాఁడు.

ఆ ఖడ్గమును భుజమున ధరించి నుకుటమున చిందులువలె నాప్రభువు అతోటద్వారమును దాటి ప్రక్కతోటలలో పరుగిడుపోవు ముష్కరులను సమాపించినాఁడు. ఇప్పటికి విష్ణువర్ధను నిరువదిమంది విరోధులు ముట్టడించిరి.

పడిపోయిన యంగసమితి చివ్వున లేచి విష్ణువర్ధనమహా

రాజు విడిది చేసిన భవనము దిశకు బరుగెత్తెను. ఆమె కేకలు విని, జయనందియు, కొందరు అంగరక్షకులును కోటలోనికి పరుగిడివచ్చిరి. 'మహాప్రభూ!- దొంగలు నన్ను ఎత్తికొని పోయిరి' అని చెప్పుచునే అంశుమతి మూర్ఛపోయినది.

జయనంది అంగరక్షకులలొకని జూచి రాజనగరి కాప[illegible]ము సేయుడు బలచారికుల బిలువుమని చెప్పి శంఖ మూదు[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] యుంచెను అతడు [illegible] శంఖము [illegible] మన్నాడు.

'భోం, భోం, భోం' అని శంఖధ్వానము నలుదెసల నిండినది. అచ్చట కావలి యున్న అంగరక్షక సైనికులు జయనంది ననుసరించిరి. జయనంది వేగముగ నూరిమిడి కోటవైపునకు బరుగెత్తనారంభించెను. అతని వెనుక అంగరక్షక సైనికులు [illegible] ప్రవాహముగ బరుగిడి [illegible]చిరి.

శంఖధ్వానము లొక్కటి కొక్కటి యుప్పొంగించుకొని నల్గడలతోటలలో, దాని దానికావలి మహోద్యానముల కావల సు 'భోం భోం' అని వినబడం సాగినవి. ఎచ్చోటు జూచినను అంగరక్షక సైన్యములు నిండిపోయినవి

చతుర్వింశతి కిరణము

మంగళాచరణము.

మాధవీలతాకుమారి నెత్తుకొనిపోవు ముష్కరులు తాము నిర్దేశించుకొన్న స్థలము కడకు పరుగిడి పోవుచుండిరి. వారా రాజబాలిక కదలకుండ రజ్జువులు కట్టివేసిరి. నోట గుడ్డను క్రుక్కిరి.

సరిగ వారచ్చట చేరబోవునప్పటికి చాళుక్యాంగరక్షకగణములు వారిని చుట్టుముట్టిరి. వారు తమ ఆయుధములు పారవేసి, తలలు వాల్చి నిలిచిపోయిరి. మాధవీలతాకుమారి కట్లనొక్క వృద్ధసేనాపతి విప్పి, నోట గుడ్డలాగివేసినాడు.

విఘ్నవర్ధన ప్రభువు బలమెట్టిదియో కాని కుంభమిత్రుని మహాఖడ్గమును తూలికవలె త్రిప్పుచు, ఏటుకొక ముష్కరుని తీతకొక రాక్షసుని ఆవీరాధివీరుడు హతమార్చుచుండెను.

కుంభమిత్రుడు ఎడమచేత విఘ్నవర్ధనుని ఛురికను కుడిభుజమునుండి లాగివేసి, రక్తము చిమ్మన ప్రవహింపుచుం దన్ను తడిపివేయుచున్నను లెక్కసేయక రోజుకొనుచు, నెడమచేత గదనుధరించి, విఘ్నవర్ధనుని కడకు బరువిడి వచ్చెను.

విఘ్నవర్ధనుని జుట్టిముట్టినవారు నలుగురైదుగురు హతమారినారు. ఆ ప్రభువునకు రెండుచోట్ల గాయములు తగినవి.

కుంభమిత్రుఁ డా ప్రభువుని వెనుక నుండి పొడిచేయు గద నెత్తినాఁడు. ఆ గండరగండుఁ డక్కడ లేనేలేఁడు. తనకున్న బల మంతయు నుపయోగించి ప్రక్కకు దుముకుచు ఒక మామిడిచెట్టు కొమ్మల కాపున దాఁగినాఁడు. ఆ చెట్టునకు వీపాన్చి రోజుచు నిర్ఘాంతపోయి నిల్చి తాను వినిన వార్తను తెలిసికొన్న సిద్ధముగనుం డెను. కుంభమిత్రుఁడు తన గదను గిరగిర నెడమచేతితో త్రిప్పుచు, పాముసాఁగుపల విఘ్నవర్ధనుని పైకుఱుకుచు, నొక్కొక్క అడుగున నా ప్రభువును సమీపించెను.

ఆ సమయమున సింహమువలె గర్జించుచు జయనంది పరుగున వచ్చినాఁడు. "ఎవఁడురా నా రాజును ఎదుర్కొన్నది" యని జయనంది అరచి వజ్రసమముగ కుంభమిత్రునిఁ దాకినాఁడు.

విఘ్నవర్ధనుని అంగరక్షకులు రామబాణవినిర్ముక్త బ్రహ్మాస్త్రములవలె వచ్చి ఆ ముష్కరులపైఁ దలపడినారు.

కుంభమిత్రుని తల ఎగిరి భూమిపైఁ బడినది.

జయనంది, నిప్పులపై పెట్టి మెఱుఁగుల నిడియున్న ఆ ఉత్తమ చాళుక్యాసి నిచ్చి మోకరిల్లి కన్నుల నీరుతిరుగ "మహా ప్రభూ! తమకెంతో యపాయమ్ము తెచ్చినాను. నా ప్రమత్తతయే! దీనికిఁ గారణ" మనుచుఁ దన యుత్తమాంగ మాప్రభువు పాదముల కాన్చినాఁడు.

విఘ్నవర్ధనుఁడు చిరునవ్వున జయనంది నెత్తి, తన హృదయమున కదుముకొన్నాఁడు. అతని హృదయమున యంశుమతి దివ్యదేవియై సాక్షాత్కరించినది.

ఇంతలో ఒక వైపునుండి మాళవీలతకుమారియు, మరి యొక వైపునుండి అంశుమతీకుమారియు, నచ్చటకుం బరువిడి వచ్చిరి.

★ ★ ★

పులకేశి మహాప్రభువునకడకు ఐహోళెతో విద్వాంసులైన నారసింహభట్టులవారు సకల పరివారముతో సమేతులై విష్ణుకుండిన మంచన భట్టారకుని వెంటఁ బెట్టుకొని సంతోషముతో వచ్చి చక్రవర్తి ప్రియానుజులైన శ్రీసత్యాశ్రయ విష్ణువర్ధన విష్ణువర్ధనమహారాజునకు దాక్షారామమునఁదిలపపరిణయము చేయుట సత్యమని చెప్పినారు. తన కత్యంతప్రియతమమగు నాయీవార్తను విని, పులకేశి పృథ్వీవల్లభుఁడు సింహాసనమునుండి దిగివచ్చి నారసింహభట్టు పాదములకు నమస్కరించి, యతని హస్తము గ్రహించి, తన యర్ధసింహాసనమున గూర్చుండఁ బెట్టుకొనెను.

నార:— మహారాజాధిరాజా! సకలభూమండలాఖండలా! మా మహారాజు తమ కోరిక ప్రకారము విష్ణువర్ధనమహారాజులకు వివాహము చేసిన వెనుక త్రైరాజ్యము స్వీకారముచేయునట విష్ణుకుండిన సింహాసనమునకు అంశుమతీదేవి సదా అధికారిణి. ఆమెకుఁ గాబోవు భర్తయైన విష్ణువర్ధన మహారాజు వేంగీ సింహాసనాసీనసమ్రాట్టుఁ డగును. తమ జామాతను మహామహాప్రభువు మూర్ధాభిషేకమునకు తాము శ్రీశైలమునకుఁ దయచేయఁబోవునట. తమ యాజ్ఞకు నేను నిరీక్షించుచున్నాను.

పులకేశిమహారాజు "మహాతపస్వీ! ఈ శుభవార్తకై యిన్ని సంవత్సరములనుండి యెదురు చూచుచుంటిమి. వివాహ

సామ్రాజ్యాభిషేకములకు మాప్రతినిధిగ మాపుత్రికలం బంపెను, మా మహారాణియు విచ్చేయుదురుగాక! మా యనుంగు తమ్ముని మనస్సు చూరగొనఁగల బాలిక యీ యీ శుభలోకముల లేదను సాటిలేదు. "అంశుమతీమహారాజకుమారి అమృతాంశుమతియే!"

వేంగీరాష్ట్రమున మహాకవనకులు యుగ యుగములు కథలు కావ్యములు రచింపఁ దగునంత వైభవముగ జరుగు చున్నవి.

శ్రీ సత్యాశ్రయ చాళుక్యకులాభరణ! మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర పరమభట్టారక! లాట, మాళవ, సౌరాష్ట్ర కళింగాది సకలభువన రాజన్యకిరీటాంచిత రత్నకాంతి నీరాజిత పాదపద్మ హా! పరమబ్రహ్మణ్య! సర్వసిద్ధి పులకేశి పృథ్వీవల్లభ చక్రవర్తి యనుంగుతమ్ముఁడు! శ్రీసత్యాశ్రయ! పరమబ్రహ్మణ్య! పరమ మాహేశ్వర! సర్వత్రివిక్రము, చాళుక్యకులాభరణ, విష్ణువర్ధన కుబ్జవిష్ణువర్ధన మహారాజునకును; జనాశ్రయ, పరమబ్రహ్మణ్య పరమభట్టారక, పరమభాగవత, శ్రీవిష్ణుకుండిన పంచమభట్టారక మహారాజాధిరాజు ఏకతనయ యంశుమతీదేవికిని, విష్ణుకుండికిని జరిగినంత మహావైభవముగ వివాహముజరిగెను.

ఆ శుభముహూర్తముననే శ్రీపట్టవర్ధనకులతిలక, కాలకంపన మహాసామంత ప్రభువు కొమరుండు జయనందిప్రభువునకును, కలవర్ధ మహాసామంత, గృహతాపాయన పృథ్వీశవర్మ ప్రభువు కొమరిత మాధవీలతాదేవికిని వేంగీపురముననె వైభముస వివాహము జరిగెను.

కాల :- విష్ణుకుండినమహారాజున కొక్కటియే సంతానము. ఈ బాలికను వివాహమాడినచో నల్లుఁడైన కళింగునకు ఆంధ్రసామ్రాజ్య మంతయు దత్తమగును గదా?

విష్ణు :- అయినచో రాకుమారి హస్తమును కళింగనగర మహారాజా జరిగించి యుండవచ్చునుగదా!

కాల :- ఈ రాకుమారి కళింగ యువరాజు చిత్రము చూచి తన కా యువకుఁడు తగిన వరుఁడు గాడని నిస్సంశయముగఁ దెలిపివైచెనఁట.

రాజవైద్యుః- అదే కారణము మహాప్రభూ! తన్ను వరించనని యెప్పుడు నిరాకరించెనో, కళింగ యువరాజప్పుడే యీ బాలికను దస్కరించి కొనిపోయి, బలాత్కరించి వివాహము చేసికొన నిశ్చయించి, యీ దౌర్జన్యమున కొడిగట్టినాఁడు.

విష్ణుః- కాలకంపన ప్రభూ! విష్ణుకుండిన రాజకుమారి స్వస్థత నొందఁగనే, వారిని సగౌరవముగా గోవ్రూరు కంపివేయుఁడు. మూడు దినములలో మన సైన్యములు కళింగనగరాభిముఖములై యజేయములై జైత్రయాత్రను సాగించుగాక!

కాల :- చిత్తము మహాప్రభూ!

విష్ణుః- వైద్యాచార్యదేవా! తా మా బాలికను త్వరలో స్వస్థత నొందింపుఁడు.